



GÖTEBORGS
UNIVERSITET

GOTHENBURG STUDIES IN SOCIOLOGY 2015:01

INSTITUTIONEN FÖR SOCIOLOGI OCH ARBETSVETENSKAP

YRKESBESKRIVNINGAR FÖR VÄGLEDNING

En fråga om individens fria val eller
arbetskraftens selektering

Anna Hedenus, Ylva Ulfsdotter Eriksson, Frida Wikstrand och Christel
Backman

Yrkesbeskrivningar för vägledning.
En fråga om individens fria val eller arbetskraftens
selektering?

Yrkesbeskrivningar för vägledning
– en fråga om individens fria val eller arbetskraftens selektering?
© 2015 Anna Hedenus, Ylva Ulfdotter Eriksson, Frida Wikstrand &
Christel Backman
Gothenburg Studies in Sociology 2015:01
Department of Sociology and Work Science
University of Gothenburg
ISBN: 978-91-87876-02-8

Innehållsförteckning

Förord	6
Kapitel 1	7
Inledning	7
<i>Yrkesvägledningens uppdrag</i>	10
<i>Yrkesbeskrivningar i tidigare forskning</i>	12
Kapitel 2	19
Yrkesbeskrivande texter	19
<i>En notis om metod och analys</i>	19
<i>Språkhandlingar i texterna</i>	23
<i>Yrkes- eller personfokusering i ingresserna</i>	27
<i>Stereotypa beskrivningar i texterna</i>	36
<i>Sammanfattande avslutning</i>	46
Kapitel 3	49
Yrkesbeskrivningar som film	49
<i>Metod och material</i>	49
<i>Analys</i>	53
<i>Språkhandlingar i filmerna</i>	56
<i>Yrkes- eller personfokusering</i>	60
<i>Berättelser om yrken</i>	63
<i>Stereotypa och utmanande beskrivningar</i>	65
<i>Sammanfattande avslutning</i>	71
Kapitel 4	73
Ungas intryck av yrkesbeskrivande material	73
<i>Metod och material</i>	74
<i>Yrkesbeskrivningar som intervjuunderlag</i>	76
<i>Bilder av yrken</i>	78
<i>Bilder av yrkesutövare</i>	80
<i>Tal om materialet</i>	90
<i>Sammanfattande avslutning</i>	97

Kapitel 5	100
Vägledares arbete med och intryck av yrkesbeskrivande material	100
<i>Inledning</i>	100
<i>Material och metod</i>	101
<i>Texternas och vägledarnas neutralitet</i>	104
<i>Att tala om yrken</i>	111
<i>Materialiets användning i den praktiska vägledningssituationen</i>	115
<i>Skillnad mellan vägledare, skolor och kommuner</i>	120
<i>Sammanfattande avslutning</i>	123
Kapitel 6	125
Sammanfattning och slutsatser	125
<i>Dualismer i yrkesinformation och vägledning</i>	125
<i>Reproduktion och utmaningar av yrkesstereotyper</i>	126
<i>Språkets makt</i>	127
<i>Implikationer för producenter & vägledare</i>	130
Referenser	133

Tabellförteckning

Tabell 1: Yrkesbeskrivningarna fördelat efter SSK (social klass). Procent och frekvens.*	22
Tabell 2: Yrkesbeskrivningarna fördelat efter könsförhållandet i yrkena. Procent och frekvens.*	23
Tabell 3: Bruket av "du" i relation till kön, status och klass. Procent.	25
Tabell 4: Yrke, person, eller både och i ingresserna (frekvens, procent).	28
Tabell 5: Ingresserna fokus på yrke, yrke och person eller person fördelat efter könsförhållande, status och SSK (procent).....	30
Tabell 6: Förekomst av intresse i texterna fördelat efter kön, status och klass (procent, frekvenser).	35
Tabell 7: Förekomst av feminina kompetenser fördelat över kön, klass och status. (Procent, frekvens).....	39
Tabell 8: Förekomst av maskulina kompetenser fördelat över kön, klass och status. (Procent, frekvens).....	40

Tablåförteckning

Tablå 1:	Könsmärkta egenskaper och kompetenser, kvinnor och män.....	21
Tablå 2:	Stereotyp användning av könsmärkta egenskaper	41
Tablå 3:	Könsbrytande användning av egenskaper och kompetenser.....	43
Tablå 4:	Balanserad användning av feminina och maskulina kompetenser..	45
Tablå 5:	Karaktäristik för de yrken som diskuterades i fokusgrupperna.....	77
Tablå 6:	Exempel på "Liknande yrken"	118

Figurförteckning

Figur 1:	Fördelning av SSYK bland yrkesbeskrivningar som film.....	51
Figur 2:	Könsrepresentation yrkesutövare i filmerna	55
Figur 3:	Kön och narrativ form.....	65
Figur 4:	Organisering av "Liknande yrke"	119

Förord

Projektet "Yrkesbeskrivningar för vägledning – En fråga om individens fria val eller arbetskraftens selektering" har gjorts möjligt genom finansiering av dåvarande FAS, Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (nuvarande Forte).

Ett stort tack till Marita Flisbäck som var medsökande till projektet och Cathrin Wasshede som ombesörjde nedladdning av yrkesbeskrivande texter och Lena Kulin som hjälpte till med transkribering. Vi vill också tacka de ungdomar och studie- och yrkesvägledare som deltagit i studien samt de studie -och yrkesvägledare som hjälpte till att hitta ungdomar att intervjua. Tack även till Tomas Berglund för noggrann och konstruktiv läsning av rapportmanus, samt Lennart G. Svensson och Kristina Håkansson för inspel och kommentarer.

Göteborg, april, 2015

Anna, Ylva, Frida & Christel

Kapitel 1

Inledning

Den svenska arbetsmarknaden är stratifierad efter kön, social klass och etnicitet. Kvinnor och män, etniska svenskar och personer med annan nationell och etnisk bakgrund tenderar att arbeta inom skilda yrken och verksamheter (SOU 2004:43). Yrken tillskrivs också olika betydelse och vikt i samhället vilket resulterar i skilda löner och status (Treiman 1977; Ulfsson Eriksson 2006). På gymnasieskolan finns tydligt maskulint kodade utbildningar, särskilt yrkesutbildningar såsom fordon, bygg och industri, medan andra utbildningar kodas med femininitet, såsom vård- och omsorg, frisör eller barn och fritid. Liknande mönster finns på studieförberedande utbildningar (SCB 2013). Uppdelningen är så markant att det går att tala om flickutbildningar och pojkutbildningar.

Att utjämna dylika skillnader i yrkesval och i arbetsliv har länge varit ett politiskt mål men samhällets skiktning och polarisering har visat sig trög att förändra. Individer med olika social bakgrund och av olika kön tenderar att fortsätta välja skilda utbildningar och yrken (Franke-Wikberg 1981; Jonung 1997; SOU 2000:47; SOU 2004:43; Fransson & Lindh 2004; Sandell 2007).

Studie- och yrkesvägledning har lyfts fram som en arena för potentiell förändring av yrkesvalsmönster (Athanasou & Van Esbroeck 2008; Lindh & Lundahl 2008). Vägledning är tänkt att fungera som en länk mellan grundskola, högre utbildning och yrkesliv (Gesser 1977; Franke-Wikberg 1981; Blomsterberg 1996; Mannberg 2003), och kan sägas representera det moderna projektets strävan efter individuell autonomi med allas rätt att utveckla sina potentialer; att välja yrke oberoende av klass, kön och tradition (Watts 1996; Lindh 1997). För unga människor med liten kunskap om arbetsmarknaden, eller med begränsade bilder av yrkes- och utbildningsval, kan vägledning bli väsentlig för ökad kunskap om framtida karriärmöjligheter (Goldstein-Kyaga 1995; Meijers & Piggott 1995; Lovén 2000; SOU 2001:45; Lundahl 2010). Detta gäller inte minst för individer från vissa sociala grupper som kan vara mer beroende av officiell vägledning jämfört med individer som kan få motsvarande information från familj och vänner. Det är därför av stor vikt för samhället, för jämställdhet och jämlikhet i arbetslivet, att den vägledning som erbjuds via statliga och kommunala organ är lika för alla (SOU 2004:43).

Vägledning via Internet har framhållits som kostnadseffektivt, med möjlighet till hög precision och rikt utbud. Människor som söker

information om yrken på webben har möjlighet att vägleda sig själva (SOU 2004:43). Yrkesbeskrivningar på Internet antas minska vägledarnas påverkan på den sökande, liksom begränsa olika former av diskriminering. Yrkesbeskrivningar och vägledning via Internet är alltså tänkt att bidra till självständiga yrkesval genom att öppna upp för reflektion och nyfikenhet.

Ett tillgängligt informationsmaterial på webben, tillika ett redskap för vägledare och vägledningssökande, är Arbetsförmedlingens (AF) "Yrken A-Ö". Det är ett yrkesbeskrivande material i text och film. I den statliga utredningen, *Den könsuppdelade arbetsmarknaden* (SOU 2004:43), poängteras att vägledning via Internet ställer särskilda krav på den information som förmedlas, så som att den är fri från värderingar. I utredningen görs en tentativ analys av två yrkesbeskrivningar, VVS-montör och undersköterska. I dessa återfanns "skillnader som går att hänföra antingen till den könsstämpel respektive yrke har och/eller den värdering som görs av olika yrken" (SOU 2004:43 s. 166). Utredaren lyfter frågan huruvida de yrkesbeskrivningar och den vägledning som tillhandahålls på AFs webbplats verkligen är värderingsfri och könsneutral, och pekar på behovet av en översyn av materialet, särskilt ur ett genusperspektiv. Forskare har efterfrågat forskning om hur ungdomar och vägledare arbetar med och hanterar det informationsutbud om studie- och yrkesval som finns att tillgå via webbaserad teknologi (Lovén 2000:254; Fransson & Lindh 2004:94, 97). Tidigare forskning har också påvisat brister i dylika material (Gesser 1977; Mannberg 2003; Ulfsdotter Eriksson 2006). Att studera yrkesbeskrivningar ur ett etnicitets-, köns- och klassperspektiv är därför av vikt.

I forskningsprojektet "Yrkesbeskrivningar för vägledning", finansierat av Forte: Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (tidigare FAS), har vi analyserat AFs yrkesinformerande material. Syftet med projektet var att undersöka och analysera AFs yrkesbeskrivningar i ett jämställdhets- och jämlikhetsperspektiv, samt att studera hur detta material används och uppfattas av vägledare och elever. Vi har alltså undersökt om yrken beskrivs på ett likartat sätt oberoende av vem som i huvudsak utövar det, eller om utformningen har påverkats av den svenska arbetsmarknadens segregation och hierarkisering. I detta har över 400 yrkesbeskrivande texter och knappt 200 yrkesbeskrivande filmer analyserats i ett jämställdhets- och jämlikhetsperspektiv, och vi har intervjuat gymnasieungdomar och studie- och yrkesvägledare i hur de uppfattar och använder materialet. Inom ramen för projektet, i form av en masteruppsats i sociologi, har även själva produktionen av materialet studerats genom en intervju- och observationsstudie på AF (se Linde 2011; Linde & Backman 2014).

Föreliggande rapport är en sammanhållen redovisning av forskningsprojektet.¹ Projektet har bestått av tre sammanlänkande delstudier som på olika och komplementära vis undersökt AFs yrkesbeskrivande material. Den första delstudien är en innehållsanalys av AF vägledningsmaterial: yrkesbeskrivande texter och filmer. I dessa har vi undersökt om de är att betrakta som neutrala och sakliga eller om det förekommer skillnader samt hur eventuella skillnader gestaltas och hur de kan bidra till att befästa sociala uppdelningar, ojämlikheter, diskriminering och social stratifikation (se även Backman, Hedenus & Ulfsdotter Eriksson 2014, Ulfsdotter Eriksson & Backman 2014). Den andra delstudien undersöker hur elever i gymnasiets årskurs 3 uppfattar yrkesinformerande material. Här har vi varit intresserade av hur materialet uppfattas av unga människor och vem de uppfattar att texterna vänder sig till (se även Ulfsdotter Eriksson & Hedenus 2014; Hedenus & Wikstrand 2015). I den tredje delstudien intervjuas studie- och yrkesvägledare om och hur de använder AFs yrkesbeskrivningar. Här undersöker vi hur vägledarna uppfattar yrkesbeskrivningarnas utformning, användbarhet och neutralitet (se även Hedenus & Wikstrand, 2015; Wikstrand & Ulfsdotter Eriksson, 2015).

Rapporten består, vid sidan av detta inledande kapitel, av fyra empiriska kapitel samt en avslutande diskussion. Kapitel två *Yrkesbeskrivande texter*, är skrivet av Christel Backman och Ylva Ulfsdotter Eriksson. Anna Hedenus har författat kapitel tre, *Yrkesbeskrivningar som film*, och kapitel fyra *Ungas intryck av yrkesbeskrivande material*. Kapitel fem, *Vägledares arbete med och intryck av yrkesbeskrivande material* är författat av Frida Wikstrand. Det avslutande kapitlet, *Sammanfattning & slutsatser*, liksom denna inledning, har vi författat gemensamt. Vidare i inledningen kommer vi att översiktligt beskriva yrkesvägledningens uppdrag och återge några centrala resultat från tidigare studier av yrkesinformerande texter.

Studieobjektet i föreliggande studie är de yrkesinformerande texter och filmer som AF har producerat. Det finns andra som producerar yrkesinformerande material. Här kan nämnas SACOs internetsida "Att välja yrke" som fokuserar akademiska yrken – eller TCOs webbsida "Jobbkoll" som tycks vända sig till ungdomar och i hög grad handlar om hur man söker jobb. Att studera just AFs yrkesinformation kan motiveras på flera grunder. Till att börja med tillhandahåller AF information över en lång rad olika yrken, såväl yrken som kräver lång teoretisk utbildning, som så kallade okvalificerade yrken utan krav på vidare utbildning. Av större vikt är dock att AF är en statlig myndighet med särskilda uppdrag, vilket skiljer AF från

¹ En del av projektets resultat presenteras i andra publikationer. Dessa nämns och refereras i föreliggande rapport.

fackföreningar som SACO och TCO samt aktörer såsom branschorganisationer och yrkesföreningar. Vid sidan av uppdraget att öka sysselsättningen genom att matcha arbetstagare och arbetsgivare har AF ett vägledande uppdrag (Linde 2011). Yrkesbeskrivningarna och yrkesfilmerna är verktyg i denna verksamhet. I egenskap av statlig myndighet har AF även i uppdrag att främja jämställdhet och jämlikhet (jfr Linde 2011; Ulfsdotter Eriksson 2006). I AFs *Policy för externt- och internt jämställdhetsarbete* (AF 110207) betonas att myndigheten skall främja jämställdheten på arbetsmarknaden. Vid sidan av detta förväntas AF som myndighet att tillhandahålla information som är objektiv och neutral (Linde 2011).

Yrkesvägledningens uppdrag

Metoder för att hjälpa människor att göra "lämpliga" yrkesval utifrån personliga anlag och funktioner på arbetsmarknaden uppkom i USA och Europa i början av 1900-talet. Parsons, betraktad som studie- och yrkesvägledningens anfader (Lovén 2000), beskrev hur det skulle kunna bli en matchning mellan individens förutsättningar och arbetsmarknadens behov (Parsons 1909). En förutsättning för att denna matchning skulle kunna ske var att individen hade goda kunskaper om sina egna förutsättningar som enligt dåtidens psykologiska tradition ansågs kunna mätas med olika skalor. Matchningen förutsatte också kunskap om arbetsmarknaden.

Idag framhålls perspektivförskjutning inom vägledningmetodiken och det finns en ambition och önskan att i allt mindre utsträckning se till arbetsmarknadens behov, till förmån för individens önskemål med aktiva och reflexiva val i centrum (Savickas 2011). Verksamheten har allt mer övergått i karriärvägledning och individer anses befinna sig i snabbt föränderliga utbildnings- och arbetsmarknadskontexter, där formella kompetenskrav minskar i betydelse, medan personliga kvalifikationer blivit allt mer väsentliga. Vägledningens syfte beskrivs också i termer av att individen i ett "livslångt lärande" ska lära sig att hantera kontinuerliga och osäkra valsituationer, vända risker till chanser och utveckla sina resurser i en situation där arbete och övriga livssfärer inte längre är lika klart åtskilda (Fransson & Lindh 2004; Amundson 2007; Lindh & Lundahl 2008).

Fokus på individen återfinns även i diskursen om att det är individens eget ansvar att vara "anställningsbar" (Garsten & Jakobsson 2004, Berglund 2009, Savickas 2011, Carlbaum 2012) och därmed matchningsbar. I diskursen om anställningsbarhet flyttas fokus från ett kollektivt ansvar för att matcha arbetskraftens kvalifikationer till

arbetsmarknadens behov, mot individens eget ansvar att se till att ha de kompetenser som behövs för att erhålla ett jobb (jfr Garsten & Jacobsson 2004:275). Utifrån en förståelse av det rationella yrkesvalet som synonymt med det val som, med hänsyn till individens förutsättningar, kvalifikationer och kompetens, ökar individens anställningsbarhet, riskerar icke-traditionella yrkesval att framstå som irrationella (Carlbaum 2012: 247, jfr Beck et. al. 2006:682).

I Sverige har skolan ett ansvar för att medverka till att bryta stereotypa utbildnings- och yrkesval. Av skollagen framgår också att en av rektor utsedd person i gymnasieskolan ska:

Informera och vägleda eleverna inför deras val av kurser, fortsatt utbildning och yrkesverksamhet och motverka sådana begränsningar i valet som grundar sig på föreställningar om kön och på social eller kulturell bakgrund (Skolverket 2011, GY11 §2.4).

Studier har dock visat att vägledare är kluvna mellan samhällets politiska mål att bryta stereotypa val (vilket alltså uttrycks i skollagen), arbetsmarknadens behov och individens frihet att utveckla sitt utbildnings- och yrkesprojekt (Lindh 1997:18). Skolinspektionens kvalitetsgranskning *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan* (2013:5) visar också att målet att motverka social reproduktion inte har varit något som grundskolans vägledare prioriterat. Målsättningen att i samtalen erbjuda ett brett informationsutbud för att motverka social reproduktion har visat sig problematisk (Wikstrand & Ulfsson Eriksson 2015).

En bred vägledning kan, för vägledare och deras klienter, framstå som orealistisk i relation till möjliga framtidsplaner. Båda aktörerna förefaller fångade i en strukturell ram som sätter villkor för enskildas livsprojekt och förhoppningar om sina framtidsmöjligheter (Lindh 1997; Henrysson 1994; Lovén 2000; 2003; Sawyer 2006; Lundahl 2010). Betyg kan vara ett argument för att valmöjligheterna begränsas (Lovén 2000; SOU 2008:69). Likaså kan vägledares stereotypa bilder av samhällsgrupper påverka samtalet (Sawyer 2006; Wikstrand & Ulfsson Eriksson 2015).

På nationell nivå föreligger ytterligare en komplikation, nämligen att vägledningsarbete kan skilja sig åt mellan svenska kommuner, men också inom olika kommuner och mellan kommunala skolor och friskolor. Elever vid skolor i ekonomiskt resursstarka områden, dominerade av etniska svenskar, tenderar att få mindre vägledning än elever med utländsk bakgrund på kommunala skolor. Brister i vägledningsverksamheten har också påvisats beträffande mål, styrning

och kvalitetssäkring (Skolinspektionen 2013:5). Dessutom förefaller en stor del av Sveriges studie- och vägledare sakna formell behörighet för sina tjänster (Skolverket 2004; 2007). Ur detta perspektiv kan man argumentera för att det blir ännu viktigare att den yrkesvägledning som individen själv kan söka (via t.ex. AFs hemsida) framställer yrken på ett icke-exkluderande vis.

Svensk forskning har belyst interaktionen i vägledarsamtal, dess verkningar över tid, vägledarnas yrkesroll och hur de i samtalspraktiken arbetar med jämlikhets- och jämställdhetsmål, samt vilka hinder som kan finnas i skolorganisationer och i den institutionella kontexten. Lokala karriär- och vägledningsstrategier i kommuner har analyserats, liksom karriärutveckling för vuxna. Forskning har också visat att de sätt som elever konstruerar sin yrkesframtid i vägledningssamtalet samverkar med resurser knutna till klass, etnicitet och kön (Loven 2000; Henrysson 1994; Dresch 1996; Lindh 1997; Sawyer 2006; Sandell 2007; Lindh & Lundahl 2008; Dresch & Lovén 2010). Det saknas dock grundlig forskning om vägledningmaterialet och dess betydelse för arbetsmarknadens förändring och stabilitet, individens val- och utvecklingsmöjligheter och hur texterna uppfattas av inblandade aktörer (Mannberg 2003).

Yrkesbeskrivningar i tidigare forskning

I föreliggande rapport, tillika i forskningsprojektet, är det yrkesinformationen snarare än själva vägledningen som står i fokus. Detta har i tidigare forskning ägnats ett mycket ringa intresse (Mannberg 2003:10), och yrkesbeskrivningar är ett tämligen obeforskat objekt – såväl internationellt som nationellt. Det finns dock några tidigare svenska studier.

Anpassande, medvetandegörande och motiverande

I Sverige påbörjades produktionen av yrkesinformerande material under 1940-talet (Mannberg 2003). Vid denna tid var det Statens Arbetsmarknadskommission (SAK) som ansvarade för materialet. I avhandlingen *Studie- och yrkesorientering i AMS yrkesinformerande texter 1940-1970* (2003) granskar Jan Mannberg ett omfattande och varierat informationsmaterial. Syftet med studien var att undersöka huruvida studie- och yrkesorientering bidrar till en reproduktion av klass och kön.

Mannberg tar teoretiskt utgångspunkt i Durkheims föreställning om samhällets kollektiva medvetande som betonar att samhället påtvingar individen handlings- och tankesätt. Detta relaterar till studie- och yrkesinformerande material på två sätt: dels tvingar det på individen ett sätt att tänka (sociala fakta utövar tvång), dels kommer de sociala strukturer som verkar i samhället att avspeglas i de svar och i det innehåll som informerande texter ger (jfr Gesser 1977; Bourdieu 1995). Mannberg menar att yrkesinformation på stuktornivå kan betraktas som en arena för reproduktion av de förhållanden som gäller i arbetslivet. Han skriver (2003:47):

Där bland andra AMS sett yrkesinformerande texter som instrument för individen att välja yrkesväg i linje med intressen, anlag och rådande arbetsmarknadsförhållanden, skulle Durkheim ha sagt att texterna istället borde betraktas som ett instrument för att upprätthålla nödvändiga arbetsdelningsprinciper för ett fungerande samhälle.

Yrkesinformation kan ses som ett bidrag i en aktiv reglering och därmed vara ett utslag av det sociala tryck som skapar ordning i samhället – ett "conscience collective, där sociala fakta utövar ett osynligt och omärkligt tvång på individer att uppföra sig på ett visst sätt" (Mannberg 2003:48).

Mannbergs analys utmynnar i tre tematiska nivåer som pekar på olika krafter bakom yrkesinformationen. Yrkesinformation är *arbetsmarknadsanpassande*. I detta betraktas studie- och yrkesorientering främst som ett arbetsmarknadspolitiskt redskap för att tillhandahålla arbetsmarknadens behov av arbetskraft. Det är en intention som överensstämmer med det slags vägledning och matchningsarbete som syftar till att styra individer mot sådana yrken och branscher där det förväntas finnas behov och efterfrågan på arbetskraft. När yrkesinformation har en *medvetandegörande intention* tydliggörs att studie- och yrkesorientering är ett instrument för det fria valet. Här handlar det om att hjälpa enskilda individer att finna sin potential och sina drömyrken, vilket är den dominerande och uttalade ansatsen i samtidens vägledning (Savickas 2008). Den sista intentionen Mannberg finner i det yrkesinformerade materialet är *utbildningsmotivering*, vilket helt enkelt handlar om att göra individer intresserade av vidare studier.

Mannberg menar att studie- och yrkesvägledningen under åren 1940-1970 präglades av normativa och deterministiska anstrykningar av vem som bör göra vad på arbetsmarknaden. En av slutsatserna från studien var således att studie- och yrkesvägledning under dessa år

bidrog till reproduktion av samhällsstrukturen genom att de yrkesinformerande texterna verkade begränsande både avseende kön och social klass.

Arbetsdelning, förmågor och social klass

År 1977 publicerade Bengt Gesser en artikel i tidskriften *Sociologisk Forskning* med titeln "Campanella och AMS – manuellt och mentalt i yrkesvägledningen". Gesser studerade yrkesbeskrivningar från *Svenskt yrkeslexikon* (föregångare till "Yrken A-Ö"; jfr Mannberg 2003) för att undersöka hur den historiska uppdelningen mellan mentalt och manuellt arbete tog sig uttryck. Det mentala, intellektuella, arbetet betraktas och värderas ofta som "bättre" och "finare" än manuellt och kroppsligt arbete (jfr Ulfsdotter Eriksson 2006; Ulfsdotter Eriksson & Flisbäck 2011). Uppdelningen av yrken som varande antingen mentala eller manuella stöds och rättfärdigas av vad Gesser (1977) kallar en *spontan ideologi*, ett oreflekterat tänkande som manifesteras och materialiseras genom olika institutioners agerande, till exempel utbildningssystemets och studie- och yrkesvägledningens organisation och funktion.

Den del av texterna som analyserades kallades "Förutsättningar att beakta" och beskriver vilka fysiska och psykiska förnödenheter en person som söker sig till yrket bör ha. I *Svenskt yrkeslexikon* poängteras att dessa egenskaper skall tolkas som riktninggivare eftersom de inte baseras på faktiska befattningsanalyser utan på uppgifter från yrkesföreträdare. Detta är något som Gesser (1977:139) ifrågasätter: "Även om de enbart skall betraktas som "riktninggivande information" så tar man ju dem på allvar".

Gesser kategoriserar de 360 yrkesbeskrivningarna i tre klasser: arbetare, lägre medelklass och högre medelklass för att vidare studera hur de olika förmågorna var representerade i olika typer av yrken. Resultatet visar yrkesprofiler som återspeglar Taylors idéer om rationell arbetsdelning. I arbetaryrken krävdes i princip endast manuella färdigheter – inga av dessa yrken krävde intellektuella färdigheter såsom språklig, logisk eller matematisk förmåga, ej heller organisatorisk förståelse eller samarbetsförmåga. Den omvända bilden gällde för högre tjänstemannayrken. Personer i detta yrkesskikt behövde kunna planera, ha idérikedom, språkförmåga med mera. Yrken i kategorin "lägre tjänstemän" intar en mellanposition där såväl manuella som mentala förmågor krävs.

Den bild av arbetsdelningen som kom till uttryck i Gessers analys är kanske delvis sann; vissa arbetaryrken kräver mer av fysiska förutsättningar än tjänstemannayrkena, som i sin tur kräver mer av

mentala förmågor i yrkesutövandet. Men Gesser pekar på ytterligare en problematik i framställningen. Högre upp i yrkeshierarkin krävs ofta något *extra*, lite mer av förmågorna, medan arbetaryrkena kräver "normala" förmågor. Det menar Gesser, ger en bild av att arbetare kan alla bli och att arbetare inte behöver ha någon större användning av sin intelligens i utövandet av yrket. Gesser lyfter även fram en undran, som anknyter till huruvida yrkesbeskrivande material är att betrakta som neutrala: "Frågan är emellertid om det inte ligger ett budskap i dessa yrkesbeskrivningar som säger att detta kräver vi av dig, och har du ett visst yrke så har du vissa egenskaper" (Gesser 1977:144).

Vi har gjort en replikation på Gessers studie (Ulfsdotter Eriksson & Backman 2014) men även utvecklat denna med en genusanalys. I artikeln "Föreställningar om klass och kön i Arbetsförmedlingens yrkesbeskrivningar?", även denna publicerad i *Sociologisk Forskning*, visar vi att den klassmässiga uppdelning som Gesser fann också återfinns i samtida beskrivningar. Avseende genus fann vi att sociala kompetenser primärt efterfrågas i kvinnodominerade yrken, vilka ofta innehåller det slags arbetsuppgifter som inbegriper social interaktion med andra. I denna artikel, likaväl som i "Stereotyper och brytare i yrkesbeskrivande text och film" publicerad i tidskriften *Arbetsmarknad & Arbetsliv* (Backman, Hedenus & Ulfsdotter Eriksson 2014), problematiserar vi, med stöd av den studie Linde (2011; Linde & Backman 2014) gjorde av AFs produktion av yrkesbeskrivande material, det spänningsförhållande som föreligger i yrkesbeskrivningar. De ska på samma gång vara trovärdiga och spegla yrken *och* bryta med vardagliga föreställningar och bilder av yrkena. En slutsats som vi har dragit är att sakligheten hade ökat om betoningen på personliga egenskaper och föreställningar om lämplighet för ett yrke hade tonats ner.

Yrkens status och genus

Ulfsdotter Eriksson (2006) analyserade ett urval yrkesbeskrivningar från dåvarande Arbetsmarknadsstyrelsens (AMS) för att undersöka om dessa återspeglade yrkenas status, samt om de var olika beroende på om yrket utövades av kvinnor eller män. Till grund för den kvalitativa analysen låg 22 yrken med olika klass- och genuskodning. Analysen visade att sociala, naturvetenskapliga, administrativa och språkliga kompetenser efterfrågades någorlunda likvärdigt i kvinno- respektive mansdominerade yrken. Det fanns också en tendens att poängtera "det otypiska" i vissa yrken: till exempel betonades att en polis bör ha sociala kompetenser och en sjuksköterska tekniska och matematiska. Vad gäller påfrestningar, fysiska och psykiska, fanns en tendens att i

beskrivningar av högstatusyrken betona att dessa yrken också var belönande och givande på olika sätt, något som inte förekom i påfrestande yrken med lägre status.

Större skillnader förekom mellan hög- och lågstatusyrken avseende stil och ton i den språkliga framställningen. Yrken med hög status presenterades med komplicerat språkbruk och distanserad hållning. Yrken med hög status omtalades oftare med titel. "Apotekare är specialister på läkemedel. De kan det mesta om hur läkemedel framställs, hur de verkar och hur de skall användas." (Ulfsdotter Eriksson 2006: 190). I beskrivningar av yrken med lägre status tycktes texten mer aktivt vända sig till en läsare genom att bruka en frågeställning i ingressen och/eller genom användningen av "du": "Tycker du om att träffa många människor och att ge service? Kör du gärna bil? Har du god lokalkännedom? Då kanske arbete som taxiförare skulle passa dig." (Ulfsdotter Eriksson 2006:192).

Skillnaderna i framställning tolkades, med stöd i Bourdieu och Passeron (1970/2008), som uttryck för åtskillnaden mellan ett folkligt och borgerligt språk. De hävdar att ett folkligt språk är mer konkret medan det borgerliga kännetecknas av att vara abstrakt och distanserat. Denna typ av skillnader i beskrivningar av hög- respektive lågstatusyrken kan betraktas som ett verktyg för social reproduktion av social klass, då personer från olika sociala sammanhang har olika förmåga att avkoda denna typ av språkliga nyanser. Ulfsdotter Eriksson menar att individer från samhällets högre strata, som besitter ett större kulturellt kapital, i högre grad både lockas av och förmår att koda av texter med ett mer "borgerligt" språk. Enklare texter med personlig stil tilltalar på motsvarande sätt personer med lägre kulturellt kapital då de är lättare att avkoda.

Undertoner i yrkesbeskrivande texter

De tidigare studier som har presenterats ovan har det gemensamt att de lyfter fram yrkesinformationens styrande och reproducerande kraft. Det är ett perspektiv som även föreliggande studie ansluter till. Vi betraktar yrkesinformation som meddelanden som framförs inom vissa bestämda ramar vilka:

Framtvingar en socialt betingad avgränsning (och ju mer institutionaliserad relationen, är desto mer explicit och kodifierad är avgränsningen) av vad som förtjänar att förmedlas, av vilken kod som kan användas, av vem som har rätt att förmedla meddelandet eller rättare sagt tvinga andra

att ta emot det, av vilka som är värdiga att ta emot det (Bourdieu & Passeron 1970/2008:154).

Yrkesinformationen betraktas som ett slags sociala fakta som bidrar till gemensamma bilder av yrken och arbetsliv och fungerar därmed som en återskapande kraft i samhället. Informationen blir en kraft som leder unga kvinnor och män med olika slags klassbakgrund till olika slags yrken.

Enligt Bourdieu (1991;1995) bidrar statliga verksamheter till att samordna tänkande och ge riktlinjer för vad som är "naturligt" i den sociala världen. Officiella dokument har stark genomslagskraft och Bourdieu (1995:83) hävdar till och med att en av statens viktigaste uppgifter är att skapa och återskapa tanke-kategorier. Denna samstämmighet mellan aktörer, organisationer och institutioner bidrar till samhällets fortlevnad. Bourdieu pekar också på att människor har potential att förändra rådande maktstrukturer. Det kan exempelvis ske genom större kunskap om mekanismer för social reproduktion och de sammanhang där återskapandet sker och hur det går till. Det är därför av betydelse att granska det slags officiella dokument som AFs yrkesbeskrivningar utgör.

Bourdieu (1995) menar att statliga organisationers policy och praktiker tenderar att utformas utifrån dominerande samhällsgruppers värden där grupper med ekonomiska, sociala, politiska och kulturella kapital har tolkningsföreträde i form av symbolisk makt. Reproduktionen sker inte minst genom att språket skapar social distans mellan människor där vissa grupper utesluts från viss information medan privilegierade grupper positioner snarare befästs (jfr Bourdieu 1991; Bourdieu & Passeron 1970/2008).

Föreliggande projektet utgår från att mottagare, beroende på resurser och sociala erfarenheter förkroppsligade i habitus, tolkar och förstår yrkesbeskrivningarna på olika sätt, något som också kan få betydelse i vägledningssituationer. Studie- och yrkesvägledningens spänningsfält mellan subjektivitet, sociala strukturer och institutionell påverkan, liksom yrkesinformationens reproducerande kraft, fångas väl in av perspektiv som belyst den roll staten och olika institutioner har för att reproducera samhällets maktstrukturer (Bourdieu 1995; jfr Hodkinson & Sparkes 1997).

Yrkesvägledningens målsättning är att ge en allomfattande, "objektiv" information så att individen kan göra ett rationellt val grundat i lust och "eget intresse". Men hur vi prioriterar våra liv har, enligt Bourdieu, likt värderingar, smakomdömen, självförtroende och självutveckling, sitt ursprung i habitus. Habitus är en inre orienteringshorisont som införlivas tidigt i olika institutionella

praktiker, som familj eller skola. Vi söker oss till det som våra praktiska omständigheter vant oss vid och lär oss tycka om det som är våra objektiva chanser (Bourdieu 1995). Då yrkesbeskrivningar baseras på skriftlig kommunikation blir förmågan att avkoda texter central. Det är rimligt att anta att individer besitter olika möjlighet att tillägna sig beskrivande yrkesinformation då olika mängder och sorters kapital ger skilda möjligheter att ta till sig och använda beskrivningarnas budskap.

Kapitel 2

Yrkesbeskrivande texter

På AFs hemsida, under rubriken "Yrken A-Ö", presenteras och beskrivs över 400 yrken. Det digitala verktyget har ersatt det tidigare *Svensk yrkeslexikon* (Mannberg 2003) och kan betraktas som ett uppslagsverk över yrken på den svenska arbetsmarknaden. Tidigare forskning har visat tendenser till att yrkesbeskrivningar präglas av yrkenas klasstillhörighet och könsdominans på ett sätt som inte enbart kan förklaras av yrkets innehåll (Gesser 1977; Mannberg 2003; SOU 2004:43; Ulfsdotter Eriksson 2006). Vårt syfte är att undersöka om den tendens som tidigare forskning visat återfinns i samtida material (se även Ulfsdotter Eriksson & Backman 2014; Backman, Hedenus & Ulfsdotter Eriksson 2014).

Kapitlet består av två övergripande teman som beskriver de olika analyser som gjorts på yrkesbeskrivningarna. Det första temat redogör för olika språkhandlingar i texterna. Detta beskriver de olika sätt som texten vänder sig till läsaren genom att bjuda in läsaren med frågor, målande beskrivningar eller att betona vissa egenskaper. Det andra beskriver stereotypiserande aspekter, såsom föreställningar om genus och det normala arbetslivet. Kapitlet inleds med en kort beskrivning av materialet och hur det har analyserats.

En notis om metod och analys

Föreliggande kapitel bygger på analyser av 427 yrkesbeskrivningar som laddades ner från AFs hemsida mellan åren 2010-2011. Yrkesbeskrivningarna har kompletterats med uppgifter från SCB avseende könsförhållande och SSYK-kod (Standard för svensk yrkesklassificering, SCB).² SSYK ligger till grund för den klassindelning av yrken i arbetar-, lägre medel- och högre medelklass som har gjorts. Vi har även statusbestämt yrkena. I detta tog vi utgångspunkt i den

² Huvudgrupper SSYK: 0: Militärt arbete; 1: Ledningsarbete; 2: Arbete som kräver teoretisk specialistkompetens; 3: Arbete som kräver kortare högskoleutbildning eller motsvarande kunskaper; 4: Kontors- och kundservicearbete; 5: Service-, omsorgs- och försäljningsarbete; 6: Arbete inom jordbruk, trädgård, skogsbruk och fiske; 7: Hantverksarbete inom byggverksamhet och tillverkning; 8: Process- och maskinoperatörsarbete, transportarbete m.m.; 9: Arbete utan krav på särskilt yrkesutbildning. Det fanns totalt 429 yrken i SSYK 2012. Trots den numerära likheten med antalet yrkesbeskrivningar från AF så överensstämmer inte dessa med SCB:s klassificering. Vissa yrken i SSYK är uppdelade i flera yrkesbeskrivningar och vissa saknas bland yrkesbeskrivningarna.

svenska statusrangordningen från 2002 (Ulfsson 2006), och för yrken som inte förekommer i denna har vi uppskattat status med stöd i SSYK, yrkets lönenivå samt närliggande yrken vars status vi känner till (jfr Ulfsson & Flisbäck 2011).

Varje yrkesbeskrivning består av fem avsnitt: Ingress, Arbete, Utbildning, Framtid, och Att tänka på. Ingressen består oftast av ett par rader och har en liknande funktion som en tidningsingress – att ge läsaren en översikt om vad den kommande texten handlar om. Avsnittet "Arbete" innehåller dels beskrivningar av yrkets arbetsuppgifter men även av de kompetenser och egenskaper som yrkesutövaren bör besitta. Utbildningsavsnittet beskriver de utbildningsvägar som finns till utbildningen och avsnittet "Framtid" redogör för prognoser på förväntad brist eller överskott på yrkesutövare. Avslutningsvis finns en punktlista i avsnittet "Att tänka på" där ett par specifika drag för yrket eller yrkesutövaren lyfts fram.

Texterna har analyserats både som helheter och i delar. Avseende delarna har vi fokuserat avsnitten "Ingress", "Arbete" och "Att tänka på". Vi har utgått från att ingresserna är av särskilt intresse eftersom det är i dessa avsnitt som tonen för beskrivningen slås an (jfr Ulfsson 2006). Syftet med en ingress är att väcka intresse och på ett översiktligt sätt ge läsaren tillräckligt med information om textens viktigaste innehåll. Denna inledning ska ge läsaren lust att läsa vidare. Avsnittet "Arbete" och beskrivningarna av arbetsuppgifterna är intressant i relation till vårt syfte eftersom vi vill undersöka eventuella skillnader i hur arbetsuppgifterna beskrivs beroende på yrkets status, klasstillhörighet och könsdominans. I avsnittet "Att tänka på" lyfts de aspekter som författarna till yrkesbeskrivningen vill lyfta som särskilt utmärkande för yrket, som viktiga egenskaper hos yrkesutövaren och också varningar kring yrkets risker. Avsnittet blir därmed, på samma sätt som ingressen, en sammanfattning av yrkesbeskrivningen. I analyserna av dessa tre avsnitt har vi kodat materialet manuellt. I vissa fall har koderna förts in som variabler i SPSS för att möjliggöra kvantitativa analyser, i andra fall har analysen varit av diskursanalytisk karaktär. Vi har använt ett diskursanalytiskt angreppssätt eftersom det överensstämmer med vårt syfte att undersöka vad som kan – och inte kan – sägas om olika yrken (jfr Sahlin 1999).

Texterna har även analyserats i sin helhet. Det gäller bruket av "du", av genusmärkta ord samt hur intresse betonas i texterna. Kodningen av orden "du" och "intresse" gjordes via autokodning i Atlas.ti och NVivo medan kodningen av egenskaper gjordes manuellt. I analysen av genuspräglade ord och egenskaper tog vi stöd i tidigare forskning och kodade materialet manuellt utifrån vilka egenskaper och förmågor som uppfattas maskulina respektive feminina (se tablå 1).

Dessa kodningar fördes sedan över till SPSS och har analyserats både kvantitativt och kvalitativt.

Vi valde att utgå ifrån tidigare studier i kodningen av genusmärkningen, trots att denna kan ha förändrats och/eller vara beroende av ett visst sammanhang, eftersom forskningen visar stor samstämmighet i vad som uppfattas som feminint respektive maskulint (jfr Bielby & Baron 1986; Correll 2001; Dahlerup 1989; Gunnarsson 1994; Kanter 1993: 22f; Karlsson 2010; Sörensdotter 2008; Westberg-Wohlgemuth 1996). I vilken utsträckning läsaren av respektive yrkesbeskrivning upplever att det i texten görs en könskodning av yrket är givetvis beroende av en mängd olika komponenter och av den kontext som texten läses i. Förekomsten av könsmärkta egenskaper kan vara en sådan komponent men beroende på det övriga sammanhang som texten läses i så går det inte att säga att läsaren av en text med flertalet könsmärkta kompetenser med självklarhet kommer uppleva yrket som könsmärkt. Vår bedömning är dock att det är relevant att undersöka ifall det finns ett samband mellan könsdominans bland yrkesutövarna och användningen av könsmärkta egenskaper i yrkesbeskrivningarna.

Tablå 1: Könsmärkta egenskaper och kompetens, kvinnor och män

Kvinnor	Män
Ovillig att arbeta över	Villig att arbeta över
Förmåga att anpassa sig	Flexibel
Mindre ambitiös	Ambitiös
Behovsriktat helhetstänk	Överblick
Mån om säkerhet på arbetsplatsen	Ta risker
Undvika kroppslig påfrestning o risk	Hantverkskunnig
Noggrannhet och precision	Tekniskt kunnig
Snabb i repetitiva arbeten	Praktisk
Fingerfärdig	Kraftfull och energisk
Tålmodig	Fysisk styrka
Omsorgsfull	Ledaregenskaper
Social förståelse, lyssnande	Lätt att fatta beslut
Socialt kommunikativ	Dominerande
Lyhörd för andras behov	Karriärsdriven
Vara omtyckt	Självständig
Mån om att vara till lags	Mån om att försvara sina åsikter
Hjälpsam	Lätt tala för sig själv
Omhändertagande	Teoretisk/analyserande
Serviceinriktad	Problemlösande
Plikttrogen	Matematisk förmåga
Pålitlig	
Känslig	
Hög toleransnivå	
Kreativ	

I studien av de yrkesbeskrivande texterna har vi alltså kombinerat kvantitativa och kvalitativa metoder i en "mixed methods" ansats (Onwuegbuzi & Teddlie 2003; Tashakkori & Teddlie 1998). Ansatsen är komplementär (Hammersley 1996) så tillvida att de kvantitativa innehållsanalyserna på ett generellt plan visar vad som skildras, medan de kvalitativa analyserna fokuserar på vilket sätt beskrivningarna återskapar eller bryter mot stereotypa föreställningar av yrket. Dylka ansatser ökar möjligheten att komma åt grundläggande och subtila företeelser och föreställningar vilka påverkar samhällets sociala strukturer (Altheide 1996; Onwuegbuzi & Teddlie 2003).

Materialet - en översikt

Detta avsnitt beskriver hur yrkesbeskrivningarna fördelar sig över klass och kön. I tabell 1 framgår att en majoritet av yrkesbeskrivningarna beskriver högre och lägre tjänstemannayrken (55 %) och att andelen kvalificerade och okvalificerade yrken utgör 44 procent av beskrivningarna. SSYK är ett trubbigt mått för att mäta klass men är en tillräcklig grund i föreliggande sammanhang då yrkestillhörighet och utbildningsnivå samvarierar med klass (jfr Berglund & Schedin 2009).

Tabell 1: Yrkesbeskrivningarna fördelat efter SSYK (social klass). Procent och frekvens.*

SSYK - huvudgrupper	Antal	Fördelning	Klass
1. Ledningsarbete	9	2,1	Högre tjänstemän 26,4 %
2. Arbete som kräver teoretisk specialistkompetens	102	24,3	
3. Arbete som kräver kortare högskoleutbildning	104	24,8	Lägre tjänstemän 29,3 %
4. Kontors- och kundservicearbete	19	4,5	
5. Service-, omsorgs- och försäljningsarbete	41	9,8	Kvalificerade och okvalificerade arbetaryrken 44,3 %
6. Arbete inom jordbruk, trädgård, skogsbruk och fiske	14	3,3	
7. Hantverksarbete inom byggverksamhet och tillverkning	76	18,1	
8. Process- och maskinoperatörsarbete, transportarbete m.m.	44	10,5	
9. Arbete utan krav på särskild yrkesutbildning	11	2,6	
<i>Totalt</i>	<i>420</i>	<i>100</i>	

* Att antalet yrkesbeskrivningar inte uppgår till 427 beror på att alla inte kunnat klassificeras enligt SSYK.

Könsklassificeringen av yrken bygger på statistik hämtad från SCBs yrkesregister under perioden 2010-2011. Tabell 2 visar att en majoritet av yrkesbeskrivningarna handlar om yrken som kan definieras som mansdominerade enligt en fördelning om 60/40-procent. En mindre andel, 22 procent av yrkena, definieras som könsbalanserat jämna och drygt en fjärdedel som kvinnodominerade.

Det faktum att en majoritet av yrkesbeskrivningarna rör yrken som är dominerade av män kan förklaras på olika sätt och det finns några aspekter att ta i beaktande. Statistiken bygger på SSYK och dessa uppgifter, som utgör bäst tillgängliga data, dras med vissa bias. SSYK kännetecknas av data på starkt aggregerad nivå, vilket kan dölja könsförhållanden inom yrken och yrkesgrupper (Hansen 2001). Det är helt enkelt så att vi inte kommer åt könssegregeringen fullt ut. Det är också möjligt att AF valt att beskriva "vanliga" yrken, d.v.s. sådana där flest andel kvinnor och män befinner sig och i detta går att notera att kvinnor återfinns i färre antal yrken: 58 procent av alla anställda kvinnor återfinns i 30 yrken. Motsvarande siffra för män är 39 procent (SCB 2013; jfr SOU 2004:43).

Tabell 2: Yrkesbeskrivningarna fördelat efter könsförhållandet i yrkena. Procent och frekvens.*

Könsfördelning	Frekvens	Procent
Könsbalanserat jämna (40/60 %)	94	22
Kvinnodominerade	109	26
Mansdominerade	217	51
Totalt	420	99

*Att antalet yrkesbeskrivningar inte uppgår till 427 beror på att alla inte kunnat "könsbestämmas".

Språkhandlingar i texterna

I detta avsnitt beskrivs hur texterna tilltalar läsaren. Avsnittet inleds med en beskrivning av det generella bruket av pronomina "du" i yrkesbeskrivningarna. Det följs av en fördjupad analys av vilka språkhandlingar som kommer till uttryck i ingresserna. I analysen av ingresserna lades särskild vikt vid textens "ton" och huruvida den skapar närhet eller distans till läsaren, exempelvis genom att ha inbjudande frågor eller vara målande på något sätt (jfr Ulfsson 2006). Vi undersökte också om ingresserna i första hand beskriver yrket eller snarare fokuserar på yrkesutövarens kvalifikationer. Därefter visar vi exempel på hur naiva eller komplicerade beskrivningar av yrkets arbete riskerar att bli språkhandlingar som utestänger läsare. I en del beskrivningar

framhålls nödvändigheten av intresse och i temats avslutande del beskrivs hur sådana betoningar tar sig uttryck.

Du – för närhet i läsarrelationen

Texter kan skapa närhet eller distans till läsaren beroende på stil och ton i språket (Hellspong 2001:86). Till skillnad från tilltal med titel, som signalerar distans i läsarrelationen, innebär bruket av ordet "du" en mer nära relation och texten tenderar att bli mer informell och personlig och kanske lättare att ta till sig. Ulfsdotter Erikssons (2006) analys av 22 yrkesbeskrivningar visade att beskrivningar av yrken med låg eller medelmåttig status i högre utsträckning vände sig till läsaren i ett mer personligt tilltal genom att använda ordet du. Detsamma gällde för kvinnodominerade yrken. I yrkesbeskrivningar med hög status användes företrädesvis titeln.

Texterna autokodades efter bruket av "du". Att använda "du" varierar mellan en gång (47 beskrivningar) upp till 33 gånger (2 st). Typvärdet är 1 och medelvärde är 7. Det finns viss variation i du-andet beroende på yrkets kön, status och klass (se tabell 3).

Ett du-ande tilltal tycks mer förekommande i könsbalanserat jämna yrken, medan det i kvinno- och mansdominerade yrken är relativt likartad användning. Det tycks även förekomma fler antal "du" i beskrivningar av högstatusyrken. Analysen av hur det används visavi klass (SSYK) ger också vid handen att det primärt rör yrken med "teoretisk specialistkompetens". En högre användning av "du" görs även i yrken som ligger i huvudgrupp 6, fiskare, bönder mm.

Dessa resultat visar en annan bild än tidigare forskning. Ulfsdotter Erikssons (2006) studie visade att ett du-ande tilltal primärt nyttjades i yrken med lägre status. Föreliggande analys visar att en hög användning av "du" används i beskrivningar av yrken med hög- och medelmåttig status och i könsbalanserade yrken, vilka ofta kännetecknas av relativt god status (Ulfsdotter Eriksson 2006). I detta fall beskriver inte AF yrken som tillskrivs lägre status eller primärt utövas av kvinnor på ett enklare sätt. Det tycks snarare föreligga en förskjutning mot att i högre grad använda "du" i beskrivning av yrken med hög status och något längre utbildning. Helgesson (2011) beskriver, i en studie av platsannonser, att från 1980-talet och framåt läggs större vikt vid "rätt" person då större ansvar vilar på denna. Hon pekar vidare på att användandet av "du" i texter alltjämt handlar om att peka ut den rätta "du" vilket då görs med hjälp av andra strategier i texten. I föreliggande fall kan det handla om betoning av egenskaper eller specifika intressen.

Tabell 3: Bruket av "du" i relation till kön, status och klass. Procent.

		Användning av "Du".			%	n
		0-5 ggr	6-14 ggr	15-33 ggr		
Totalt		79	14	8	101	421
Kön	<i>Kvinnodominerat</i>	83	11	6	100	109
	<i>Mansdominerat</i>	82	12	7	101	217
	<i>Könsbalanserat</i>	68	20	12	100	94
Status	<i>Hög</i>	63	25	12	100	60
	<i>Mellan</i>	80	12	9	101	205
	<i>Låg</i>	83	12	5	100	156
Klassifikation, SSYK	<i>1. Ledningsarbete</i>	89	11	0	100	9
	<i>2. Teoretisk specialistkompeten</i>	67	20	14	101	102
	<i>3. Kortare högskoleutbildning</i>	78	13	10	101	104
	<i>4. Kontor & Kundservice</i>	84	11	5	100	19
	<i>5. Service, omsorg, försäljning</i>	81	15	5	101	41
	<i>6. Jordbruk, fiske, trädgård</i>	64	21	14	99	14
	<i>7. Hantverksarbete</i>	86	12	3	101	76
	<i>8. Process- maskinoperatör</i>	91	5	5	101	44
	<i>9. Utan krav på utbildning</i>	100			100	11

Kommentar: Användningen av "du" grupperades i 3 ungefärligt lika stora grupper beroende på frekvens: 0-5 ggr, 6-14 ggr samt 15-33 ggr.

Den personliga inbjudan

En språkhandling som förekommer i ingresserna är att direkt vända sig till läsaren med en fråga, eller i vissa fall med ett slags påstående. Liksom de direkta tilltalen, som görs genom att använda "du", leder ingresser med en frågeställande och inbjudande ton till en närhet mellan text och läsaren. I Ulfsdotter Erikssons studie (2006) framkom att dylika inslag framförallt tycktes förekomma i beskrivningar av yrken med låg status.

Bland de drygt 400 yrkesbeskrivningar som har analyserats finns, vad vi här kallar en personlig inbjudan, endast i en liten del av ingresserna. I 29 stycken ingresser används en sådan språkhandling och i dessa vänder sig texten till läsaren med olika slags "anknytningar" för att skapa eller mana till ett mer personligt engagemang genom ett personligt tilltal. Några beskrivningar inleds med en frågeinbjudan i likhet med "Vill du [aktivitet] ..?", "Tycker du om att [aktivitet]..." vilket

sedan följs upp med ett förslag på yrke "... Då kanske [yrke] är passande för dig".

I jämförelse med materialet i sin helhet tycks det inte förekomma några systematiska skillnader avseende yrkets "kön". Det är ett framställningssätt som finns både bland kvinno- och mansdominerade yrken. Däremot tycks det vanliga vara att nyttja denna form av inbjudan i tjänstemannayrken (SSYK 2-3) som ofta tillskrivs hög eller medelhög status. Merparten av yrkena kan också klassificeras som så kallade "tingyrken", vilka primärt arbetar med en manuell hantering av konkreta saker, eller "symbolyrken" som arbetar med information, text eller pengar (Härenstam m.fl. 2000:8). Bland denna typ av yrken återfinns 14 beskrivningar: Hydrolog, ortopedingenjör, radio- och TV-tekniker, vaktmästare mm. Nio yrkesbeskrivningar är så kallade omsorgsyrken vilka representeras av läraryrken, kurator och tandläkare. Några få (3 respektive) är beskrivningar av serviceyrken (t.ex. banktjänsteman) och "underhållning" (maskör, skådespelare och professionell idrottsutövare).

Det finns en viss skillnad i vad som betonas i den personliga inbjudan. Inledningen till Kallskänka lyder: "Har du ett stort intresse för mat?" Intresseorientering blir här ett slags sållningsmekanism för vilka som bör läsa vidare och är lämpliga att välja yrket (se nedan. jfr Hedenus & Wikstrand 2015). Ett annat uttryck i inbjudningarna betonar istället kunskaper – ett kunnande som inte sällan förväntas finnas hos den lämpliga sökande. I vissa fall kan det vara logiskt, såsom att en modersmållärare kan använda kunskaper i modersmålet i undervisning: "Har du ett annat modersmål än svenska? Har du funderat på läraryrket? Då kan du bli lärare i modersmål". I andra fall blir de förväntade kunskaperna mer hindrade och där utbildning inom området döljs: "Är du kunnig inom det grafiska området, intresserad av ny teknik och har öga för att skapa bra grafiska produkter? Då kan arbetet som grafisk produktionsledare vara något för dig." (Grafisk produktionsledare).

Det finns en avvikande inbjudan. I inledningen till Hydrolog används en snarlik teknik men där frågeställningen snarare sluter än öppnar yrket. I ingressen antyds att detta inte är ett yrke för en presumtiv läsare, utan snarare ett yrke som andra har – andra människor är hydrologer och kan svara på frågor:

Har du någon gång undrat varför det blir översvämningar på vårarna, varför torka uppstår på vissa ställen och hur föroreningar kan spridas med strömmande vatten till grundvattentäkter, vattendrag, sjöar och kuster? I så fall är det hydrologen du ska fråga.

Målande beskrivningar

Bourdieu och Passeron (1970/2008) gör en skillnad mellan folkligt och borgerligt språk. Det förra kännetecknas av att vara mer målande medan det senare är mer distanserat. Ett särdrag i några ingresser är att de ger målande beskrivningar av yrket. Denna lite ovanliga gestaltning återfinns också endast i en liten del av beskrivningarna, 24 stycken. De målande och mer uttrycksfulla ingresserna ger en annan prägling till texternas annars ganska torftiga skrivningar. Inledningen till ambulanssjukvårdare skapar en känsla av ett "action-yrke" med skrivningen "Akuta uttryckningar med blåljus och sirener". Här är det lätt att frambringa (möjligen stereotypa bilder) av ambulanser som far fram i tät trafik och det är lätt att återkalla trailers eller avsnitt från teves dramadokumentärer "SOS" och "På liv och död". Ambulanssjukvård är även ett av de få vårdyrken som attraherar något fler män (Åberg 2001). En annan skrivning som leder tankarna till dramatik återfinns i ingressen till skadereglerare:

Som skadereglerare möter du människor som drabbats av en förlust eller olycka av något slag. Det kan vara deras hus som brunnit upp, deras bilradio som blivit stulen eller en kär anhörig som avlidit. Alla behöver din hjälp och service för att få sin skada utredd.

En liknande formulering återfinns till det lite udda yrket Underwriter med skrivningar som "Om huset brinner ner är det en katastrof", "likaså om bilen blir stulen eller de som försörjer familjen avlider". I inledningen till anläggningsdykare framhålls att vissa arbeten görs på 50 meters djup och att "Redan några meter under vattenytan är det mörkt och kallt att arbeta". Naturromantiken återfinns också i ingressen till bergsarbetare. Här finns en koppling mellan arbetets art och känslan hos yrkesutövaren. "En bergsarbetare har ofta känslan av att forcera naturens krafter". Såväl anläggningsdykare som bergsarbetare är manligt dominerade yrken, likaväl som ambulansförare. Det är möjligt att mansdominerade och maskulint kodade yrken är lättare att fånga i målande beskrivningar.

Yrkes- eller personfokusering i ingresserna

I ingresserna förekommer dels information om vilka arbetsuppgifter som ingår i yrket, dels beskrivningar av vad som förväntas av yrkesutövaren i form av lämpliga färdigheter. Det sistnämnda innebär

att texten innehåller en beskrivning av den lämpliga yrkesutövaren – den som passar för yrket.

Vi har analyserat ingresserna utifrån om de fokuserar på yrkesuppgifterna eller på personliga egenskaper hos yrkesutövaren. Vi har använt kategorierna "yrke", "person" samt "yrke och person" i kodningen och undersökt om ingresserna beskriver yrkets centrala arbetsuppgifter (yrke), innehåller både konkret information om arbetsuppgifter och en beskrivning av vad som krävs av utövaren (yrke och person), eller i huvudsak beskriver personen som lämpligen bör inneha yrket (person). Tabell 4 beskriver hur dessa olika varianter av ingresser fördelas över materialet i sin helhet.

Tabell 4: Yrke, person, eller både och i ingresserna (frekvens, procent).

	n	Procent
Yrke	269	64
Yrke/Person	97	23
Person	56	13
Totalt	422	100

Ingresser med *fokus på yrket*, vilket utgör en majoritet av ingresserna, beskriver framförallt centrala arbetsuppgifter. Det gör att de kännetecknas av en saklighet i framställningen. De är informativa och konkreta och säger något om själva yrket. En ingress med fokus på vad som *görs* i yrket återfinns t.ex. i beskrivningen av Scenograf.

Scenografen utformar scenmiljöer och kläder för teater, film och TV. Allt som syns på teaterscenen eller i filmad dramatik, alltifrån scenrummets ljus- och färgsättning och inredning till enskilda föremål eller detaljer i klädseln, hör till scenografens ansvarsområde.

Andra ingresser i denna kategori påtalar istället vilka kunskaper yrkesutövningen vilar på. I inledningen till Lantbrukare framhålls att "Arbetet bygger på kunskaper i både biologi, teknik och ekonomi". Här görs ingen koppling till yrkesutövaren lantbrukare då det inte är önskade kompetenser som efterfrågas utan betoningen ligger snarare på kvalifikationskrav, det vill säga de slags kunskaper som krävs för arbetets utförande (Ulfsson 2012).

Personfokuserade ingresser, vilket omfattar en mindre del av ingresserna (13 %), betonar vad som krävs av yrkesutövaren: hur man är eller hur man bör vara i yrket. Dessa ingresser saknar i hög grad information om vad yrket och dess arbetsuppgifter faktiskt innebär. Ett exempel där personen och kraven på personliga egenskaper och

intressen står i förgrunden finns i ingressen till yrket Bildlärare. Beskrivningen inleds med följande rader:

Lärare i bildämnen (bildlärare) måste ha sinne för färg och form och förmågan att uttrycka sig i bild. Lika viktigt är att tycka om att arbeta med barn och ungdomar.

I detta ges inte någon information om vad bildlärare faktiskt gör eller vilka slags kunskaper yrkesutövningen ställer krav på. Betoningen ligger på vad personen bakom bildlärargärningen tycker om (barn/unga) och vilka egenskaper som krävs (sinne för färg och form). Det finns exempel på ingresser som än tydligare betonar vem personen i yrket är eller hur den ska vara: En Croupier ska vara "snabbtänkt", och för någon som gillar att "prova sig fram med olika frisyrier" kan Frisör vara ett lämpligt yrke. Ytterligare ett exempel är Ortopedingenjör. Här framkommer att den lämpliga har viss kunskapsgrund (teknisk), är på ett visst sätt (händig), och tycker om specifika saker (problemlösning).

Ortopedingenjör är ett yrke där din kunskap om teknik blir direkt användbart för människor. Är du händig och tycker om att lösa problem kan ortopedingenjör eller ortopedtekniker vara yrken som passar dig.

Vissa av ingresserna är konkreta i framställningen både avseende yrkets centrala uppgifter (författa brev och rapporter) och i de kompetenser som krävs för att utföra arbetet (självständighet, ge service, samarbetsförmåga och intresse). Ingressen till Administratör är ett exempel.

En administratörs arbetsuppgifter kan variera från att självständigt författa brev och sammanställa rapporter till att ge service till andra personer och vara företagets ansikte utåt. God samarbetsförmåga och serviceintresse är viktiga egenskaper.

En annan variant på ingresser där både yrke och person presenteras återfinns i inledningen till Bartender. Här finns en beskrivning av hur en Bartender bör vara "... det är viktigt att bemöta [gäster] på ett trevligt sätt" men också vad en Bartender gör: "En bartender blandar drinkar och serverar drycker till många olika gäster". Något starkare krav på vilka personliga egenskaper som en viss yrkesutövare bör ha återfinns i inledningen till Läkarsekreterare.

Att vara noggrann och ha intresse för språk är viktigt för läkarsekreteraren, som bland annat skriver patientjournaler

inom hälso- och sjukvården. Servicekänsla och intresse för människor är egenskaper man bör ha för att passa som läkarsekreterare.

I detta framträder en tydligare bild av vem som lämpar sig för yrket (jfr Karlsson 2010). Här framgår att det finns personer som "passar som".

I tabell 5 framkommer hur de olika ansatserna i ingresserna fördelar sig över yrkenas könsfördelning, status och klass. I detta kan vi utläsa att det är tämligen små skillnader beroende på om yrket är kvinno- eller mansdominerat alternativt könsbalanserat. Ingresserna till kvinnodominerade yrken tycks i något lägre utsträckning fokusera på yrket och därmed något mer betona egenskaper. Mansdominerade å andra sidan har fler ingresser där yrket betonas. De har också i minst utsträckning entydig betoning på personen. Könsbalanserade yrken har lägst andel ingresser som framhåller både yrke och egenskap och de tenderar att antingen betona yrket, eller personen.

Tabell 5: Ingresserna fokus på yrke, yrke och person eller person fördelat efter könsförhållande, status och SSYK (procent).

		Yrket	Yrket & Person	Person	n
Totalt		64	23	13	422
Kön	<i>Kvinnodominerat</i>	60	26	14	108
	<i>Mansdominerat</i>	65	24	11	213
	<i>Könsbalanserat</i>	67	16	17	94
Status	<i>Hög</i>	67	16	17	58
	<i>Mellan</i>	63	25	12	207
	<i>Låg</i>	64	23	13	157
Klassifikation, SSYK	1. <i>Ledningsarbete</i>	56 (3)	11 (1)	33 (5)	9
	2. <i>Teoretisk specialistkompeten</i>	68	22	10	100
	3. <i>Kortare högskoleutbildning</i>	64	20	16	103
	4. <i>Kontor & Kundservice</i>	58	26	16	19
	5. <i>Service, omsorg, försäljning</i>	66	14	21	41
	6. <i>Jordbruk, fiske, trädgård</i>	64	14	21	14
	7. <i>Hantverksarbete</i>	65	22	13	76
	8. <i>Process-maskinoperatör</i>	54	28	19	43
	9. <i>Utan krav på utbildning</i>	80	20	0	10

Avseende status är det högstatusyrkena som utmärker sig genom att både ha en hög andel ingresser som beskrivs med utgångspunkt i yrket och fokusera personen. Även i SSYK fördelar sig ansatserna tämligen likartat med några undantag. Högst andel ingresser med fokus på yrket har huvudgrupp 2, högre tjänstemannayrken med krav på teoretisk specialistutbildning. Lägst betoning på yrket i ingressen återfinns inom industriyrken. För dessa förekommer i högre grad att såväl yrke som person framhålls. Störst betoning på person återfinns i huvudområde 5 (och 6) samt 8, d.v.s. service- och omsorgsyren samt industriarbeten (även fiskare, bönder mm).

Den samlande bilden av vad som betonas i ingresserna kan därmed sägas vara att det inte förekommer några utmärkande systematiska skillnader. Det som kan utläsas i materialet är att det finns en viss tendens att lägga något mer fokus på personen i beskrivningar av yrken som är kvinnodominerade och könsbalanserat jämna, yrken med hög status, yrken som tillhör ledning, service eller hantverk eller industriyrken. En förklaring till varför industriyrken (SSYK 8) har lägst grad av yrkesfokus och en hög grad av personfokus, kan möjligen vara att det är svårt att beskriva själva arbetsuppgifterna i dylika yrken och att en lösning därför är att fokusera en tilltänkt yrkesutövare (jfr Linde 2011).

Naiva beskrivningar

Tidigare har vi diskuterat betydelsen av olika språkhandlingar i ingresserna, såsom att frågor och inbjudningar signalerar en öppenhet. I den tidigare studien av yrkesbeskrivningar fann Ulfsson Eriksson (2006:196) att vissa texter hade väl enkel information och ett lätt språkbruk, och skriver att:

I ett par kvinnodominerade lågstatusyrken förekom även formuleringar som antydde att läsaren inte förväntades besitta någon högre grad av intellektuella förmågor eftersom relativt enkla företeelser beskrevs och förklarades detaljerat.

Vi har analyserat avsnittet "Arbete" avseende naiva framställningar och beskrivningar av yrken. I kodningen av avsnittet gjordes en särskild notering när beskrivningarna upplevdes som klagörande och informativa respektive naiva till sin karaktär. Yrkesbeskrivningarna präglas övergripande av att de har ett läsartillvänt språk som inte bygger på att läsaren har förkunskaper om yrket. Det finns dock intressanta skillnader i hur klagörande och informativa

beskrivningarna är – från detaljerade men komplicerade beskrivningar av arbetsuppgifter, till detaljerade beskrivningar av tämligen enkla uppgifter. Låt oss ge ett par exempel. Perfusionist, ett yrke som för många är okänt, beskrivs så här:

När man utför hjärtkirurgi måste ibland hjärtat stannas upp under en begränsad tid. Under denna tid leds blodet via en så kallad hjärtlungmaskin för att kroppens funktioner ska fortsätta att fungera. Att leda blodet ut i kroppen via hjärtlungmaskinen kallas extrakorporeal cirkulation. Under denna del av operationen ansvarar perfusionisten bland annat för blodcirkulation, gasutbyte, blodåtervinning och temperaturreglering. Perfusionister arbetar också med extrakorporeal cirkulation vid andra typer av kirurgi som till exempel leverkirurgi och transplantationskirurgi. Andra ansvarsområden för perfusionisten är cirkulationsunderstöd vid hjärt-lungsvikt som till exempel konstgjorda hjärtan, ballongpumpar och extrakorporeal membranoxxygenering (ECMO, vilket innebär syresättning utanför kroppen genom ett membran).

Beskrivningen av Perfusionistens arbete kännetecknas av att vara en detaljerad beskrivning av komplicerade arbetsuppgifter. Men att ge en tydlig och enkel beskrivning av arbetet kan för andra yrken få som effekt att läsaren framstår som dum genom att självklara uppgifter skrivs ut på ett alltför ingående sätt. Nedan finns ett exempel från yrket parkeringsvakt:

En parkeringsvakt ser till att parkerings- och stopp-förbudbestämmelser följs; att bilar inte parkeras på övergångställen, i lastzoner, på innergårdar i bostadsområden eller på handikapparkering. Parkeringsvakten ser också till att inte obehöriga parkerar på förhyrda parkeringsplatser samt att parkeringsavgifter betalas. Arbetet kan också bestå av att ta betalt i ett parkeringsgarage.

I beskrivningar som präglas av den här typen av naivitet förekommer det också ett inslag av undervisning i tonen, så som i exemplet Tatuerare. Den tilltänkta tatueraren upplyses om att det är dyrt att tatuera sig – särskilt då kunden önskar ett stort motiv:

Om det är stora motiv som breder ut sig exempelvis över armen och skuldran måste man mäta armen och kanske förstora eller förminska bilden. Behandlingen måste då delas

upp på flera gånger, dels därför att det tar lång tid att göra tatueringen, dels därför att kunden kanske vill dela upp betalningen. Det kostar nämligen ganska mycket pengar att göra en stor tatuering.

För att tydligare framhålla effekten av en detaljerad beskrivning av självklara arbetsuppgifter kan exemplen ovan jämföras med beskrivningen av brevbärare som är relativt kortfattad:

En brevbärare börjar sitt arbete tidigt på morgonen med att sortera dagens post. Därefter ger man sig ut på sin postrunda och delar ut posten. När all post är utdelad återvänder man till brevbärarkontoret för att sortera den del av morgondagens post som redan kommit. Att ta hand om post som ska eftersändas ingår också i arbetet.

Beskrivningen för brevbärare hade kunnat innehålla mer detaljerade beskrivningar av hur posten sorteras, att det kan finnas flera personer med samma namn, att det ibland är svårt att se vad som står skrivet på kuvert, att vissa brev är för stora för att delas ut osv. Som visats med citaten ovan finns det en risk att detaljerade beskrivningar av arbetsinnehåll kan skapa ett intryck av att såväl yrket som yrkesinnehavaren förringas.

Linde (2011) belyser att tjänstemännen hade som målsättning att alla beskrivningar ska hålla samma språkliga ton. Samtidigt uppgav de att det är svårt att använda samma språkbruk för yrken som inte kräver utbildning som för yrken som kräver högskolekompetens. Som en anledning angavs att arbetaryrken kan beskrivas "händelsefokuserat" medan yrken som kräver högskoleutbildning beskrivs med hjälp av de begrepp och teorier som gäller inom yrket. Exemplet med yrket perfusionist ovan blir extra intressant i relation till resultaten i Lindes studie eftersom texten är händelsefokuserad i beskrivningen av hur hjärt-lungmaskinen används. Detta trots att yrket kräver högskoleutbildning. Det visar att händelsefokuserade beskrivningar kan fungera bra för att beskriva komplicerade eller relativt okända arbetsuppgifter på ett lättillgängligt sätt. De ovan givna exemplen från beskrivningarna av parkeringsvakt och tatuering visar samtidigt att en händelsefokuserad text kan göra att ett yrke förringas. Hur väl den händelsefokuserade beskrivningen fungerar beror dels på om det finns ett inslag av undervisning i textens ton och dels på hur pass välkända arbetsuppgifterna är. Genom att ge detaljerade beskrivningar av självklara arbetsuppgifter och genom att ha en undervisande ton i beskrivningarna skiljs manuella lågstatusyrken ut från övriga beskrivningar. Det ska dock påpekas att den övergripande majoriteten

av beskrivningar ur ett stilistiskt perspektiv innehåller ett sakligt och informativt avsnitt om vad arbetet innebär.

Att ha rätt intresse

I samtida vägledningsteori betonas att det är den enskilda individens önskemål om framtida utbildning och yrke som skall stå i förgrunden i vägledningssamtal. De intressen som individen har kan därför bli vägledande i val av yrke (jfr Hedenus & Wikstrand 2015). På AFs hemsida finns till exempel ett själv-vägledningsverktyg "Att välja yrke". Guidningen introduceras med en betoning av att: "Dina intressen är naturligtvis viktiga när du ska välja yrke, men det finns mycket annat som också kan vara av betydelse" (AF 2013-08-01). Till själv-vägledningen följer ett "Intressetest".

Också i yrkebeskrivningarna hänvisas till intresse. I cirka en femtedel av beskrivningarna påpekas att yrkesinnehavaren bör eller ska ha ett intresse för någon aspekt av yrkets innehåll. Analysen visar att fördelningen är relativt jämn i materialet ur ett klassperspektiv, men skillnader finns och där intresse mer frekvent nämns i de kvinnodominerade yrkena (38 %) jämfört med de mansdominerade (12 %). Det vanligaste uttrycket är att yrkesinnehavaren ska ha ett intresse för människor, service eller mode och det är frekvent förekommande i beskrivningarna av kvinnodominerade omsorgs- och serviceyrken. Det är procentuellt sett även vanligare att intresse efterfrågas i yrken med hög status samt yrken inom tjänstemannasektorn (SSYK 2-3), även inom dessa finns flera kvinnodominerade yrken. Att betona intresse i beskrivningarna kan tolkas som ett sätt att styra mot "typiska" yrken, primärt inom den kvinnodominerade delen av arbetsmarknaden då det finns tydligare uttryck av intresse i dessa beskrivningar. Att framhålla särskilda intressen (för människor, barn, relationer) är ett sätt att också beskriva önskade egenskaper och, lite dolt, tala till "det önskade könet" – tala till män genom att betona intresse för mekanik och teknik och tala till kvinnor genom att betona intresse för sociala relationer.

Tabell 6: Förekomst av intresse i texterna fördelat efter kön, status och klass (procent, frekvenser).

		Intresse	n
Totalt		21	91
Kön	<i>Kvinnodominerat</i>	38	41
	<i>Mansdominerat</i>	12	26
	<i>Könsbalanserat</i>	22	22
Status	<i>Hög</i>	30	18
	<i>Mellan</i>	22	46
	<i>Låg</i>	17	27
Klassifikation, SSYK	<i>1. Ledningsarbete</i>	22	2
	<i>2. Teoretisk specialistkompeten</i>	26	26
	<i>3. Kortare högskoleutbildning</i>	31	32
	<i>4. Kontor & Kundservice</i>	21	4
	<i>5. Service, omsorg, försäljning</i>	24	10
	<i>6. Jordbruk, fiske, trädgård</i>	14	2
	<i>7. Hantverksarbete</i>	9	7
	<i>8. Process- maskinoperatör</i>	11	5
	<i>9. Utan krav på utbildning</i>	9	1

Kommentar: Radprocent. Totalprocent anges ej.

Ordet intresse används på olika sätt i beskrivningarna. Det används till exempel i en enkel och rättfram stil: "serviceintresse är viktiga egenskaper" (administratör) eller "arbetet /.../ passar den som är tekniskt intresserad" (trafikflygare). Intresse används också tillsammans med ord som betonar graden av intresse. I dessa framhålls att yrkesutövaren bör ha ett "stort intresse": "arbetet kräver [...] ett stort intresse för musik" (pianotekniker).

För några yrken räcker det dock inte med att intresset är stort utan det ska vara "genuint" och "ärligt". För yrket Massör betonas till exempel att "arbetet förutsätter [...] ett genuint intresse för människor", medan "arbetet som motorcykelmekaniker förutsätter [...] ett genuint intresse för sitt yrke" (bilmekaniker). Gemensamt för dessa yrken (bilmekaniker, hantverkspedagog, ljudtekniker, massör och djursjukvårdare) är att det är yrken som utövas med händerna. Användandet av orden "genuint" eller "ärligt" för tankarna till sådana intressen som genomsyrar personens liv och inte enbart hör till yrkessfären. Det ligger nära uttrycket "brinnande intresse" som används i beskrivningen för idrottstränare.

Pomeranz (2013) beskriver hur "extremfallsformuleringar" bland annat tjänar som syfte att placera en orsak i ett objekt istället för i interaktionen mellan subjekt. Uttryck som "genuint intresse" gör yrkesutövaren till ett med sitt yrke och signalerar samtidigt att detta inte är ett yrke för vem som helst. Det går givetvis att fråga sig om yrkesutövningen i sig kräver ett genuint intresse eller om det snarast är

en beskrivning av den "duktiga yrkesutövaren" som kommer fram i texten. Det går att föreställa sig att den person som tagit till sig vissa kompetenser kan utföra ett arbete som Massör eller Ljudtekniker men att ett "genuint intresse" för yrkets innehåll gör att yrkesutövaren utvecklas och utför sitt arbete på ett annorlunda sätt än den som endast har intresse av att ha ett arbete och en inkomst.

Beskrivningar av vilka intressen som krävs av yrkesutövarna, och framför allt förstärkta beskrivningar som "stort" eller "genuint" intresse, kan göra att gränsen mellan yrket och yrkesutövaren och mellan arbetstid och fritid blir suddig. Även om det är yrket som beskrivs så bidrar en betoning av intresset till att skapa en bild av personen eller av yrkesutövaren. Uttrycket "ett intresse för film och teater är nödvändigt" i beskrivningen av Maskör, relaterar inte till den tid yrkesutövaren är i arbete, utan snarare till vad personen har för fritidsintressen. Ett liknande, och möjligen tydligare, sätt att markera att det inte enbart har med yrket att göra utan med hela yrkesutövarens liv, återfinns i beskrivningarna av yrken som Präst och Regissör: "Att vara präst är mer än ett yrke – det handlar också om livshållning och personlig tro"; "Som regissör måste man ha en stark konstnärlig drivkraft".

Stereotypa beskrivningar i texterna

I analysen av texterna fann vi en del uttryck relevanta att göra en vidare analys på. De berörde olika aspekter av hur yrkesbeskrivningar kan vara stereotypa eller stereotypiserande. Ett mindre tema, som inleder avsnittet, beskriver exempel där de yrkesbeskrivande texterna tenderar att göra det "normala arbetslivet" gällande. Det andra temat beskriver hur könsmärkta egenskaper används i yrkesbeskrivningarna.

Det normala arbetslivet

Förutom att ge en bild av vad olika yrken innebär, vilka krav som ställs på dess utövare och vilka utbildningsvägar det finns till olika yrken så tecknar yrkesbeskrivningarna även en bild av det "normala" arbetslivet. Det sker genom alla de påpekanden som görs om olika yrkens innehåll och genom vad som utlämnas från beskrivningarna. Det påpekas exempelvis att ett yrke utförs "utomhus" men det skrivs aldrig ut att arbetet sker "inomhus" (undantaget är lantmätare där det poängteras att kontoret är den vanligaste arbetsmiljön). Att yrkesutövaren kommer i kontakt med barn poängteras särskilt även i "barnyrken" så som lärare. För många yrken påpekas att yrkesutövaren "bör tycka om att

arbeta med människor.” Vidare markeras för vissa yrken att arbetet innehåller resor, arbete utanför hemorten och liknande. Likaså markeras om ett yrke innebär obekväma arbetstider, arbete på nätter, helger, kvällar eller tidiga morgnar. Underförstått har ett arbete normalt en arbetstid som är förlagd under dagtid på vardagar, utförs inomhus och begränsat med kontakt med människor.

Könsmärkta beskrivningar

Tidigare forskning har visat att det finns en rad kompetenser och egenskaper som är könsmärkta, dvs. de associeras i första hand med kvinnor eller män (t.ex. Dahlerup 1989; Acker 1990; England 1994; Westberg-Wohlgemuth 1996). Få yrken präglas dock entydigt av att det krävs kompetenser av yrkesutövaren som enbart är manligt eller kvinnligt märkta. Sjuksköterska, som stereotyp betraktas som kvinna och associeras med kvinnligt märkta kompetenser så som omvårdnad, empati och service, använder i sitt yrkesutövande också maskulint kodade kompetenser som matematisk förmåga, ledarskap och problemlösare. Detta framgår också i yrkesbeskrivningen av yrket (jfr Ulfsson 2006).

Könsmärkta yrken och könsmärkta kompetenser handlar således inte om yrkets faktiska innehåll utan om föreställningar om yrket och den typiske utövaren och det kan ge återverkningar i en yrkesbeskrivning genom de slags kompetenser som lyfts fram som nödvändiga eller lämpliga. Det finns en risk att könsstereotyper förstärks då det ter sig naturligt att i beskrivningar av ”könstypiska” yrken också använda sådana kompetenser som associeras med det dominerande könet. Stereotyper förstärks också eftersom sannolikheten ökar att den som tar del av beskrivningen tänker sig yrkesutövaren som t.ex. kvinna om yrket beskrivs med kompetenser och egenskaper som framförallt associeras med kvinnor.

Yrkesbeskrivningen kan innehålla, som också visats i avsnittet ovan, en beskrivning av kompetenser som yrkesinnehavaren bör besitta tillsammans med en beskrivning av arbetsuppgifterna eller enbart en beskrivning av yrkets arbetsuppgifter. En beskrivning av arbetsuppgifterna kan sägas bära med sig en implicit bild av vilka kvalifikationer som utövaren bör ha, på samma sätt som en beskrivning av personliga kompetenser kan säga något om vilka arbetsuppgifter som ingår i yrket. Av den anledningen har vi utifrån tidigare forskning även kodat arbetsuppgifter som feminina respektive maskulina när dessa svarar mot könsmärkta kompetenser. Den som läser en

yrkesbeskrivning gör sannolikt inte åtskillnad mellan kvalifikationskrav och eftersökta kompetenser.

De allra flesta yrken som beskrivs i materialet innehåller ett eller flera könsmärkta ord. Endast 32 yrken beskrivs utan att några sådana ord används i texten. Eftersom vår analys utgår från tidigare forskning kring könsmärkta kompetenser så innebär resultatet inte att beskrivningarna är fria från ord som skulle göra att en läsare tolkar ett yrke som främst ett kvinno- eller mansyrke, utan endast att beskrivningarna inte innehåller kompetenser som tidigare visats vara könsmärkta. Resultatet ger ändå en fingervisning om i vilken utsträckning könsmärka egenskaper används.

Feminiserade och maskuliniserade yrkesbeskrivningar

Att en yrkesbeskrivning innehåller ett ord som är könsmärkt betyder inte med nödvändighet att texten ger intryck av att yrket enbart passar för ettdera könet. När en text däremot innehåller ett flertal könsmärkta ord som kopplas till det ena könet och inga som kopplas till det andra finns det en risk att läsaren också uppfattar yrket som präglad av samma kön som orden är märkta av. I tabell 7 beskrivs hur femininitet uttrycks i yrkesbeskrivningarna i relation till klass, kön och status. Det är en mindre del av beskrivningarna som innehåller flertalet feminint märkta ord (15 %), medan 27 procent i mindre utsträckning (svagt) har det och en betydande majoritet om 59 procent inte innehåller några feminint märkta ord alls.

De yrkesbeskrivningar där feminina egenskaper och uppgifter omnämns i högre utsträckning är, föga överraskande, också i kvinnodominerade yrken. Det förekommer dock även i de mansdominerade yrkena (11 % svagt, 21 % starkt), och i ungefär liknande utsträckning i könsbalanserat jämna yrkena. Avseende status kan vi också utläsa att feminina skrivningar framförallt förekommer i låg – och mellanstatusyrken. Det är även här vi återfinner yrken som ställer krav på omhändertagande och vårdande egenskaper. Det är vidare mest förekommande i kontors- och servicearbete samt i service-, omsorg och försäljningsyrken (SSYK 4-5).

Tabell 7: Förekomst av feminina kompetenser fördelat över kön, klass och status. (Procent, frekvens).

		Inga	Svagt	Starkt	%	n
Totalt		59	27	15	100	420
Kön	<i>Kvinnodominerat</i>	33	41	26	100	109
	<i>Mansdominerat</i>	68	21	11	100	217
	<i>Könsbalanserat</i>	66	23	11	100	94
Status	<i>Hög</i>	69	26	5	100	61
	<i>Mellan</i>	57	29	15	100	207
	<i>Låg</i>	59	23	18	100	159
Klassifikation, SSYK	<i>1. Ledningsarbete</i>	78	11	11	100	9
	<i>2. Teoretisk specialistkompeten</i>	63	22	16	100	102
	<i>3. Kortare högskoleutbildning</i>	56	29	15	100	104
	<i>4. Kontor & Kundservice</i>	16	47	37	100	19
	<i>5. Service, omsorg, försäljning</i>	27	51	22	100	41
	<i>6. Jordbruk, fiske, trädgård</i>	86	14	0	100	14
	<i>7. Hantverksarbete</i>	67	25	8	100	76
	<i>8. Process- maskinoperatör</i>	77	11	11	100	44
	<i>9. Utan krav på utbildning</i>	55	27	18	199	11

Som framgår i tabell 8 efterfrågas de maskulina egenskaperna och kompetenserna i jämförelsevis hög utsträckning även i kvinnodominerade yrken (24 % svagt, 11 % starkt), men primärt i mansdominerade. Det motsvarar ovanstående bild av hur kvinnomärkta egenskaper efterfrågas. Det tycks även vara kompetenser som i högre utsträckning framhålls i yrken med mellan- och låg status, vilket är ett intryck som förstärks sett till hur de fördelas avseende klass. Mest frekvent efterfrågas maskulina egenskaper i hantverksyrken samt jordbruk – och fiske.

Sammataget ser vi i materialet som helhet att maskulint präglade egenskaper i något högre utsträckning efterfrågas i mansdominerade yrken medan feminina egenskaper efterfrågas i kvinnodominerade yrken. Vidare finns det en svag tendens att maskulina egenskaper i högre grad betonas starkt i högstatusyrken, och i mindre grad feminina egenskaper.

Tabell 8: Förekomst av maskulina kompetenser fördelat över kön, klass och status. (Procent, frekvens).

		Inga	Svagt	Starkt	%	n
Totalt		53	31	16	100	420
Kön	<i>Kvinnodominerat</i>	65	24	11	100	109
	<i>Mansdominerat</i>	43	35	22	100	217
	<i>Könsbalanserat</i>	62	32	6	100	94
Status	<i>Hög</i>	57	26	16	100	61
	<i>Mellan</i>	50	32	18	100	207
	<i>Låg</i>	56	32	12	100	159
Klassifikation, SSK	1	78	11	11	100	9
	2	60	28	13	100	102
	3	55	22	23	100	104
	4	63	21	16	100	19
	5	61	32	7	100	41
	6	29	57	14	100	14
	7	30	53	17	100	76
	8	64	25	11	100	44
	9	46	36	18	100	11

I tabell 2 återfinns en förteckning över kvinno- respektive mansdominerade yrken där texten präglas av en frekvent användning av könsmärkta ord i linje med yrkets könsdominans och en avsaknad av ord som förknippas med motsatta könet. Det leder till tämligen starkt stereotypa beskrivningar.

Här tydliggörs att maskulint märkta ord i större utsträckning används för arbetarklassyrken än för högre medelklassyrken. Det finns alltså en intersektionalitet mellan maskulinitet och arbetarklass. I yrkesbeskrivningar av kvinnodominerade yrken är detta inte lika framträdande – det är också så att dessa är betydligt färre till antalet varför en direkt jämförelse är svår att göra. I de mansdominerade arbetarklassyrkena förekommer maskulint märkta ord som kopplats till medelklassyrken så som kravet på matematisk förmåga i beskrivningen till VVS-montör (jfr Gesser 1977).

Det mest frekvent förekommande i beskrivningarna för arbetarklassyrken är kravet på god fysik som kan förekomma upp till tre gånger i en och samma text (anläggningsarbetare, fiskare) vilket också sammankopplas med arbetarklass (jfr Gesser 1977). Yrken inom högre medelklass saknar krav på god fysik i beskrivningarna. De maskulint märkta kompetenser och arbetsuppgifter som poängteras i dessa handlar om tekniska kompetenser och vikten av ledaregenskaper.

Som beskrivs i kapitel 3 förknippas också de intervjuade ungdomarna kravet på god fysik med män och gör även tolkningen att ju fler gånger kravet nämns i beskrivningen desto större krav ställs på yrkesutövaren i just detta avseende. Genom att krav på god fysik och

krav på teknisk kompetens eller intresse används upprepade gånger i beskrivningarna förstärks dessa aspekter av yrket på bekostnad av andra.

Tablå 2: Stereotyp användning av könsmärkta egenskaper och kompetenser.

Kvinnodominerade yrken beskrivna med minst fyra feminina ord och inga maskulint märkta ord. 9 yrken	Mansdominerade yrken beskrivna med minst fyra maskulina ord och inga feminint märkta ord. 21 yrken
ARBETARKLASS	ARBETARKLASS
Läkarsekreterare	Anläggningsarbetare
Säljare i butik och varuhus	Brandman
Telefonist	Fiskare
	Grävmaskinförare
	Hissmontör
	Lastmaskinförare
	Maskinreparatör
	Målare
	Pianotekniker
	Processoperatör inom kemisk industri
	Travtränare
	Truckförare
	VVS-montör
LÄGRE MEDELKLASS	LÄGRE MEDELKLASS
Receptarie	Brandingenjör
	Lots
	Maskinbefäl
HÖGRE MEDELKLASS	HÖGRE MEDELKLASS
Frivårdsinspektör	Driftledare
Kurator	Ingenjör dataelektronik
Barnmorska	Ingenjör elkraft
Socialekreterare	Ingenjör bygg
Specialpedagog	Ingenjör maskinteknik

I beskrivningarna av de kvinnodominerade yrkena återkommer framförallt kravet på förmåga att ge service och vara socialt kommunikativ och detta oavsett yrkets klasstillhörighet.

I en analys, presenterad i artikeln "Föreställningar om klass och kön i Arbetsförmedlingens yrkesbeskrivningar" (Ulfsdotter Eriksson & Backman 2014), gjorde vi en särskild analys av hur klass och kön tog sig uttryck i avsnittet "Att tänka på". Analysen var en replikation på Gessers analys. Studien visade att betoning av fysiska förmågor, t.ex. god fysik, händighet och god hälsa, primärt förekom i arbetsklassyrken medan mer mentala och psykiska förmågor betonades i tjänstemannayrken. Förmågor av mer social karaktär skrivs framförallt

fram i kvinnodominerade yrken. Dessa beskrivningar svarar inte bara mot hur vi typiskt sätt föreställer oss arbetare, tjänstemän och kvinnor – utan speglar i viss mån även de praktiker som förekommer i olika typer av yrken.

Könsbrytande beskrivningar

För att läsaren, oavsett könsidentitet, skall tilltalas av beskrivningen av ett yrke, och möjligen identifiera sig med kompetenserna hos "den typiske" yrkesutövaren, är det betydelsefullt att yrken inte beskrivs på ett stereotypt manligt eller kvinnligt sätt. Starka stereotypa bilder försvårar en möjlig själv-kategorisering och tillika identifikation med yrket (Ulfsson & Hedenus 2014; jfr Sluss och Ashforth 2007). Samtidigt som könsmärkta kompetenser innebär en risk för att stereotypa bilder av yrken och yrkesutövare förstärks, så erbjuder de också en möjlighet till "brytbilder" – t.ex. att beskriva ett kvinnodominerat yrke genom att betona kompetenser som framför allt förknippas med män.³ I ett fåtal beskrivningar förekommer flera ord som är märkta med motsatt kön jämfört med yrkets könsdominans (se tablå 2). Dessa beskrivningar är dock färre till antalet än de beskrivningar där könsdominansen stämmer överens med könsmärkningen av de ord som används i beskrivningen. Sammanställningen visar ändå att, även om det är få exempel, är det möjligt att använda ord förknippade med det motsatta könet i beskrivningar av yrken med tydlig könsdominans.

³ Spänningen mellan stereotyper och brytare diskuteras mer ingående i Backman, Hedenus & Ulfsson (2014).

Tablå 3: Könsbrytande användning av egenskaper och kompetenser.

Kvinnodominerade yrken som beskrivs med minst fyra maskulint märkta ord och inga feminint märkta ord. 0 yrken	Kvinnodominerade yrken som beskrivs med minst två maskulint märkta ord och inga feminint märkta ord. 8 yrken	Mansdominerade yrken som beskrivs med minst fyra feminint märkta ord och inga maskulint märkta ord 3 yrken
	ARBETARKLASS	ARBETARKLASS
	Ambulanssjukvårdare	Bilförsäljare
	Husfru	Bilrekonditionerare
	Undertaksmontör	Spårvagnsförare
	LÄGRE MEDELKLASS	
	Dietist	
	Folkhälsoplanerare	
	Friskvårdskonsulent	
	Kostekonom	
	HÖGRE MEDELKLASS	
	Skolledare	

De feminina kompetenser, egenskaper och arbetsuppgifter som lyfts fram i dessa mansdominerade arbetarklassyrken är noggrannhet, servicekänsla och att vara mån om säkerheten. Exempelvis beskrivs spårvagnsförare bland annat på följande vis:

Arbetet som spårvagnsförare är ett serviceyrke. /.../ Spårvagnsföraren måste vara ansvarsfull, noggrann och klara av att göra flera saker samtidigt utan att bli stressad. Dessutom måste man alltid sätta säkerheten främst. Det gäller att kunna behålla sitt lugn, till exempel när det uppstår besvärliga situationer i trafiken. Som spårvagnsförare möter man många människor varje dag. I mötet med kunderna måste man vara serviceinriktad.

För de kvinnodominerade yrken som beskrivs med ord som bidrar till en brytbild känns mönstret igen från när maskulint märkta ord används för att beskriva mansdominerade yrken. För yrken som hör hemma i arbetarklass nämns krav på god fysik medan det för övriga är självständighet och ledaregenskaper eller ledaruppgifter som lyfts fram. För dietist, som tillhör lägre medelklass, nämns exempelvis:

Man behöver /.../ kunna arbeta självständigt. En dietist måste vara beredd att stå för och argumentera för sina ståndpunkter.

Vilket kan jämföras med arbetarklassyrket undertaksmontör där det skrivs:

Man arbetar ofta med lätta material, men jobbet kräver ändå god fysik. Dels på grund av att det är ett fysiskt arbete och dels förekommer lyft av exempelvis gipsskivor som kan vara ganska tunga. Det finns dock hjälpmedel som underlättar jobbet. /.../ Jobbet kräver god fysik.

I de yrken där både maskulint och feminint märkta ord används (tablå 3) finns det en överensstämmelse mellan val av ord och klasstillhörighet. Yrken i arbetarklass beskrivs med det som Gesser benämnde som manuella kompetenser, och detta oavsett om det är ett mans- eller kvinnodominerat eller ett numeriskt jämnt yrke, medan medelklassyrken i större utsträckning beskrivs med mentala kompetenser och arbetsuppgifter. För arbetarklassyrken betonas hantverksskicklighet, att vara praktiskt lagd och ha servicekänsla. Exempelvis beskrivs vaktmästare bland annat så här:

Gemensamt för alla vaktmästarjobb är att de är serviceyrken. Det är bra att vara serviceinriktad, flexibel och ha praktiskt handlag.

För medelklassyrken betonas logiskt tänkande, ledarskap och social förmåga. Yrket projektledare på reklambyrå beskrivs bland annat med orden:

Som projektledare har du en nyckelroll i projektgruppens arbete. Du svarar ofta för analysen och strategin för reklamuppdraget. Det är du som ska se till att uppdraget blir klart vid den tidpunkt byrån har kommit överens med kunden. Du har också ansvar för projektbudgeten. /.../ Som projektledare måste du också vara noggrann och kunna göra flera saker samtidigt. En annan viktig egenskap för en projektledare är att kunna lyssna och förstå vad kunden vill ha. Dessa förmågor ligger till grund för att du tillsammans med dina kolleger ska kunna omvandla din kunskap till en kreativ reklamidé.

Tablå 4: Balanserad användning av feminina och maskulina kompetenser.

Kvinnodominerade yrken som beskrivs med minst tre maskulint märkta och tre feminint märkta ord 11 yrken	Mansdominerade yrken som beskrivs med minst tre maskulint märkta och tre feminint märkta ord 13 yrken	Yrken med jämn könsdominans som beskrivs med minst tre maskulint märkta och tre feminint märkta ord 7 yrken
ARBETARKLASS	ARBETARKLASS	ARBETARKLASS
Konferensvärd	Elektriker	Hovmästare
Massör	Glastekniker/glasmästare	Körsnär
Skräddare	Golvläggare	Pälssömmerska
LÄGRE MEDELKLASS	Hjälpmedelstekniker	Vaktmästare
Audionom	Inredningssnickare	LÄGRE MEDELKLASS
Biomedicinsk analytiker	Lastbilsförare	Optiker
Djursjukvårdare	Tele- och elektronikreparatör	HÖGRE MEDELKLASS
Onkologisjuksköterska	Verkstadstekniker	Projektledare på reklambyrå
Operationssjuksköterska	LÄGRE MEDELKLASS	Regissör
Röntgensjuksköterska	Radio- och TV-tekniker	
Sjuksköterska inom akutvård	Säljare i företag	
Sjuksköterska	HÖGRE MEDELKLASS	
	Butikschef	
	Programmerare	
	Systemutvecklare	

Reproduktion av binärt tänkande

I texterna blir ett binärt tänkande kring människors intressen och kompetenser tydligt genom användandet av ordet "både", exempelvis i formuleringar som "man behöver både vara tekniskt intresserad och ha sinne för form, funktion och färg" (industridesigner) och "arbetsmiljöinspektören [...] behöver vara både utåtriktad och självständig". Ordet "både" markerar en begreppslig polaritet i diskursen som visar på de spänningsfält som finns (jfr Wikström 2007). Genom användningen av ordet "både" (re)produceras det udda och avvikande i att samtidigt ha dessa kompetenser eller intressena. I många fall är det också tydligt att den dikotoma uppställningen mellan kompetenser och intressen, som markeras genom användningen av ordet "både", förstärker och upprätthåller stereotypa uppfattningar om vad det innebär att ha ett visst intresse. Exempelvis kontrasteras konstnärlig förmåga med administration, tekniska kunskaper, analytisk

förmåga, planering, sociala förmåga och tålamod. Teknik kontrasteras mot ekonomi, intresse för människor, handlag, konstnärligt, musik, biologi, sinne för form, arbetsledning och administration. Kreativitet bryts mot kunskap; noggrannhet mot fantasi och att gilla barn mot att gilla vuxna. Intresse för människor ställs i motsats till intresse för djur, teknik och administration och kontorsjobb ställs mot kundkontakter precis som förmåga att jobba enskilt och självständigt ställs mot att kunna samarbeta och arbeta i grupp. Den här polariteten är inte unik för det yrkesbeskrivande materialet utan känns igen från den övergripande diskursen i vårt samhälle. Den konstnärligt begåvade personen ses stereotypt som kreativ, spontan, entusiastisk och distraherad och inte som analytisk och planerande trots att mycket konstnärligt arbete också består av analys och planering.

Att yrkesbeskrivningarna lyfter upp att yrken kräver kompetenser eller egenskaper hos personer som framstår som varandras motsättningar kan på ett sätt ses som ett försök att motarbeta stereotypen. Så görs exempelvis för yrket polis där det betonas att "det är viktigt att kunna utveckla relationer och ha vilja att stödja och hjälpa" vid sidan av att polisen gör utredningar, uttryckningsuppdrag och patrullerar. Här är dock framställningen komplementär snarare än polariserad. Att utveckla relationer är en aspekt av yrket som lyfts fram i en uppräkningslista i texten. När det skrivs att yrkesutövaren behöver ha intresse för "både musik och teknik" (ljudtekniker) så ställs dessa intressen mot varandra vilket inte är fallet i uppräkningslistan i beskrivningen av polisyrket. För att bryta med den stereotypa bilden av att teknikintresserade personer inte är intresserade av exempelvis ekonomi, människor och musik så krävs en beskrivning som inte betonar betydelsen av "både och".

Sammanfattande avslutning

I analysen av AFs yrkesbeskrivande texter har vi dels beskrivit hur materialet ser ut i sin helhet, dels försökt ifrågasätta och "bråka" med de bilder av yrken och lämpliga yrkesutövare som texterna förmedlar. Vad betyder det till exempel att vissa personer "passar som" eller är "lämpliga för" och vilka konsekvenser har en sådan ansats för återskapande av könssegregering på arbetsmarknaden och i organisationer? När lämplighet anförs i en beskrivning av ett yrke finns en risk att utbildningen till och färdighetsträningen inom ett yrke döljs. Såväl utbildning som den senare praktiken är en del av att forma "den lämpliga" yrkesutövaren. Den del av lärandet som kallas yrkessocialisation är i själva verket en utveckling av lämplighet – att lära sig yrkets kulturella regler, normer och hur man bör agera inom

yrket (Krause 1971). Att arbeta inom ett yrke ger kompetenser för detsamma, vilket studier av ungdomar som utbildas via lärlingssystem har visat (Brockmann 2012). Problemet med att skriva fram lämpliga egenskaper är dels att de kan leda till en felaktig självsortering, dels att de tenderar att återskapa stereotypa bilder. Vad betyder till exempel noggrannhet, servicekänsla och ansvar? Och hur skiljer innebörden och tolkningen av dessa egenskaper beroende på vilket yrke som presenteras. Fingerfärdighet är t.ex. en egenskap som traditionellt kopplas till femininitet (Westberg-Wohlgemuth 1996) men som likaväl kan vara eftersökt i manligt dominerade yrken.

AFs uppdrag är att skriva trovärdiga yrkesbeskrivningar (Linde 2011). Det finns en utmaning för myndigheten i att å ena sidan beskriva yrken rättvisande, å andra sidan försöka undvika att bli stereotypa. Som redan nämnts finns det ett självklart samband mellan kvalifikationskrav och önskade kompetenser. Yrkesbeskrivningarna ska ju också, vilket vi diskuterat i andra texter (Backman, Hedenus & Ulfsson 2014) och som problematiseras av Linde (2011), spegla en slags verklighet. Det är ju även så att sociala förmågor sannolikt är mer av kvalifikationskrav i serviceyrken, och att arbetaryrken är mer fysiskt tunga än tjänstemannayrken. Det finns dock en risk att egenskaper som är otypiska för den typiske utövaren nedprioriteras – vi har exempelvis visat att fysiska förmågor och fysiskt tunga arbetsuppgifter underbetonas i beskrivningarna av kvinnodominerade yrken (Ulfsson Eriksson & Backman 2014).

Vår analys, liksom andra resultat från projektet, visar den svårighet AF har i att både beskriva yrken trovärdigt och att bryta mot stereotypa föreställningar. Problemet blir särskilt tydligt i de korta sammanfattande avsnitten i ingressen och "Att tänka på" – där såväl specifika egenskaper som särskilda omständigheter i yrket betonas (utförs utomhus, kvällstid mm). Dyliga beskrivningar medverkar till att sätta ramarna och reproducera diskursen för vad som är "normalt" och förväntat inom specifika yrken och kan därför medverka till att sortera bort presumtiva yrkesutövare. Den problematik som finns i dessa avsnitt blir särskilt besvärande eftersom avsnittet "Att tänka på" ofta används av vägledare, vilket beskrivs i kapitel 5, och är ett avsnitt i texterna som ungdomarna reagerade på och lade tämligen stor vikt vid, vilket beskrivs i kapitel 4.

I detta kapitel har vi visat att yrkesbeskrivningarna innehåller en del skillnader som går att hänföra till klass- och könsstereotypa bilder. Vi har också fastställt att det finns sådana skillnader – att arbetaryrken beskrivs med andra ord än medelklass och att sociala kompetenser primärt efterfrågas i kvinnodominerade yrken (Ulfsson Eriksson & Backman 2014). I viss mån speglar dessa skillnader faktiska

förutsättningar i yrkena, i viss mån är de sannolikt ett utslag av ett stereotypt och oreflekerat tänkande av vilka egenskaper som krävs i olika yrken (jfr Gesser 1977). De kvalitativa analyserna visar dock vissa skillnader i texterna – och framförallt hur svårt det är att bryta könsstereotypa bilder.

Kapitel 3

Yrkesbeskrivningar som film

I kapitel 2 beskrevs hur olika typer av språkhandlingar bidrar till att presentera yrken som mer eller mindre tillgängliga samt till att skapa, upprätthålla eller ifrågasätta stereotypa bilder av yrken. I detta kapitel fortsätter vi på liknande tankegångar: att det språk vi använder när vi beskriver yrken bidrar till att forma vår förståelse av dem. Utöver det skriftliga materialet, finns på AFs hemsida även ett stort antal yrkesbeskrivningar som film. Dessa filmer vidgar utrymmet för vilka språkhandlingar som är möjliga genom att en hel del handlingar här också utförs i form av talat språk och bildspråk.

Trots de svårigheter med att skapa helt neutrala skildringar som beskrivs i kapitel två, så erbjuder det skriftliga formatet ändå yrkesbeskrivningar som inte är direkt knutna till mänskliga kroppar och de sociala kategorier som de representerar. I filmerna ges yrkesutövaren en personlig röst och såväl arbetets innehåll som yrkesutövaren skildras visuellt. Den avpersonifierade sakligheten från skriftmaterialet blir här således mycket svårare att uppnå. Detta utgör således ytterligare skäl till varför filmerna utgör ett intressant jämförelsematerial till de skriftliga beskrivningarna.

Syftet med detta kapitel är att belysa hur audiovisuellt yrkesvägledande material skapar, utmanar och upprätthåller stereotypa föreställningar kring yrken och yrkesutövare. Till att börja med undersöks *vilka* personer som får representera olika yrken och hur detta kan förstås i relation till yrkets sociala karaktär, såsom status, klass- och könsmärkning. Vidare belyses *hur* yrket och yrkesutövandet skildras med fokus på arbetsuppgifter, arbetsvillkor och vilka kompetenser och kvalifikationer som framställs som nödvändiga.

Metod och material

På AFs webbplats finns ett stort antal filmatiserade yrkesbeskrivningar. Materialet för den studie som detta kapitel berör utgörs av totalt 182 filmer, strömmade från AFs hemsida under perioden 2010-10-12 – 2011-09-09.⁴

⁴ Sedan dess har en del av filmerna på AFs hemsida tagits bort och några andra har tillkommit. En ny struktur på hemsidan gör det också möjligt att länka sig direkt till yrkesfilmerna – som numera även ligger utlagda på youtube.com – utan att samtidigt få del av yrkesbeskrivningen som text.

Filmerna har inte samma format och tar upp delvis olika teman. Vissa filmer anger namn på yrkesutövaren i början på filmen och ibland anges även titel och/eller arbetsgivare, medan andra filmer inte anger något av detta. En del filmer utgår främst från intervjuklipp med yrkesutövaren, medan andra bygger på iscensättningar eller skildringar av yrkesutövandet. I vissa filmer är det enbart yrkesutövaren själv som talar om yrket, medan vissa yrken delvis presenteras med hjälp av en extern och osynlig berättare. Filmerna skiljer också en del i längd, allt ifrån drygt 1,5 minut till nästan 5 minuter.

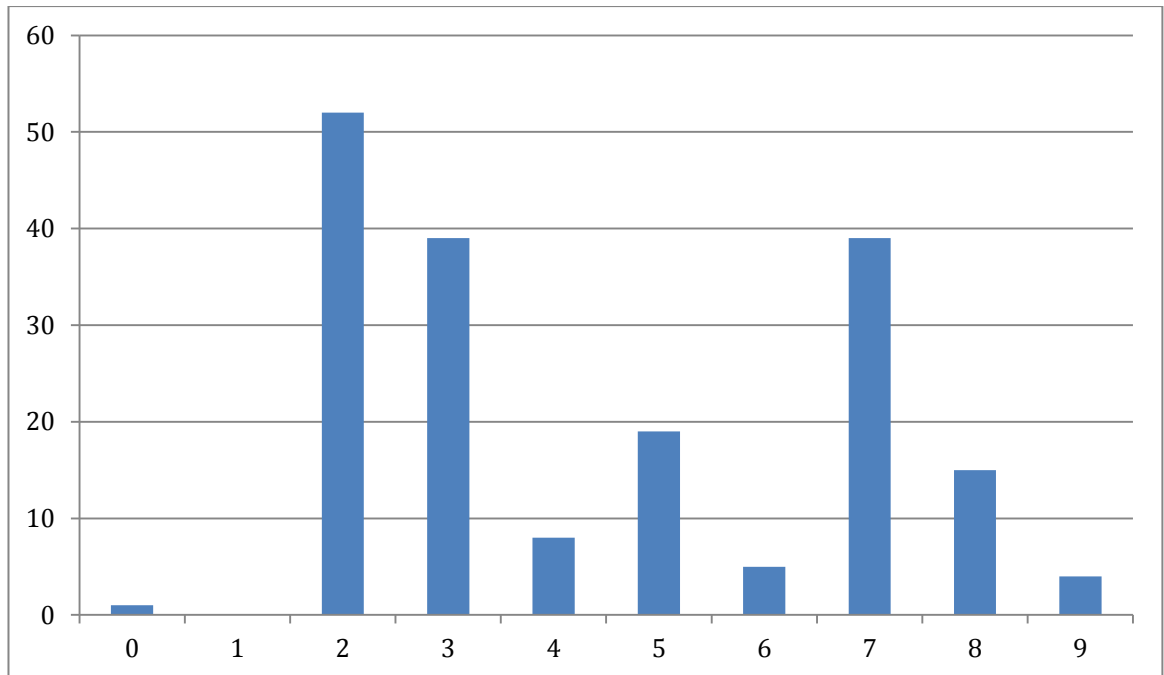
Dessa skillnader i format och berättarteknisk uppbyggnad kan sannolikt förklaras med att de är producerade av olika journalister och klippare samt vid olika tidpunkter. Här är det lätt att föreställa sig hur formatet även påverkas av den specifika situationen, t.ex. att intervjumaterialet med en relativt fåordig intervjuperson lockar till användningen av berättarröst. Men skillnader i format och berättarteknik kan troligtvis också förklaras utifrån att olika yrkens status och karaktär gör att man föredrar vissa format framför andra. Till exempel har ett yrke som säljare starka stereotyper kopplat till sig (jfr Persson 2012), vilka journalister och redaktion kan vilja förhålla sig till. I filmen om bilsäljare görs detta exempelvis genom att filmen tydligt anspelar på, och explicit gör motstånd mot, en stereotyp bild av bilförsäljaren som i filmen presenteras som "en som tjatrar, och pratar, och bubblar och kan sälja mor sin". När det gäller yrken som innefattar sekretess kanske en iscensättning med inhyrda skådespelare är att föredra framför att enbart skildra mer allmänna och vardagliga aspekter av yrkesutövandet. Likaså är det möjligt att tänka att valet av yrkesrepresentant och/eller berättare påverkas av en vilja att spegla, alternativt kompensera, könsdominansen inom en yrkeskategori. Oavsett om de skilda formaten är uppsåtliga eller mer slumpmässiga påverkar de dock, på olika sätt, tittarens upplevelse och tolkning av filmerna.

Med utgångspunkt i den statistik som SCB (2012) uppger om könsrepresentation i olika yrken utgör 91 av filmerna (50 %) beskrivningar av mansdominerade yrken (minst 60 procent män), 37 filmer (20 procent) beskriver numeriskt jämställda yrken (60/40 %) och 54 yrken (30 procent) är kvinnodominerade. Detta motsvarar ungefär den fördelning som finns i det skriftliga materialet.

De yrken som beskrivs har också kodats utifrån SSYK som kategoriserar yrken i tio olika klasser med hänsyn till yrkesområdet, specialiseringar och den utbildningsnivå som fordras.⁵ Fördelningen av SSYK bland de filmatiserade beskrivningarna (se figur 1) ser också ut

⁵ Se kap 2 s. 19

ungefär som i det skriftliga materialet. Undantaget utgörs av att filmerna inte presenterar några yrken från SSYK 1: ledningsarbete, vilket i figuren illustreras av en tom stapel.



Figur 1. Fördelning av SSYK bland yrkesbeskrivningar som film

Innehållsanalys

För att få en bild av representationen av kön, etnicitet, klass och ålder i filmerna genomfördes en innehållsanalys av samtliga filmer, som närmast kan betecknas som kvantitativ eller standardiserad (jfr Knoblauch & Schnettler 2012:336). Här lades fokus på den person som får representera yrket. Under kapitelrubriken "Counting what you (think you) see" diskuterar Rose (2001) möjligheterna till innehållsanalys av visuella material med ett tydligt kritiskt perspektiv gällande de subjektiva bedömningar som detta i regel innebär. Hon betonar att innehållsanalysen förutsätter uttömmande och uteslutande kategorier som är helt entydiga och som gör kodningen replikerbar.

I denna analys görs inga anspråk på att ha lyckats utföra en sådan replikerbar kodning. Kodningen av yrkesutövarens kön utgår från de genusföreställningar vi själva bär på. För ras/eticitet har yrkesutövarens hudfärg, eventuella brytning och icke-svenska namn kodats. Ålder är grovt skattat på ett intervall av 5-10 år, och troligtvis är

uppskattningen av yrkesutövarens ålder ibland lika många år fel. "Klass" har här betecknats med utgångspunkt i yrkesutövarens klädsel: arbetsklädd, uniformerad, informell, formell, prydlig. Maja Jacobson (1994) pekar på klädselns betydelsebärande funktion och hur kläderna – oavsett om vi vill det eller ej – berättar massor om oss. "Kläderna kan berätta om var på samhällsstegen vi befinner oss eller skulle vilja befinna oss" skriver Jacobson (1994:22). Hur vi kombinerar olika plagg kan vara meningsbärande, liksom användandet av plagg som utgör officiella eller inofficiella symboler. Jacobson visar också hur de budskap vi förmedlar via klädseln hänger ihop med stil och mode. Att beskriva klädsel i termer av formell och informell kan t.ex. handla om stil, vilket utgörs av "de medel med vilka en människa gestaltar sin identitet och uttrycker en livsstil." (Jacobson 1994:26). Mode beskrivs dock som ett mer tidsbundet normsystem, i förhållande till vilket vi haft svårare att förlita oss på att vi verkligen förmått tolka klädernas budskap på det sätt som bäraren avsåg att förmedla. Här gör den tid som gått sedan filmerna spelades in en stor skillnad för kodningsarbetet generellt. Om filmen är inspelad på 90-talet (vilket det ibland ser ut som) har det varit ännu något svårare att bedöma såväl ålder som sociala markörer i klädsel.

Det kodningsarbete som gjorts här utgör med andra ord en ganska grov analys, och resultatet ska framförallt förstås som en *tendens* i materialet. Denna analys kan också kritiseras utifrån användandet av förenklade kategorier, utan hänsyn till hur dessa kategorier samverkar och förstärker varandra. Detta är dock ett medvetet val med referens till vad McCall (2005) skriver om den (inter)kategoriska ansatsen. Denna strategi förutsätter att man tillfälligt anammar analytiska kategorier med syfte att påvisa ojämlika relationer mellan sociala grupper.

Kvalitativ analys av urval

Efter en initial innehållsanalys av filmerna gjordes ett urval av 41 filmer för närmare analys. Dessa valdes utifrån att ge en variation avseende SSYK, könsrepresentation, etnicitet samt status. Kodningsarbetet har i hög grad utgått från den auditiva delen av filmerna genom att filmerna – utifrån yrkesutövarens eller berättarröstens pausering – delats in i kortare sekvenser. Enskilda sekvenser har också skapats utifrån rumsliga och bildmässiga övergångar. Dessa sekvenser har sedan kodats utifrån vad som skildras i bild (personer, uppgifter och miljö) samt vad som sägs om arbetsinnehåll, kvalifikationer, och vad som utgör positiva eller negativa aspekter av yrket (till exempel arbetsmiljö, framtidsmöjligheter eller individuella drivkrafter). De introducerande

och avslutande sekvenserna har särskilt kodats utifrån om filmmakarna valt att använda sig av intervjuklipp med yrkesutövaren, illustrationer, eller iscensättningar/skildringar av yrkesutövandet. Denna analys av vilka berättartekniska begrepp som används, och hur de påverkar framställningen, kan jämföras med de analyser av språkhandlingar som presenterades i kapitel 2, men innefattar då såväl text som bild, tal och ljud.

I kodningsarbetet har hänsyn också tagits till hur information presenteras, till exempel genom användningen av berättarröst, textning eller mycket detaljerade förklaringar. Denna sekventiella analys har slutligen relaterats till filmen som helhet och det övergripande narrativ om yrket som därigenom presenteras (jfr Banks 2001; Raab & Tänzler 2009).

Analys

Social representation i filmerna

Andelen kvinnor och män som får representera olika yrken i materialet är jämn: 89 kvinnor och 93 män. Uppskattningsvis befinner sig de flesta yrkesrepresentanterna i åldern 35-45 år, medan få är under 30 eller över 55 år. Utifrån en kodning av klädseln kan konstateras att i de yrkesgrupper som innebär ledningsarbete, kräver högre studier, eller utgörs av kontors-, service- och försäljningsarbete, är klädseln varierad med såväl informellt och prydligt klädda yrkesutövare, arbetsklädda och uniformerade. Arbetskläderna (som också utgörs av statuskläder i form av uniform eller läkarrock) kan också varieras med mer informell klädsel eller "kompletteras" med smycken och välmanikyurerade naglar. I de manligt dominerade arbetaryrkena är arbetskläderna dock dominerande.

Den överväldigande majoriteten i materialet är vita yrkesutövare, med svenska för- och efternamn, och som talar svenska utan brytning. Endast nio⁶ av de 182 representanterna avviker på något sätt från denna norm och bland dessa får den absoluta majoriteten representera låg- och medelstatusyrken som inte förutsätter högre studier. Vidare finns det tendenser till en stratifikation inom denna grupp där den vita, medelålders mannen som "endast" avviker från en hegemonisk position genom att bryta på finska återfinns i beskrivningen av fartygsbefäl: ett yrke som kräver högskoleutbildning och med relativt hög status. Detta

⁶ Dessa utgörs av fartygsbefäl, operationssjuksköterska, flygvärdinna, massör, konditor, möbelsnickare, däckmontör, köksbiträde samt tidningsbud.

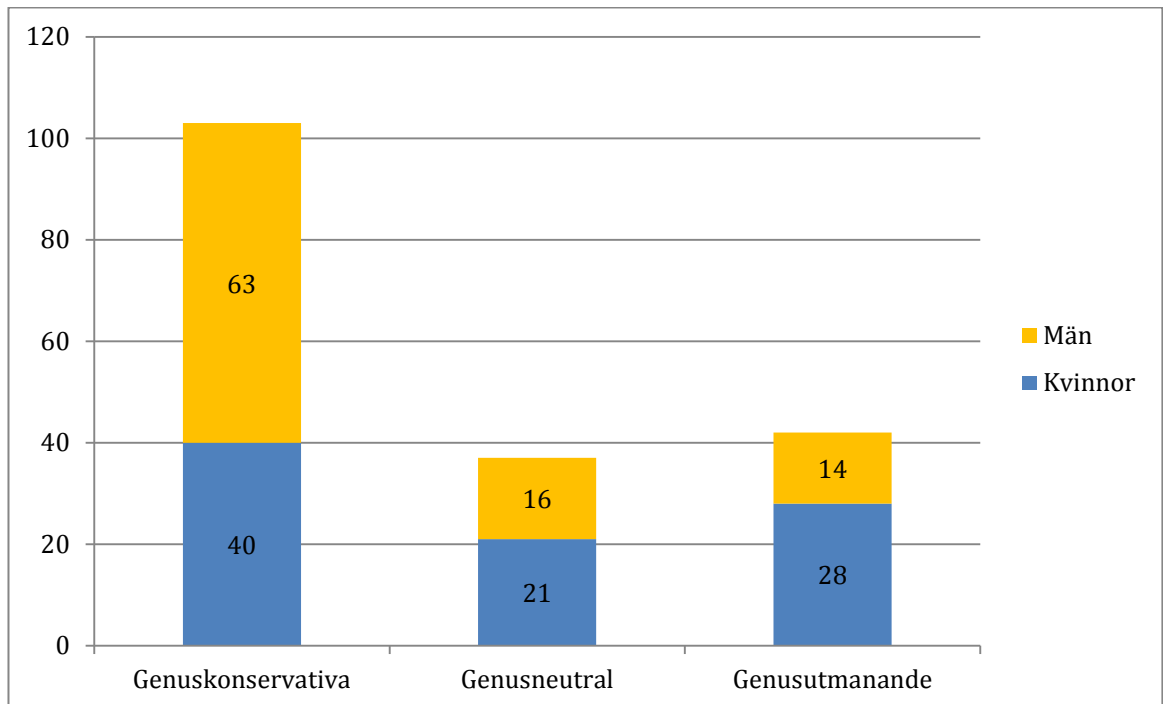
medan individer som avviker med såväl namn som brytning återfinns i beskrivningarna av arbetaryrken med lägre status: konditor, möbelsnickare och köksbiträde. Den enda mörkhyade personen i hela materialet representerar likaså ett lågstatusyrke utan krav på högre studier: däckmontör. I linje med en sådan statusuppdelning kan också noteras att samtliga av dessa individer uppträder arbetsklädda eller uniformerade, snarare än i informell eller pryddlig klädsel.

Konservativa, neutrala eller utmanande skildringar?

Filmerna har vidare analyserats utifrån om könet på yrkesutövaren i filmen överensstämmer med den faktiska könsdominansen i yrket eller ej. Filmerna kategoriseras därmed som *genuskonservativa* skildringar (överensstämmer med könsdominansen i yrket), *genusneutrala* skildringar (numeriskt jämställda yrken) och *genusutmanande* skildringar (annat kön än det dominerande i yrket)⁷.

Av samtliga 182 filmer utgör 103 genuskonservativa skildringar, 37 genusneutrala skildringar och 42 genusutmanande skildringar (se figur 2). Figur 2 illustrerar även i vilken utsträckning som män respektive kvinnor får stå för de genuskonservativa eller genusutmanande skildringarna. Här kan vi se att det oftare är manliga yrkesutövare i de genuskonservativa skildringarna medan det är fler kvinnliga än manliga yrkesutövare i de genusutmanande skildringarna. Detta utgör dock inte någon signifikant skillnad mellan hur män och kvinnor representeras i materialet, utan kan förklaras med att manligt dominerade yrken utgör en betydligt större del av filmmaterialet jämfört med kvinnodominerade yrken.

⁷ Som vidare analyser av materialet och genusrepresentationerna visat på är dessa kategorier ofta betydligt mer ambivalenta än vad denna indelning kan ge sken av (Backman, Hedenus & Ulfsdotter Eriksson, 2014). Det ska också noteras att jag här inte tagit hänsyn till intern segregering inom yrkesgrupperna, vilket gör att antalet genusutmanande skildringar nog är något högt räknat. T.ex. är grundskollärare ett kvinnodominerat yrke som här representeras av en man. Denna man uppträder dock som NO-lärare, vilket utgör en inriktning där män är i något högre grad representerade jämfört med exempelvis svenska/SO-lärare (Skolverket 2012).



Figur 2. Könsrepresentation yrkesutövare i filmerna i relation till yrkets könsdominans

Vi kan däremot konstatera att det faktum att mansdominerade yrken får en större plats också får konsekvenser i att män därmed också främst syns i genuskonservativa positioner, dvs. som företrädare för mansdominerade yrken. Dessutom tycks det som att männen främst får representera yrkesutövare i kvinnodominerade yrken med en högre SSYK (t.ex. veterinär), medan det nästan enbart är kvinnor som får stå för de genusutmanande skildringarna av yrken med SSYK 6-8 (t.ex. fastighetsskötare). Detta kan dock förstås utifrån att de senare yrkeskategorierna i hög grad utgörs av mansdominerade yrken varför det blir svårare att få till stånd genusutmanande beskrivningar med män i huvudrollen. De två filmerna som beskriver kvinnodominerade yrken i dessa SSYK-grupper – städare och köksbiträde – representeras faktiskt av män.

Genusutmaningar, etnicitet och klass

Hirdman (2001: 189f) framhåller att konservativa eller traditionella genusideal är vanligare hos individer i lägre socio-ekonomiska positioner. Genusöverskridande val blir således främst en fråga för

medelklassen. I Ulfsdotter Erikssons studie (2006: 174) framgick t.ex. att individer från medelklass i högre grad än personer från arbetarklass ansåg att civilingenjör är ett lämpligt yrke för såväl män som kvinnor. Likaså kan man se att det främst är i så kallade "utbildningsyrken" som kvinnor kunnat bryta in i tidigare mansdominerade världar (SOU 2004:43: 55). För individer från arbetarklass kan dock "könskapitalet" vara ens främsta resurs, vilket gör genusutmanande yrkesval mer avlägsna för i övrigt resurssvaga individer (Skeggs 1997: 175; Ulfsdotter Eriksson 2006).

Frågan är då om sådana skillnader i maktposition återspeglas i vilka som får lov att stå för de genusutmanande representationerna. När vi studerar representationen av SSYK bland de filmer som kategoriserats som genusutmanande överensstämmer detta dock relativt väl med spridningen i materialet som helhet. Det vill säga, såväl skildringar av medelklassyrken som arbetaryrken står för de genusutmanande beskrivningarna. I förhållande till att det annars främst är medelklassyrken som "öppnar" för brytare, kan de genusutmanande skildringarna av yrken med lägre klasspositioner i det här materialet därmed antas ha en relativt sett stor betydelse för att utmana könsmärkta föreställningar. Däremot kan noteras att majoriteten av de (få) yrkesrepresentanter som bryter mot den helvita svenska normen i materialet återfinns i genuskonservativa snarare än i genusutmanande skildringar.

Språkhandlingar i filmerna

Liksom i de skriftliga yrkesbeskrivningar som presenterades i kapitel 2, används i filmerna olika språkhandlingar – här i form av tal-, text- och bildspråk – för att skapa närhet eller distans till tittaren, eller för att ge en mer objektiv och auktoritär inramning. I det följande ges exempel på hur användningen av olika berättartekniska grepp i filmerna samtidigt utgör sådana språkhandlingar. Dessa analyser bygger på ett mindre urval av 41 filmer.

Berättartekniker för auktoritärt och objektivt tilltal

Det finns många olika tekniker som kan användas för att ge en mer objektiv och sanningsenlig inramning av en framställning, vilka är vanligt förekommande i produktionen av dokumentär film (Masterman 1985, kap 5). I AFs filmer är det framförallt några som utmärker sig och som jag kommer lyfta fram: användningen av berättarröst, textning, iscensättning, illustrationer, och intervju.

I 18 av filmerna i det totala urvalet används en extern berättarröst till det som illustreras visuellt. I dessa filmer presenteras yrket framförallt genom den osynliga berättaren, medan yrkesutövaren får representera och iscensätta yrket i bild samt med korta intervjuklipp. Detta utgör ett exempel på den "beskrivande" dokumentärstil som framhäver, eller sätter ljuset på, vissa utvalda delar och där publiken tilltalas direkt med hjälp av en berättare som får lov att tolka och återge det som visas i bild (Izod and Kilborn 1998). Denna form benämns ibland även för "the voice-of-God mode", vilket illustrerar den auktoritet och tolkningsföreträde som ofta tillskrevs berättaren i denna tradition. Med åren har det auktoritära draget dock tonats ned med bruket av "mjukare" röster och genom att intervjupersoner får ge sina bidrag vid sidan av kommentatorn – vilket också är fallet i AFs filmer. Vidare använder de externa berättarrösterna ett "du-tilltal" i samtliga fall utom två: fartygsbefäl och musiker. Detta skiljer filmerna med extern berättare från de skriftliga beskrivningarna av samma yrken, vilka oftare använder ett mer formellt tilltal och passiva formuleringar om yrkesutövarna. Trots denna "uppmjukning" bidrar användningen av extern berättare likafullt till ett mer auktoritärt och objektivt anslag i filmerna. Inte minst utifrån att information presenteras med ett sakligt och neutralt tonfall där innehållet i det som sägs ofta ligger nära, eller till och med utgör direkta citat av, innehållet i de skriftliga beskrivningarna.

I filmer med en extern berättare presenteras yrket framförallt genom den osynliga berättaren, medan yrkesutövaren får representera och iscensätta yrket i bild samt med korta intervjuklipp. Yrket skildras därmed utifrån ett beskrivande läge där det avgörande blir vad man väljer att framhäva: vilket urval som görs och vilken vikt som läggs vid olika delar av yrket. Till exempel beskrivs fritidspedagog som ett yrke som bl.a. innebär samarbete i lärarlag samt kontakt med föräldrar. I bild presenteras yrket dock enbart via klipp på fritidspedagogen tillsammans med barngruppen, vilket gör att just dessa arbetsuppgifter tenderar att hamna i bakgrunden.

I många av filmerna läggs även yrkesutövarens eget tal som ljud till bilder inspelade vid ett annat tillfälle. Talet utgör därmed en intern berättarröst till det som illustreras visuellt. Liksom med en extern berättare – och dess funktion av att utgöra den allvetande rösten från ovan – ger användningen av intern berättarröst ett utanförstående och sakligt intryck. Intervjupersonens subjektiva beskrivning av sitt yrke kan – genom att hon eller han inte syns i bild – därmed ges en mer objektiv framtoning.

På liknande sätt kan även användandet av textning ge tyngd åt vissa delar av yrkesbeskrivningen och bidra till en mer formell, objektiv

och auktoritär ton. Detta gäller t.ex. i de fall som arbetsinnehållet beskrivs i text, vilket görs med hjälp av enskilda ord som beskriver uppgifter, exempelvis "Installation, service och underhåll", eller yrkesinriktningar: "Prognosmeteorolog." Mer sällan framhävs också sådant som uppfattas som positivt i filmerna såsom "Ökat servicebehov" eller sådant som bedöms som krav eller meriterande för yrket, t.ex. "Initiativförmåga". Genom att sätta text till just dessa delar framhävs dessa aspekter med särskild tydlighet.

I filmerna används tre huvudsakliga tekniker för att skildra yrket: iscensättning, intervju och illustrationer. *Iscensättningar* utgörs av bilder från verksamheten: både inklippsbilder på intervjupersoner som rör sig i interiören och klipp som skildrar yrkesutövandet. Vad gäller de senare är det ibland svårt att avgöra vad som skildrar en autentisk situation och när det rör sig om en fiktiv och iscensatt situation där intervjupersonen och eventuellt andra medverkande har regisserats i sitt agerande. Vi har därför valt att behandla båda dessa skildringar som tillhörande samma kategori. Genom användningen av detta observerande läge förmedlas känslan av att man som tittare får en inblick i verksamheten så som den verkligen är. En känsla av objektivitet skapas genom frånvaron av den subjektiva rösten och att alla urval osynliggörs.

Kategorin *illustrationer* utgörs likaså av inklippsbilder från verksamheten, men är utan intervjupersonen i bild. Illustrationer förekommer både i de introducerande och avslutande klippen, ofta som del av narrativet eller för att ge en bild av miljön. Användningen av iscensättningar, illustrationer och intervjuer har också betydelse för vilket fokus som läggs på yrket respektive personen varför jag återkommer till dessa olika typer nedan.

Användningen av samtliga dessa berättartekniska grepp bidrar således till att det som sägs och särskilt framhävs i beskrivningen av yrket ges en särskild status som sann och objektiv skildring.

Målande, kortfattade och formella beskrivningar

I kapitel 2 beskrevs även hur mer målande eller mycket detaljerade beskrivningar kan förstås som "folkliga", eller rent av naiva, jämfört med de mer distanserade och tekniska beskrivningar som förknippas med en "borgerlig" kultur. På så sätt ges olika typer av skildringar (och därigenom de yrken som skildras) också olika hög status. I en del filmer förekommer, liksom i texterna, ovanligt detaljerade beskrivningar av arbetsinnehållet och arbetets utförande. Bland filmerna i urvalet utmärker sig särskilt beskrivningarna om bagare, konferensvärdinna, automationstekniker, kronoinspektör och systemutvecklare. Av dessa

utgör alla utom systemutvecklare lågstatusyrken. Med undantag för kronoinspektör presenteras dessa yrken också med hjälp av en extern berättare, vilket innebär att de detaljerade beskrivningarna dessutom ofta kombineras med ett mycket formellt språkbruk. I följande exempel förtydligas vad det innebär att automationsteknikern arbetar med installation och reparation:

Att installera en anläggning innebär att du ställer in och kör igång den. Om den är datorstyrd ingår det också att programmera den. [...] Att reparera en anläggning består till stor del i att lokalisera felet med hjälp av mätinstrument och testprogram. Därefter byter du ut de defekta delarna, gör justeringar och kontrollerar att anläggningen fungerar.

Att på denna detaljnivå beskriva vad en reparation innebär signalerar att den tänkta läsaren är naiv och okunnig. På liknande sätt beskrivs också konditorns arbetsuppgifter på detaljnivå. I detta exempel ligger formuleringarna i citatet, som även här kommer från den externa berättaren i filmen, mycket nära texten på hemsidan:

Du mäter upp ingredienser, blandar, vispar, formar bakverken, gräddar och dekorerar. Ibland kan du även baka matbröd. Om du arbetar på ett industribageri kan du ha till uppgift att övervaka maskinell massproduktion av bakverk. Ibland kan du vara specialiserad på framställningen av en viss produkt.

Det intressanta i dessa beskrivningar är hur arbetsuppgifterna skildras i detalj, samtidigt som mycket litet eller ingenting sägs om vilka krav som ställs på yrkesutövaren. Det finns flera tänkbara förklaringar, relaterat till yrkets status, till att vissa yrken såväl i text som i film beskrivs på denna detaljnivå. Dessa återkommer vi till i slutdiskussion.

I något mer än en tredjedel av de 41 yrken som ingår i urvalet är de verbala beskrivningarna av arbetsinnehållet tvärtom exceptionellt kortfattade eller rent av obefintliga, dvs. att inget explicit sägs om arbetsuppgifterna. Av dessa yrken är över hälften lågstatusyrken, vilket likaså överensstämmer med resultaten från Ulfsson (2006) studie där högstatusyrken generellt presenterades mer fylligt. Även Linde (2011) pekar i sin studie ut hur AFs redaktionsmedlemmar uppfattade yrken olika på sätt som motiverade olika språkbruk. Medan man i beskrivningar av yrken som kräver högre studier har teorier och begrepp som sammanfattar arbetsinnehållet, upplevdes det lättare att göra händelsefokuserade beskrivningar av mindre kvalificerade yrken.

De filmatiserade beskrivningarna kan således byggas upp kring ett narrativ som skildrar yrkespraktiken, utan att så mycket sägs om vad den konkret innebär. De två högstatusyrken som presenteras kortfattat – domare och tandläkare – är yrken som vi har en vardaglig förståelse av, vilket möjligen svarar på varför just dessa yrken inte behöver förklaras mer ingående. Detta till skillnad från exempelvis systemutvecklare eller controller där tittaren kanske förväntas ha en mer diffus bild av vad de gör, vilket motiverar den detaljrika nivå av beskrivning som presenterats ovan. Den kortfattade presentationen av domare bör också relateras till den textmässiga beskrivningen som är relativt lång och använder sig av ett tekniskt komplicerat språkbruk. En mer tillgänglig film kan därför tänkas fungera som ett mer inbjudande och kompletterande material till den relativt exkluderande texten.

Här kan vi även koppla tillbaka till föregående avsnitt om användningen av berättarröst och titta lite extra på de bildval som görs och på bilder som får illustrera det som sägs, och när röst och bild tillåts sammanfalla. Ibland är det direkta kopplingar (som när konferensvärdinnans uppgift att välkomna gäster illustreras av gäster som välkomnas), ibland svagare kopplingar (t.ex. att fartygsbefälets användning av "avancerade hjälpverktyg" illustreras av användningen av kikare och sjökort i papper). I de illustrerande bilderna används ofta stereotypa eller typiska bilder av yrket och yrkesutövaren, som t.ex. att den manliga naturkunskapsläraren uppträder i vit labbrock framför tavlan i klassrummet. Illustrationerna kan också vara av en mer abstrakt eller symbolisk natur. Till exempel skildras meteorolog med moln som rör sig på himlen och i filmen om domare används tecknade illustrationer i samma stil som rättegångsteckningar. Den här typen av illustrationer skapar en igenkänning och därmed en viss vardaglighet i våra associationer till yrket. De bidrar således till att reproducera stereotypa föreställningar, men kan även tänkas fungera statussänkande genom att förse tittaren med en känsla av att ha koll på vad det specifika yrket faktiskt innebär. Men illustrationerna kan också – såsom rättegångsteckningarna – fungera distanserade genom att mystifiera domarens praktik. Användningen av illustrerande bilder kan således både bidra till målade, folkliga och händelsebaserade beskrivningar och till att förstärka de verbaliserade och innehållsfokuserade skildringarna.

Yrkes- eller personfokusering

Huruvida de filmade beskrivningarna kom att fokusera på yrkes- eller på personrelaterade aspekter kan framförallt kopplas till två olika

filmtekniska val: hur intervjupersonerna presenterades, och huruvida yrket främst introducerades och avslutades med hjälp av illustrationer, iscensättningar eller intervjuklipp.

Till att börja med kan konstateras att en majoritet av intervjupersonerna presenteras med namn och titel. I så gott som samtliga filmer utan berättarröst presenteras intervjupersonernas yrkestitel med hjälp av en textremsa. Denna text med namn och eventuell titel kommer dock ofta upp en bra bit in i filmen. I urvalet är det endast tre filmer som inte presenterar intervjupersonen alls i text och det finns inget tydligt mönster i hur textningen används i förhållande till SSYK eller kön, även om en svag tendens kan urskiljas att SSYK 0-4 presenteras med enbart namn. Det senare skulle kunna tolkas som att yrkesrepresentanter för mer kvalificerade yrken och högstatusyrken i högre grad får representera sig själva, dvs. att de "är" sitt yrke och att yrket därmed grundar för en social identitet (jfr Ulfsson & Flisbäck 2011:36). En sådan tolkning görs i relation till tidigare forskning som visat att yrkesutövare i högstatusyrken ofta är mer benägna att identifiera sig med sitt yrke (Ashforth & Mael 1989; Ulfsson & Linde 2014), ett förhållande som här då reproduceras i filmerna. Detta medan övriga yrkesutövare får representera yrket och/eller organisationen snarare än sig själva, dvs. att de "jobbar som..." eller "jobbar för..."

För att övergå till hur filmerna introduceras och avslutas kan noteras att nästan alla filmer i urvalet innehåller en iscensättning i det introducerande klippet, ofta med den externa berättarens eller intervjupersonens röst som kommentar till bilderna. Iscensättningarna sätter i hög grad fokus på yrket genom att skildra yrkespraktiken, samtidigt som en del utrymme även ges till personrelaterade aspekter genom att även yrkesutövaren själv sätts i centrum av skildringen.

Ett vanligt förekommande alternativ är att yrket introduceras och avslutas med olika illustrationer: inklippsbilder utan intervjupersonen i bild. Här ges några exempel:

- Bagare: en färdig tårta som ställs ut i konditoriets skyltfönster.
- Domare: rättegångsteckningar, bl.a. en bild på Fru Justitia som får illustrera tal om att stå för sina beslut.
- Däckmontör: röd sportbil som accelererar iväg.
- Fiskodlare: kluckande vatten, fågelskrän, röd sjöbod vid vattenkanten, båt vid brygga, havet i solnedgång (soluppgång?)
- Flygvärdinna: folk i rörelse på flygplatsen och vid check-in
- Konferensvärd: folk i rörelse i foajé, skyltar som pekar mot konferensrum

- Lokförare: tåg som kör ut ur tunneln, och texten "Flickdröm?"
- Meteorolog: moln som rör sig över himlen
- Operationssjuksköterska: ett barn som förbereds för operation, håller en nalle i famnen och en vuxen i hand
- Parkarbetare: klipp på gräsmattan, taget från förarplats på en stor åkergräsklippare

Genom användningen av illustrationer, och att mindre fokus läggs på yrkesutövaren i sig, blir yrket också mindre bundet till yrkesutövaren som person. Detta innebär att de sociala kategorier (såsom kön, ålder och etnicitet) som hon eller han representerar också blir mindre synliga. Samtidigt finns en risk att man istället, liksom med iscensättningarna, hänfaller till att arbeta desto mer med stereotypa bilder av yrket, som möjligtvis kan bidra till en social reproduktion i mycket högre grad än vad representationen i sig gör. I filmen om elektriker visas till exempel sällan den manliga yrkesutövarens ansikte i bild, däremot återges likväl bilden av elektriker som ett främst praktiskt yrke genom att kameran fokuserar på hans händer i arbete, hans verktygsbälte, ryggen medan han arbetar, etc.

Slutligen används även intervjuer för att skildra yrket. Detta material presenteras antingen med bildklipp på yrkesutövaren som intervjuas (på sin arbetsplats eller utomhus) eller som röstklipp som läggs ovanpå andra bildklipp. Domare och controller (som båda representeras av manliga intervjupersoner) utgör exempel på yrken som inte iscensätts utan istället främst introduceras och sammanfattas genom intervjupersonens tal. Även den manliga tv-producenten och den kvinnliga officeren introduceras utan iscensättning, men här ligger istället för intervjuklipp illustrativa bilder med intervjupersonernas röst som berättare.

Här tycks det finnas en viss tendens att det är yrken som kräver specialistkompetens som *inte* kräver ett iscensättande, utan istället kan presenteras via intervjupersonens egen berättelse. Yrkets och yrkesutövarens status kan därmed anses tillföra tillräckligt av den auktoritet och objektivitet som anses nödvändiga för yrkesbeskrivningarna. Möjligtvis kan detta förhållande också förklaras utifrån att just dessa yrkespraktiker är särskilt svåra att iscensätta. Denna tendens ska dock tolkas med viss försiktighet då det även finns ett antal sådana yrken i urvalet (systemutvecklare, tandläkare, distriktssköterska, gymnasielärare, grundskolelärare) som trots allt introduceras med hjälp av iscensättningar, samt exempel på yrken utan specialistkompetens (massör och resesäljare) som inte heller introduceras med iscensättningar.

Berättelser om yrken

Trots sin dokumentära form återfinns i filmerna *narrativa strukturer* där innehållet i regel återberättas som en historia med en början, ett mittenparti och ett slut. Yrkesfilmerna kan därmed förstås som berättelser eller *narrativ* om olika yrken. Kolker (1998:15) beskriver detta som att den filmatiserade texten utgörs av två huvudsakliga byggstenar – fotot och klippet – medan det är den slutgiltiga helheten som kommunicerar narrativet.

Masterman (1985) pekar på hur dramatiserade historier fyller en funktion genom begripliggörandet och det kollektiva meningsskapandet kring det som skildras. Narrativen kring olika yrken berättar således för tittaren vad man kan förvänta sig av yrket och hur det "typiska" yrkesutövandet går till. McCormack (2004) understryker att detta också gör att vi behöver titta särskilt på vilka värden som förmedlas via det som berättas. Inte minst kan detta göras genom att ägna särskilt fokus åt den utvärderande sekvens som framhäver det centrala budskapet i historien. Vi ska därför titta närmare på de fyra olika former av narrativ – *fullständiga, oavslutade, måluppfyllande* och *icke-kronologiska* – som presenteras genom de introducerande och avslutande (ofta utvärderande) scenerna i urvalsfilmerna.

I filmer med ett *fullt narrativ* får man som tittare följa utförandet av en för yrket typisk uppgift: gräddtårtans tillverkning (konditor); patienten hämtas med ambulans (ambulanssjukvårdare); kommer på lösningar (automationstekniker); ge en kund nya glasögon (optikern); ett patientmöte (tandläkaren). Dessa filmer avslutas med att uppgiften slutförs, vilket skiljer dem ifrån de filmer som istället har ett kontinuerligt eller *oavslutat narrativ*, dvs. filmer med ett öppet slut. Exempel på sådana filmer är beskrivningarna om lokförare eller bussförare där den avslutande scenen indikerar hur personernas färd fortsätter efter att vi lämnat dem. Andra yrkesutövare tycks vi lämna mitt i deras uppgift, exempelvis distriktssjuksköterskan, kocken, fiskodlaren, köksbiträdet, tidningsbudet, grundlärare, trafiklärare, tågvärd, konferensvärdinna. Ibland tar avslutet helt enkelt vid där introduktionen slutade, som med fartygsbefälet, eller parkarbetaren som fortsätter att köra på åkergräsklipparen (i oändlighet?). Här blir narrativet oklart, som om det inte är avslutandet utan utförandet av uppgiften i sig som är det centrala. Här finns oftast ändå en tydlig tidsmässig kronologi mellan introduktion och avslut.

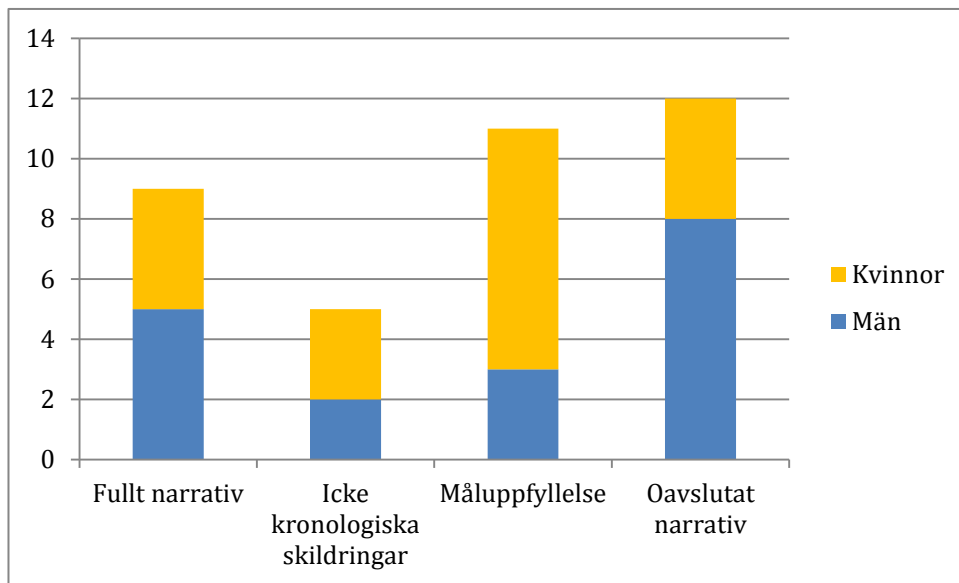
Den tidsmässiga kronologin kan i filmerna också befästas genom att man i avslutet talar om det som ska uppnås i arbetet: att någon får ett arbete (arbetsförmedlare), att människor får hjälp (operationssjuksköterskan), att gäster och kollegor är nöjda

(köksbiträdet), att fälla och stå för sin dom (domare), att se ett färdigt hus (träarbetare) eller att påverka (tv-producent). Narrativen i dessa har därför betecknats som *måluppfyllande narrativ*. Dessa filmer skulle i de flesta fall också kunna kategoriseras som oavslutade eller icke-kronologiska narrativ. Det som utmärker dem från övriga filmer i dessa andra kategorier är dock just att de innehåller en tydlig summering av yrkets essens och mening.

Vissa filmer saknar en tidsmässig, inre kronologi och ett sammanhängande narrativ och har därför betecknats som *icke-kronologiska skildringar*. I dessa filmer ger introduktion och avslutande scener inte mycket info om narrativet, men början och slut markeras ändå genom att intervjupersonen eller andra kommer in, sätter sig ned respektive går iväg (t.ex. läkarsekreterare, kronoinspektör och massör). Ibland är avslutet likväl en så tydlig del av ett narrativ att man – även om den introducerande scenen inte var en del av detta narrativ – själv kan göra en bild i huvudet om hur narrativet påbörjades (t.ex. med resesäljaren som avslutar ett försäljningssamtal och önskar trevlig resa). Avslutet kan också markeras genom att intervjupersonen talar om framtiden i yrket, utvecklingsmöjligheter, etcetera. Man har på så sätt nått slutet på historien om yrket i nuet (t.ex. i filmen om officer).

De filmer som har iscensättning både i det inledande och i det avslutande klippet följer ofta (men långt ifrån alltid) ett fullt eller oavslutat narrativ: möbelsnickaren bygger en möbel, tandläkaren ger en behandling etc. Iscensättningarna är således ganska stereotypa skildringar utifrån givna associationer till yrket och sådant som i texterna kanske lyfts fram som "nya" eller andra perspektiv på yrket riskerar därför att hamna i bakgrunden i filmerna.

Det finns inget tydligt mönster i hur yrken beskrivs i olika narrativa former. Det fulla narrativet är dock något vanligare för arbetaryrken, medan tjänstemannayrken oftare presenteras genom de måluppfyllande narrativen. Denna tendens kan tolkas utifrån en förståelse av arbetaryrken som något man utför av instrumentella skäl – med fokus på att få uppgifter utförda – medan utförandet av tjänstemannayrken motiveras med andra drivkrafter, såsom att ha ett altruistiskt eller solidariskt arbete. Ser man till kön presenteras kvinnliga yrkesutövanden i högre grad med måluppfyllande narrativ medan manliga intervjupersoner dominerar i filmer med oavslutade narrativ (se figur 3). Även detta kan relateras till att män ofta antas ha en mer instrumentell attityd till arbete än kvinnor (jfr Berglund 2001:166f).



Figur 3. Kön och narrativ form

Även om vi inte kan se något tydligt mönster i vilka yrken som beskrivs i olika narrativa former så är det ändå rimligt att anta att de olika narrativen tilltalar och riktar sig till olika målgrupper bestående av individer med olika förväntningar på arbetslivet. Likaså bidrar de olika narrativen till att upprätthålla kulturella föreställningar om olika gruppers skilda attityder till arbete. Det finns därför skäl att som producent fundera på vad man signalerar genom sitt val av narrativ form.

Stereotypa och utmanande beskrivningar

Ovan har vi visat hur olika berättartekniska grepp, som t.ex. användningen av iscensättningar eller illustrerande inklippsbilder, ofta anspelar på olika stereotyper kring yrken. I detta avsnitt ger vi ytterligare exempel på hur filmerna på olika sätt utgår från, eller utmanar, stereotypa föreställningar kring yrkespraktiker och yrkesutövare.

Sociala markörer

Ibland förekommer i filmerna *sociala markörer* – uttalanden med en tydlig social positionering – som bidrar till bilden av den typiska

yrkesutövaren. Ett exempel på detta är filmen med den kvinnliga bussföraren. Här framhålls bl.a. vikten av att vara social, serviceinriktad och kunna köra tryggt – egenskaper som kan tolkas som kvinnligt märkta och som bl.a. illustreras med bussförarens småprat med passagerarna. Samtidigt fokuseras ett manligt kodat motorintresse – skilt ifrån det kvinnligt kodade omvårdandet – genom att intervjupersonen betonar hur hon redan som barn lekte med bilar snarare än med dockor. Ett annat exempel ges i den manliga maskinförarens tal om att arbeta med "stressiga gubbar", vilket förstärker bilden av yrket som manligt kodat. Dessa markörer är inte särskilt vanliga i materialet, men bidrar starkt till en stereotyp skildring i de fall som de förekommer.

Betydelse av intervjupersonernas eget tal

Ibland förekommer skillnader i hur intervjupersonerna i filmerna benämner sitt yrke, hur det benämns av den externa berättaren eller hur det presenterats på hemsidan. Det finns också skillnader i huruvida man väljer att använda den maskulina eller feminina formen av vissa yrkestitlar. Medan "konferensvärd" rubriceras som just detta i den skriftliga beskrivningen, och också presenteras så av berättaren, benämner intervjupersonen sig själv som "konferensvärdinna". Detta gör att ansträngningar att framställa yrken mer könsneutralt undergrävs av yrkesrepresentanternas självpresentation som istället upprätthåller en stereotyp bild.

Å andra sidan kan självpresentationerna också innebära en mer positiv framställning i jämförelse med de textmässiga beskrivningarna. Medan filmerna om exempelvis massör och resesäljare presenteras med just dessa yrkestitlar på hemsidan, presenterar de själva sig som "massageterapeut" respektive "resebyråtjänsteman". I fallet med massageterapeuten innebär detta att just denna yrkesrepresentant också tillgodogjort sig den medicinska vidareutbildning som terapeut-titeln förutsätter. Detta sägs dock inget om i filmen, även om intervjuklippen med den kvinnliga yrkesutövaren bidrar till att framhäva hennes kliniska professionalitet snarare än att skildra det som ett omsorgsyрке. I båda filmerna innebär användningen av dessa titlar även att man fjärrar sig från de mer vardagliga associationerna kring yrket och understryker de mentala och teoretiska inslagen i yrket. Genom tilläggen "terapeut" respektive "tjänsteman" möjliggör man således en statushöjning samt att yrkena därmed också blir mindre märkta som kvinnoyrken. Dessa skillnader i användningen av titlar utgör därmed en öppning för mer personliga och subjektiva

presentationer av yrken, samt utmaningar mot stereotypa föreställningar kring yrket.

Utmanande berättelser om yrken

Även om många filmer återger en relativt stereotyp berättelse om yrket, gäller detta förstås inte alla skildringar. Ett undantag återfinns likaså det i filmen om massör, eller massageterapeut, vilket är yrkestiteln på utövaren i filmen. Även om det finns ett narrativ i filmen som återger ett kundbesök med inledande samtal och efterföljande behandling, så framhäver de introducerande och avslutande sekvenserna istället massagens medicinska fördelar och att yrket ofta kräver förmåga att sköta bokföring och driva eget företag. De delar av yrket som presenteras utförligt i den skriftliga texten, och som kanske inte motsvarar de mest stereotypa associationerna kring massörer, lyfts därmed fram genom att få plats i det första och det sista som sägs om yrket.

Praktiska eller teoretiska yrken?

Utifrån den sekventiella analysen av de 41 filmer som ingår i det mindre urvalet kan vi titta närmare på i vilken mån dessa yrken beskrivs som praktiska respektive teoretiska yrken, med utgångspunkt i de olika förmågor och förutsättningar som Gesser (1977) lyfte fram i sin studie av Arbetsmarknadsstyrelsens yrkesbeskrivningar. Här har hänsyn tagits till vad som visas i bild och till det övergripande narrativet för filmen, t.ex. kring en musikers framträdande och förberedelserna inför detsamma. Dessa bilder har sedan satts i relation till det som sägs – av intervjupersoner och berättare – om uppgifter och arbetsinnehåll, krav och kvalifikationer, samt vad som kan uppfattas som positivt och negativt med yrket. Denna kodning har slutligen kategoriserats utifrån om beskrivningen – totalt sett – lägger tonvikten vid praktiska eller teoretiska inslag.

För beskrivningar av medelklassyrken ligger, liksom i Gessers studie, tonvikten vid de teoretiska/mentala aspekterna av yrket. Det är samtidigt relativt vanligt att även mer praktiska inslag i arbetet lyfts fram, även för medelklassyrken. I dessa beskrivningar bidrar dock användningen av sociala markörer och narrativet som helhet till att tyngdpunkten ändå läggs på den teoretiska sidan, även om exempel ges på det motsatta. Utifrån beskrivningen av arbetsinnehållet skildras exempelvis arbetsförmedlare i hög grad som ett teoretiskt/mentalt yrke. Men då intervjupersonen redogör för sin tidigare

arbetslivserfarenhet framgår att detta är ett jobb även för den som kommer från arbetaryrken, vilket får avståndet mellan manuella och mentala yrken att framstå som mer överkomligt.

På motsvarande sätt stärker narrativet och sociala markörer betoningen av de manuella inslagen i arbetaryrken. Några undantag ges via väktare, automationstekniker och kommunikationselektriker där narrativen snarare lägger tyngdpunkten på de teoretiska aspekterna av yrket. Återigen i överensstämmelse med Gessers resultat kan man konstatera att de beskrivningar som främst lyfter fram betydelsen av praktiska eller manuella förmågor och aspekter rör arbetaryrken kategoriserade som SSYK 8- 9.

Intressant att notera är att det i urvalet är betydligt fler yrken som beskrivs mer uteslutande som teoretiska (meteorolog, systemutvecklare, grundskollärare, controller, domare, tv-producent, fritidspedagog, trafiklärare, arbetsförmedlare, kronoinspektör, resesäljare) än vad det finns yrken som främst beskrivs som praktiska (parkarbetare, däckmontör, lastmaskinförare, köksbiträde, tidningsbud).

Om vi går in lite mer i detalj på skildringen av några av de klassmärkta egenskaper och förmågor som Gesser påvisade som kvalificerande för olika yrken kan vi till att börja med se att *språklig förmåga* är något som – bland urvalsfilmen – enbart lyfts fram i skildringarna av läkarsekreterare, domare och controller. Detta stämmer överens med Gessers genomgång där språklig förmåga var något som beskrevs som en önskvärd förutsättning för medelklassyrken, men inte för arbetarklassyrken. Läkarsekreterare är visserligen ett lågstatusyrke utan krav på högre utbildning, men skiljer sig likväl från de manligt dominerade arbetaryrkena i sin karaktär som kontorsarbete.

På liknande vis överensstämmer resultaten i föreliggande analys med Gessers i att även *logisk och analytisk förmåga* är något som framförallt framhålls i beskrivningarna av medelklassyrken: controller, systemutvecklare, meteorolog och optiker. Ett intressant undantag här är beskrivningen av automationstekniker, ett hantverksyrke med betydligt lägre status än de övriga yrkena i gruppen. I relation till vad som redan sagts om den statushöjande potentialen med den fylliga beskrivningen av arbetsinnehållet för automationstekniker, bidrar även denna betoning på problemlösande förmåga till att utmana föreställningar om detta som ett okvalificerat och i huvudsak manuellt och praktiskt yrke. Vidare kan konstateras att den logiska förmågan, trots att den vanligen associeras med män, i denna studie sammankopplas med såväl det kvinnodominerade optikeryrket som

med det mansdominerade (men i filmen representerat av en kvinna) yrket som meteorolog.

Automationstekniker utmärker sig på samma sätt även när det handlar om *idérikedom* som en förväntad förutsättning för yrket. Återigen är det medelklassyrken med relativt hög status som får representera denna egenskap: tv-producent, officer, meteorolog, controller, systemutvecklare, arbetsförmedlare och automations-tekniker. Medan språklig förmåga och logisk och analytisk förmåga båda skildras som nödvändiga förutsättningar för såväl numeriskt jämställda som kvinno- och mansdominerade yrken, representeras idérikedom endast av ett kvinnodominerat yrke: arbetsförmedlare. Det kan också noteras att detta yrke representeras av en man och att idérikedom inte heller presenteras som någon särskilt central förutsättning för yrket som arbetsförmedlare. Här förblir bilden av den företagsamma innovatören som en man o-utmanad (jfr Gunnerud Berg 1997).

Ytterligare förutsättningar som Gesser lyfte fram som unika i beskrivningar för medelklassyrken var förmåga till *samarbete*, *organisation* och *kontakt*, vilket i detta material har kodats samman som "social förmåga". Analysen visar att detta är något som antingen nämns explicit, eller skildras genom iscensättningar, i samtliga urvalsfilmerna, dvs. även i beskrivningar av arbetaryrken. Att detta skildras som en del av yrket är förstas inte detsamma som att det uppfattas som en central eller viktig kvalifikation att ha. Här kan man jämföra med Gunnarssons (1994: 217) studie om kvalifikationer i tekniskt industriarbete, där de kvinnliga arbetarna tillskrev sociala kvalifikationer en större betydelse än vad männen gjorde. Om det är den breda kodningen av föreliggande material som skapar skillnaden jämfört med Gessers resultat, eller om det är en förändrad syn på dessa förmågors betydelse som gör sig gällande, är därför en fråga som vi här lämnar obesvarad.

Gesser visar vidare hur *fysiska förutsättningar* primärt lyfts fram som en förutsättning för utövandet av arbetaryrken. Detta stämmer med föreliggande analys där det enbart är i beskrivningar av yrken som inte kräver någon högre utbildning som man belyser att man bör vara i fysisk form för att utöva yrket. Högre tjänstemannayrken skildras med andra ord inte i termer av fysiskt nödvändiga kvalifikationer eller fysiska påfrestningar. Det är likaså fler mansdominerade än kvinnodominerade yrken som beskrivs i relation till dessa aspekter och ingen av yrkesutövarna i dessa filmer bedöms vara över 45 år. Att vara i fysisk form blir därför också en fråga om ålder och funktionalitet.

Händighet är ytterligare en förutsättning som, enligt Gesser, främst beskrevs i relation till arbetaryrken. Återigen överensstämmer

resultaten i föreliggande analys med den bild som Gesser presenterar, bortsett från skildringen av tandläkare som just lyfter att man "måste tycka om att jobba med sina fingrar". Att just tandläkare avviker från den övriga bilden är särskilt intressant utifrån att Gesser (1977) i sitt slutord diskuterar uppdelningen i mentalt och manuellt arbete i relation till exemplet tandläkare, och hur detta förvisso kräver att händerna arbetar men samtidigt har en koppling till vetenskaplig kunskap och därigenom till kategorin av mentala arbeten. Förutom i beskrivningen av ambulanssjukvårdare (där händigheten främst handlar om en allmän hjälpsamhet) utgör alla de beskrivningar som lyfter fysiska förutsättningar mansdominerade eller numeriskt jämställda yrken.

Könsmärkta yrken?

För denna analys har vi utgått från tidigare forskning som visat på hur yrken, arbetsinnehåll och teknologi tenderar att "könsmärkas" och förknippas med antingen män eller kvinnor (se kapitel 2). I det här analyserade urvalet av yrkesbeskrivningar presenteras inget yrke utslutande med kvalifikationer eller arbetsinnehåll som – enligt tidigare forskning – associeras till män eller kvinnor. Däremot finns det beskrivningar av yrken som tydligare än andra väger över åt ett kön, t.ex. maskinförare, träarbetare och läkarsekreterare.

Hjälpsamhet och *möjligheten/förmågan att glädjas med andra* är t.ex. något som Ulfsson och Flisbäck (2011) skriver om i sin skildring av omsorgsarbete. I deras studie framhålls den delade glädjen som en positiv aspekt av att arbeta inom denna typ av lågstatusyrke. I vårt material återfinns tal om förmågan att hjälpa och glädjas med andra enbart bland kvinnodominerade eller numeriskt jämställda yrken, samt företrädesvis bland låg- eller medelstatusyrken. I några fall beskrivs yrken med kvalifikationer som stereotypt tillskrivs annat kön än vad intervjupersonen i filmen har. Dessa är främst könsdominerade yrken såsom meteorolog, grundskollärare, arbetsförmedlare, väktare, fiskodlings-arbetare, lokförare och köksbiträde. Dessa yrken, som får representeras av personer från den könsmässiga minoriteten i yrket, beskrivs således på ett sätt som stereotypt kan associeras till det kön som är i majoritet. Beskrivningen tenderar därför att balansera upp eller normalisera bilden av yrket, och reproducera våra föreställningar av yrkets könsmärkning. Detta gäller t.ex. för skildringen av köksbiträde, ett kvinnodominerat yrke som här representeras av en man, men som presenteras utifrån kvinnligt märkta kvalifikationer och uppgifter som att vara serviceinriktad, kunna samarbeta och följa instruktioner, och laga mat.

Även i de mer könskonservativa skildringarna återfinns förstås en hel del ambivalenser där både feminina och maskulina egenskaper lyfts fram. Även i dessa fall gäller att narrativen och sociala markörer tenderar att ge företräde åt det kön som dominerar yrket. Ett undantag återfinns i skildringen av ambulanssjukvårdare – ett yrke som är kvinnodominerat, skildras med en kvinnlig intervjuperson och hennes kvinnliga kollega samt till stor del utifrån kvinnliga kvalifikationer – men där narrativet ändå lägger tonvikten vid en färdighet associerad med maskulinitet: att kunna köra bil fort.

Sammanfattande avslutning

I detta kapitel har vi velat lyfta fram på vilka sätt som AFs yrkesbeskrivande filmer bidrar till att reproducera eller utmana föreställningar kring utövare av olika yrken. Vi har, till att börja med, redogjort för den sociala representationen av yrken med fokus på *vilka* som får företräda olika yrken. Bland de yrkesutövande individer som lyfts fram är majoriteten vita, och till synes, etniskt svenska. De få yrken som representeras av utövare som avviker från denna norm utgör alla låg- eller medelstatusyrken utan krav på högre studier, vilket riskerar att reproducera en bild av högstatusyrken som arbeten som utförs av svenskar medan lågstatusyrken utgör invandrarjobb. Dessutom riskerar vitheten i materialet att bidra till en högst exkluderande bild av yrkesutövare i allmänhet som vita och etniskt svenska (Backman m.fl. 2014). Vidare ges bilden av den "typiska" yrkesutövaren som en person mellan 35 och 45 år, medan få i materialet är under 30 eller över 55 år. Vad gäller könsrepresentationen är denna jämn med ungefär lika många kvinnor som män bland de individer som får representera olika yrken. Majoriteten av de yrken – där det förekommer en könsdominans – skildras dock med den "typiska" representanten och ger på så sätt en könad bild av de flesta yrken. Eftersom manligt dominerade yrken utgör en relativt större del av filmmaterialet än kvinnodominerade yrken medför detta också att kvinnor oftare än män får stå för de genusutmanande skildringarna, dvs. som representanter för yrken dominerade av män.

Ser man till hur yrkesutövare inte bara representeras, utan även till *hur* de – och arbetsinnehållet – presenteras visuellt såväl som i tal blir bilden mer komplex. Olika filmtekniska grepp används för att berätta den "typiska" historien om ett visst yrke, bilder som vi kan känna igen oss i och okritiskt ta för sanna. Många gånger beskrivs yrkena t.ex. med hjälp av narrativ, illustrationer, iscensättningar och sociala markörer som återskapar stereotypa föreställningar om

arbetets utförare och utförande. Då man i beskrivningarna också arbetar med tekniker som bidrar till ett formellt, auktoritärt, objektivt och neutralt intryck, såsom berättarröster och textning, kan dessa stereotypa skildringar också bli än svårare att ifrågasätta eller ens varsebli. På olika sätt upprätthåller de filmade beskrivningarna – på samma sätt som de förekommande språkhandlingarna i de skriftliga beskrivningarna – många gånger därmed föreställningar om yrken och yrkesutövare utifrån kön, ålder, klass, status och etnicitet.

Med utgångspunkt i Gessers (1977) studie av hur medel- och arbetarklassyrken i hög grad förknippas med olika typer av förmågor och förutsättningar har vi också tittat närmare på hur detta idag skildras i de yrkesbeskrivande filmerna. Liksom i Gessers studie framgår att tonvikten läggs på teoretiska och mentala aspekter för medelklassyrken och på praktiska och manuella aspekter för arbetarklassyrken. För medelklassyrken framhävs betydelsen av språklig förmåga, logisk och analytisk förmåga samt idérikedom. I beskrivningarna av arbetaryrken ges istället betydelsen av fysiska förutsättningar och händighet en större vikt. Gesser lyfte också fram att medelklassyrken ofta beskrevs utifrån förmåga till samarbete, organisation och kontakt. Utifrån en bred kategorisering av sådana förmågor kan vi i detta material dock inte hitta motsvarande klasskillnader. Social förmåga är här något som framhålls i relation till både arbetar- och medelklassyrken.

Samtidigt kan vi se att de filmade yrkesbeskrivningarna många gånger också utmanar genusföreställningar eller förmedlar en bild av yrket som förknippas med en högre status. Detta sker t.ex. genom att yrket får representeras av en icke-typisk utövare, eller genom att yrkesrepresentanterna får möjlighet att titulera och presentera sig själva på ett annat sätt än i texterna. Användningen av illustrationer skulle också kunna tänkas bidra till mindre stereotypa skildringar, genom att mindre fokus läggs på yrkesutövaren och de sociala kategorier som förkroppsligas. Jämfört med de skriftliga beskrivningarna kan filmerna – genom ett strategiskt användande av bildspråk – erbjuda större möjligheter att utmana stereotypa föreställningar. Samtidigt finns, som påvisat, en tendens att arbeta med väldigt stereotypa bilder, vilket därmed också innebär en ökad risk – jämfört med i texterna – för att man istället återskapar och förstärker dessa föreställningar om yrken och yrkesutövare.

Kapitel 4

Ungas intryck av yrkesbeskrivande material

Tidigare forskning visar att människors uppfattning om olika yrken påverkas av stereotypa föreställningar om yrken och vilka personer som är "typiska" eller "lämpliga" utövare av dessa (t.ex. Acker 1990; Bloksgaard 2012, Cejka & Eagly 1999, Miller & Hayward 2006; Ridgeway & Correll 2004; Ulfsdotter Eriksson 2012). Denna förförståelse bidrar till att upprätthålla sociala mönster i yrkesval, där många undviker att gå på tvärs mot stereotypen och göra otypiska yrkesval (Sandell 2007; SOU 2004:43; SOU 1993:85).

Samtidigt finns det också tidigare studier som pekar på att information om yrken och möjliga karriärvägar är en viktig källa till vägledning och stöd för ungdomar att göra sina yrkesval. Betydelsen av yrkesinformationen varierar. Dels är vissa yrken på förhand mer "synliga" än andra, dels varierar kunskapen om olika yrken med klass och social bakgrund (ex. Hughes 1994:33). En studie bland 14- och 15-åringar i Storbritannien konstaterade att två tredjedelar av flickorna, och något mer än hälften av pojkarna, skulle överväga att utbilda sig till ett jobb som normalt utförs av det andra könet "om det fanns mer information om vilken typ av arbete de skulle göra" (Beck et al. 2006:681). Samma studie konstaterade också att individer från vissa sociala grupper – i det här fallet, ungdomar från icke-vita familjer – också kan vara mer beroende av "officiella" källor för vägledning för kunskap om arbetsmarknaden, medan andra kan få sådan information från familjer och vänner. AFs yrkesbeskrivningar kan därmed antas spela en viktig roll i detta avseende. Det finns dock mycket litet tidigare forskning kring hur unga människor faktiskt uppfattar innehållet i yrkesvägledande (Mannberg 2003:9), vilket gör att vi vet *att* men inte *hur* materialet påverkar ungdomars intresse och öppenhet för yrkesorienterande material och tanken på att söka sig till olika yrken.

Syftet med detta kapitel är därför att redovisa hur det yrkesbeskrivande materialet uppfattas och tolkas av unga användare, i detta fall gymnasieelever på väg ut till studier eller yrkesliv. Resultaten och slutsatserna utgår från analyser av intervjudata från nio fokusgruppintervjuer med 38 elever som vid tiden för intervjun gick sitt sista år på gymnasiet. Intervjuerna kretsade kring hur ungdomarna uppfattade och gemensamt tolkade ett urval av yrkesbeskrivningar som de fick ta del av. I kapitlet lyfter vi fram hur läsningen av materialet påverkar och påverkas av de bilder ungdomarna bär på gällande de yrken som diskuteras, samt vilka bilder de har kring vem som utövar

det specifika yrket. En följdfråga här är huruvida dessa bilder öppnar eller stänger för en möjlig identifikation med yrkesutövaren. Vidare undersöker vi hur ungdomarna uppfattar materialet i sig: som tillgängligt, relevant och/eller användbart. Teoretiskt utgår analysen från ett antagande om att mottagandet av detta material inte bara beror på vad som skildras i text och bild, utan också på de ideologiska och kulturella ramar (t.ex. gällande genus) inom vilka materialet produceras och visas (Banks 2001; Hellspong & Ledin 2007). Vilka dessa ramar är, och vilken betydelse de har för tolkningen, diskuteras vidare i kapitlet.

Metod och material

Resultaten och slutsatserna i detta kapitel utgår från analyser av data från nio fokusgruppintervjuer med 38 elever som gick sitt sista år på gymnasiet. Intervjuerna genomfördes under slutet av 2010 och början av 2011 av Ylva Ulfsdotter Eriksson och Anna Hedenus. Intervjuerna kretsade kring hur de intervjuade uppfattade och gemensamt tolkade ett urval av yrkesbeskrivningar som de fick ta del av. Såväl yrkesbeskrivningarna som intervjupersoner och intervjuförfarande beskrivs mer utförligt nedan.

Intervjupersonerna

För att få kontakt med intervjupersoner hörde vi inledningsvis av oss till yrkesvägledare på ett antal skolor runt om i landet. Dessa skolor valdes ut för att ge variation utifrån storlek på orten eller staden, huruvida det finns ett universitet eller högskola i samma stad eller inte, och med hänsyn till avståndet till närmaste stad med universitet eller högskola. Intervjupersonerna kontaktades därefter av de yrkesvägledare som visat intresse av att hjälpa oss med studien. I detta steg av urvalet eftersträvades även en variation bland eleverna avseende kön, klass och etnicitet. Intresserade elever fick ett brev med information om studien och yrkesvägledaren hjälpte oss sedan att sätta ett datum för intervjun.

I slutändan har vi intervjuat 14 unga män och 24 unga kvinnor i nio fokusgruppintervjuer. Eleverna gick på nio olika skolor i fyra olika städer, belägna i de södra delarna av Sverige. Hälften av eleverna deltog i yrkesinriktade utbildningar medan den andra hälften gick en teoretiskt inriktad utbildning. Antalet kvinnor och män var jämnt fördelat mellan de yrkesinriktade och akademiskt inriktade utbildningarna. Av de deltagande eleverna var majoriteten födda i

Sverige (26 elever) och med båda föräldrarna likaså födda i Sverige (28 elever). Bland de övriga elva eleverna hade sex elever föräldrar födda i ett utomeuropeiskt land. Fyra av dessa sex elever var själva födda utom Europa. Två elever hade en förälder född i ett annat nordiskt land och ytterligare tre elever hade en förälder född i ett annat europeiskt land. Elevernas uppgifter om föräldrarnas yrke indikerade slutligen att det var något fler som kommer från medelklass än från arbetarklassfamiljer.

Utifrån att de gick i samma skola var de intervjuade alla bekanta med varandra, även om de inte utgjorde befintliga grupper av nära vänner. Grupperna har således innehållit en viss grad av heterogenitet, men även homogenitet utifrån att de alla hade en sak gemensamt: den kommande studenten och valet av fortsatta studier eller yrkesinriktning. Denna kombination av heterogenitet och homogenitet sägs underlätta möjligheten att få till stånd öppna och livliga diskussioner i fokusgruppsintervjuer då det både skapar en gemensam referensram för samtalet men också möjliggör att olika perspektiv ställs emot varandra (jfr Flick 2002; Wibeck 2011). Alla de intervjuade i detta kapitel presenteras under pseudonym.

Intervjuerna

Samtliga intervjuer genomfördes alltså som fokusgruppsintervjuer, med tre till sex elever i varje grupp. Motivet för att använda denna intervjuform var att skapa en interaktiv situation som också skulle hjälpa oss att fånga den sociala process där individuella och delade föreställningar och stereotyper om yrken och sysselsättningsmöjligheter skapas, förhandlas, upprätthålls och utmanas. Genom den sociala interaktionen nås kännedom om både olikhet och enighet i reaktioner och uppfattningar kring vem som är beskrivningarnas tänkta subjekt. Fokusgruppsintervjuer är vidare en lämplig metod för att på kort tid samla in flera aktörers reaktioner på beskrivningarna (Flick 2002; Parker & Tritter 2006; Wibeck 2000, 2011).

Intervjuerna genomfördes i elevernas respektive skolor. De ägde rum under lektionstid, varade i ungefär en timme och följde alla samma format. Till att börja med presenterade vi studien och informerade ungdomarna om villkoren för deras deltagande: att intervjun skulle bandas, att allt de sa skulle behandlas konfidentiellt, att deltagandet var frivilligt och att de kunde lämna intervjun när helst de ville. Därefter fick intervjupersonerna varsitt exemplar av en skriftlig yrkesbeskrivning och gavs några minuter att läsa igenom texten. Den påföljande diskussionen inleddes sedan med en öppen fråga om vilka

tankar eller intryck de fick om vem som utför den typ av arbete som de just läst om. Därefter fördes samtalet vidare kring vilka föreställningar som fanns om den "typiska" utföraren utifrån kön, klass, etnicitet, ålder och eventuella funktionshinder samt hur man uppfattade texten i sig: som tillgänglig, intresseväckande, exkluderande, etcetera (se bilaga: frågeguide).

När diskussionen började avstanna, och vi hade ställt alla de frågor som vi ansåg nödvändiga att lyfta, fick eleverna även se den film som beskriver samma yrke som de just diskuterat. De intervjuade fick sedan frågan ifall de uppfattade att filmen gav dem en annan bild av den person som utför jobbet, och om de trodde att de gav "mer" eller "bättre" information eller inte jämfört med det skriftliga materialet.

Därefter upprepades hela proceduren en gång till så att eleverna, i varje intervju, presenterades för och samtalade kring två olika yrken. Slutligen avrundades intervjuerna med en diskussion om huruvida de intervjuade kunde se sig själva inom just dessa yrken.

Yrkesbeskrivningar som intervjuunderlag

Urvalet av de yrkesbeskrivningar som användes som underlag vid intervjuerna baserades på tre grundläggande kriterier. Till att börja med ville vi att urvalet skulle utgå från de yrken som på AFs webbplats presenterades med hjälp både skriftliga och filmade beskrivningar. Vidare ville vi omfatta beskrivningar av såväl låg- som högstatusyrken, samt både yrkesbeskrivningar som använder sig av ett tekniskt och formellt språk och de som är formulerade i en mer informell och lättillgänglig ton. Utifrån dessa kriterier gjorde vi ett urval av 26 yrkesbeskrivningar som lämpade sig som underlag.

Vid de två första intervjuerna tog vi med oss yrkesbeskrivningar, valda från detta delurval, som underlag för deltagarna att ta del av och diskutera kring. I de senare intervjuerna valde vi istället att ge eleverna två alternativ att själva välja mellan, en procedur som sedan upprepades senare under intervjun. Detta utgjorde en mer avslappnad introduktion till intervjuerna, och gav också en möjlighet att – utifrån de argument som fördes fram i gruppen – fånga studenternas motiv för att välja en beskrivning över den andra. Till slut hade tretton olika yrken diskuterats i någon eller flera av fokusgrupperna (se tabell 9 för mer information).

Tablå 5: Karaktäristik för de yrken som diskuterades i intervjuerna.*

Yrke	Status	Könsdominans ^b	Representeras i film av
Ambulanssjukvårdare	Låg	Kvinna	Kvinna
Lastmaskinförare (2 grupper)	Låg	Man	Man
Tidningsbud	Låg	Man	Man
Köksbiträde	Låg	Kvinna	Man
Parkarbetare	Låg	Man	Man
Läkarsekreterare	Låg	Kvinna	Kvinna
Kronoinspektör	Låg	Kvinna	Man
Meteorolog	Medel	Man	Kvinna
Optiker	Medel	Kvinna	Kvinna
Trafiklärare	Medel	Neutral	Kvinna
Tågvärd (2 grupper)	Medel	Neutral	Kvinna
Tandläkare	Hög	Neutral	Man
Domare (2 grupper)	Hög	Neutral	Man

* Indelningen utifrån yrkesstatus och könsdominans är baserad på samma principer som anges i anslutning till tabell 2, kapitel 2.

Analysmetod

Med de intervjuades samtycke har alla intervjuer spelats in och senare transkriberats i detalj. Transkriptionen har gjorts av Ylva Ulfsson, Anna Hedenus och Lena Kulin (som även bidragit med insiktsfulla analyskommentarer kring materialet). Det kvalitativa analysprogrammet Atlas.ti har sedan använts för att analysera materialet. Inledningsvis gjordes en öppen kodning utifrån grounded theory (Charmaz 2006) av två av intervjuerna. Här kodades intervjuerna i detalj för att få en bild av vilka tematiker och vilka olika förståelser kring dessa tematiker som lyfts fram. Utifrån denna öppna kodning kunde ett antal mer övergripande teman urskiljas vilka sedan fick utgöra grund för de fortsatta analyser som presenteras i detta kapitel.

Fokusgruppsintervjuer genererar information på både individ och gruppnivå, vilket ibland kan vara svårt att separera vid analys (Hydén & Bülow 2003; Parker & Tritter 2006:31f). Parker & Tritter betonar vidare att deltagarna ofta ändrar sig eller byter position under samtalet, och att det därför är viktigt att kontextualisera individuella utsagor och att relatera dem till de föreställningar som just då lyfts fram i gruppen. Författarna poängterar också att fokusgruppsdiskussioner sällan leder till några konsensusföreställningar och att det som framkommer snarare utgör ett antal positioner eller vyer som fångar

merparten av deltagarnas ställningstaganden (Parker & Tritter 2006:31). Eftersom olika medlemmar bidrar till diskussionen i olika grad, måste analysen också ta hänsyn till det relativa bidrag som olika aktörer står för, och till de sociala variabler som kan påverka individers skilda nivåer av delaktighet. För att visa hur stereotyper och olika tolkningar av materialet förhandlas i grupperna, har extra uppmärksamhet riktats mot motstridiga och motsägelsefulla uttalanden.

I fokusgruppsintervjuerna sker vidare en sammanblandning av å ena sidan föreställningar och tankar som väcks av de yrkesbeskrivningar som ungdomarna tar del av, och å andra sidan föreställningar och tankar som de har med sig sedan tidigare och som utgör del av ett större kulturellt tankegods. Denna komplexitet är också något som brukar framhållas för analysen och förståelsen av film. Ett sätt att förklara förhållandet mellan filmens innehåll och samhälleliga diskurser är genom att skilja på det "interna narrativet" – den historia som bilderna kommunicerar – och det "externa narrativet" som utgörs av kontexten och de sociala relationer som bilderna är inbäddade i (Banks 2001:11). Det som utgör (film)texten är därmed den komplexa interaktionen mellan film och publik, struktur, innehåll, kontext och kultur (Hellspong & Ledin 1997; Kolker 1998; Rose 2001). Av dessa skäl har analysen av intervjupersonernas tolkning av filmerna utgått ifrån ett antagande om att alla dessa dimensioner är närvarande och inflytelserika samtidigt.

I följande avsnitt diskuteras vilka olika bilder av yrken och yrkesutövare som ungdomarna ger uttryck för, hur de uppfattar yrkesbeskrivningarna samt vilka förväntningar och önskemål som de ger uttryck för gällande yrkesbeskrivande material. Det finns, som vi ska se, en hel del överlapp mellan innehållet under dessa rubriker och de olika bilderna och bedömningarna påverkar varandra sinsemellan.

Bilder av yrken

Påverkan av stereotyper och gemensamma föreställningar

I flera av intervjuerna uttolkar och uttrycker eleverna snabbt en gemensam bild av yrket och den typiska utövaren av det yrke som de just har läst om. Dessa bilder är i allmänhet ett resultat av både innehållet i yrkesbeskrivningarna och deras individuella föreställningar.

Till exempel framstår det som närmast omöjligt att inte prata om jobbet som väderpresentatör på tv när vi talar om meteorologyrket. Medan eleverna har svagare förkunskaper om vad en meteorolog faktiskt gör (och inte heller upplevde att yrkesbeskrivningen gav den informationen), är väderpresentatören en välkänd stereotyp som tycks vara mycket lättare för ungdomarna att diskutera. Naturligtvis påverkar denna stereotyp också deras åsikter om meteorologer, t.ex. att det är någon som dricker mycket kaffe och inte har så mycket att göra:

Carina: Ja, man får inte direkt veta vad dom gör liksom... visst, väderprognos för luft och sjöfart

YUE: Menar du lite vilka konkreta kunskaper dom har? Är det så du tänker eller?

Carina: Ja, eller vad GÖR den [meteorologen]?

Rasmus: Arbetsuppgifter...

Carina: Ja, vad gör en meteorolog mer än att stå framför tv:n och peka?

Rasmus: Dom har säkert världens längsta kafferaster!

Carina: Eller hur liksom!

Rasmus: [skratt]

Ibland händer det att den individuella uppfattningen – baserad på egen erfarenhet – inte delas av de andra och bidrar i dessa fall inte till formerandet av en gemensam ståndpunkt i gruppen. Andra gånger plockas dessa individuella erfarenheter dock upp av någon av de andra deltagarna, vilket påverkar det efterföljande samtalet. Ett exempel på det senare ges i följande dialog om tågvärdar där Sara resonerar med utgångspunkt i texten och Elina utifrån sin egen förförståelse:

AH: Vad får ni för bild av vem som jobbar som tågvärd?

Sara: Vem som helst som gillar att prata. Typ. I alla fall vad som står här. Och nån som ja, inte är rädd för det. Träffar gärna nya människor liksom. Så det är en ganska öppen person.

AH: Service...

Elina: Fast jag får en helt annan bild. Jag får så här, grinig gubbe typ.

YUE: Vad sa du - en grinig gubbe?

Elina: Ja... Det är i alla fall mest dom jag brukar stöta på, på tåget, som kollar biljetterna.

AH: Men det är en bild som du har med dig, inte utifrån texten?

Elina: Mm

YUE: Tycker du att det är nånting i texten som förstärker din bild, av griniga gubbar?

Elina: Nej...

Trots att Saras inledande kommentar skildrar tågvärdar som sociala och öppen hjärtiga, och Elinas kontrasterande bild av tågvärdarna som "griniga" inte sägs ha någon grund i beskrivningen, är det fortfarande Elinas beskrivning som kommer att sätta tonen för det fortsatta samtalet om tågvärdar. Lite senare i intervjun visar Sara att hon fortfarande vidhåller sin initiala och positiva respons på yrket, men betonar samtidigt att "det låter fint, åtminstone på papperet." Den gemensamt konstruerade bilden, baserad på Elinas personliga erfarenheter, tas därmed som en odiskutabel återspeglning av verkligheten och väger därmed tyngre än den information som står att läsa i yrkesbeskrivningarna.

Bättre & sämre jobb

I intervjuerna framkommer att ungdomarna ofta delar in yrken i bättre och sämre jobb. Denna indelning följer i viss mån hur yrkena är statusrankade (vilket ju var en urvalsgrund för de yrken som var underlag för intervjuerna). Men indelningen utgår också ifrån i vilken mån yrken bedöms som främst intellektuella/mentala eller praktiska/manuella, som ansvarstunga eller ej, och ifall de uppfattas som genomgångsyrken eller som yrken som man "stannar i". Vissa lågstatusyrken, såsom parkarbetare, betraktas rent av som "restyrken"; dvs. som jobb som ej är självvalda utan utgör en utväg för de som inte lyckas få något annat arbete. Som vi ser exempel på längre fram relateras hög- och lågstatusyrken också till olika sociala miljöer, t.ex. att vissa yrken är för sådana som går på "andra" skolor, eller för dem som kommer från familjer med viss livsstil.

Bilder av yrkesutövare

Hur yrken uppfattas påverkar också ungdomarnas föreställningar om den "typiska" eller "lämpliga" yrkesutövaren, samt deras egen vilja att identifiera sig med dessa yrkesutövare.

Den typiska yrkesutövaren

Stereotypa föreställningar om de olika yrkena har liksom ett starkt inflytande på hur den typiska yrkesutövaren uppfattas och omtalas i

fokusgrupperna. Sådana stereotyper är relaterade till kön, klass, ålder, och – mer sällan – till etnicitet. I en intervju resonerar exempelvis Malin om optikeryrket utifrån olika stereotyper kring kön och skilda arbetsuppgifter:

Malin: Men sen står det typ att ehh... jo, att det kan var bara att man är intresserad av mode och sånt. Och då är det lite mer tjejigt så, att typ tjejer så har lite mer koll på modet när man ska prova ut glasögon. Men det kan ju män också ha, men då... Det känns mer som att män, männen är dom som gör synundersökningarna. Alltid när jag har varit på synundersökning är det männen som har gjort det. Eller så. Så det har fått lite det... Men och det är typ kvinnan som hjälper en att hitta ut [glasögon]

Det här citatet illustrerar hur ungdomarnas förståelse formas i relation till flera parallella diskurser och förförståelser. Till att börja med utgår Malins resonemang från vad som framgår i texten. Uppgiften om att det är ett plus om man som optiker är "intresserad av mode" tolkas därefter snabbt i relation till en stereotyp bild av kvinnor som mer modemedvetna än män. Denna stereotyp ifrågasätter Malin själv och ger därmed uttryck för en jämställdhetsdiskurs där män och kvinnor förväntas kunna göra samma saker. Även denna bild kontrasteras dock, i slutet på citatet, mot Malins egen erfarenhet av en könsmärkt arbetsdelning inom optikeryrket.

De gånger betydelsen av etnicitet lyfts fram är det ofta i relation till språkkunskaper, som t.ex. då Peter och Erik resonerar kring hur tidningsbud skildras på film:

Peter: Alltså, filmen ger ju i alla fall en mycket mer könsneutral bild av arbetet. Att det är ett arbete för vem som helst, det spelar ingen roll. Sen vet jag inte... alltså jag tror att det skulle vara rätt svårt för invandrare... som alltså rätt nyligen kommit hit och inte kan svenska språket riktigt ordentligt, så tror jag att det hade varit ett rätt jobbigt arbete genom att du måste hålla koll på typ massa adresser och så, och... gatunamn.

AH: Kan det vara någon fördel för invandrare med det här jobbet jämfört med andra?

Peter: Ja, det kan det, absolut.

AH: Som...?

Peter: Som att du inte behöver känna dig tvungen att prata med folk till exempel

AH: Det är inte ett så socialt yrke som ni uppfattar det här?

Erik: Nej

Yrken som kräver goda kunskaper i svenska samt är sociala associeras därmed främst till icke-invandrare. Men språkaspekten lyfts ibland också fram som något positivt där den som kan fler eller andra språk än svenska har en fördel när det kommer till att kommunicera med icke-svensktalande kunder eller patienter.

Man kan vidare se att stereotypen av den typiska utövaren också påverkas av yrkets status. Till exempel beskrivs domare som ett yrke för människor som är "lite smartare än normalt" medan ett yrke som parkarbetare beskrivs som "sådana som åker runt i bilar och inte gör någonting och står och röker och... när dom ska jobba".

Stereotyper baserade på social tillhörighet härrör ofta ifrån en mer eller mindre rättvisande bild av den sociala representationen inom olika yrken, t.ex. gällande vilka yrken som är kvinno- respektive mansdominerade. Bilden av den typiska utövaren skapas eller upprätthålls således oberoende av vad som presenteras i yrkesbeskrivningarna. Till exempel nämner en av eleverna när vi pratar om köks- och restaurangbiträden att restaurangerna ofta vill anställa "unga tjejer" som servitriser, men att hon inte vet varför det har blivit så.

I andra fall grundas bilden tydligare i vad som framställs i beskrivningarna, men tolkas utifrån en kulturell stereotyp (jfr Correll 2004; 2001). När t.ex. beskrivningen av tidningsbud nämner att jobbet kräver att utövaren ska vara i god fysisk kondition tolkas detta av ungdomarna som ett krav på *manlig* styrka. Trots att beskrivningarna i sig många gånger undviker stereotypa representationer gör ungdomarna ändå stereotypa läsningar av materialet där kulturella föreställningar om den "typiska" representanten återskapas.

Ibland visar de intervjuade medvetenhet om hur deras uppfattningar påverkas av dessa stereotyper samt hur beskrivningarna – särskilt filmerna – bidrar till stereotypa tolkningar. Några av eleverna hävdar att det därför skulle vara en bra idé att använda fler icke-typiska representanter i filmerna, t.ex. en manlig representant för ett kvinnodominerat yrke. Andra studenter betonar den starka könsmärkningen av vissa yrken, att detta är svårföränderliga mönster och tror inte att en icke-typisk representation skulle göra någon större skillnad. Detta är t.ex. fallet i en intervju där vi samtalar om yrket som lastmaskinförare. På frågan om ungdomarna i gruppen upplever att yrket framstår som öppet för vem som helst att söka sig till utspelar sig följande replikskifte:

Malin: Det var bara killar där...
YUE: Var det nån grabbighet i filmen där tycker du?
Malin: Nej men alltså det är bara så att man VET att det är ett sånt manligt yrke
YUE: Ok
AH: Om det då hade varit en tjej i filmen i stället nu hade man då liksom
Malin: [överlappande] Om det var nånting att hon var pojkflicka! [Skratt]
AH: Man hade inte tänkt att "okej, det är ett yrke -"
Malin: [överlappande] Men man tänker inte så här att hon, att det är en tjej som är, typ
Emma: [överlappande] Nej, då tänker man såhär -
Malin: [överlappande] Man tänker att det är så här, lite manlig, robust tjej så.

Användningen av icke-typiska representanter skulle, enligt detta resonemang, inte utmana de könsbundna stereotyperna om yrket. Istället skulle stereotyperna göra att den icke-typiska representanten skulle framstå som en genusavvikare, dvs. som mindre kvinnlig eller mindre manlig (jfr Kmec et al. 2010).

Vilja till (dis-)identifikation

Detta avsnitt tar avstamp i social identitetsteori och betydelsen av social kategorisering (Alvesson et al. 2008; Ashforth & Mael 1989; Ellemers et al. 2003; Sluss & Ashforth 2007; Tajfel & Turner 1979). Klassificeringen av självet beror här på värderingen av olika grupper. Ju mer positivt en viss grupp värderas desto större chans är det att individen vill identifiera sig med denna och tvärtom (Ashforth & Mael 1989; Walsh & Gordon 2008). Viljan till identifikation och disidentifikation med olika yrken skapas därmed utifrån vilka föreställningar och stereotyper vi förhåller oss till samt i vilken mån dessa är positivt eller negativt laddade (se Ulfsson Eriksson & Hedenus 2014).

Till att börja med kan vi se att olika yrkens status påverkar ungdomarnas vilja att identifiera sig med yrket, samt i vilken mån yrken uppfattas som "mentala" eller "manuella". Responsen på olika yrken, och intervjupersonernas benägenhet att identifiera sig eller inte med dessa, varierar även med ungdomarnas sociala bakgrund. De elever som haft personlig kontakt med någon som utövar ett visst yrke

förhåller sig generellt mer positiva till dessa yrken, även då det rör sig om lågstatusyrken. Här kan man konstatera att klass har en betydelse för identifikationsmöjligheterna eftersom det påverkar vilka yrken som finns representerade bland familj och vänner. En av eleverna på ett yrkesförberedande program uttrycker hur långsökt tanken på att han skulle bli domare är, och hur detta är relaterat till motivation och studieförmåga, men också till social bakgrund och livsstil:

Moustafa: Inte ens i drömmen tänker jag på sånt. MEN jag tror att ... vilja bli domare och sånt, det har lite med livsstil att göra. Vilka familjer, bakgrund också. Ofta går det i arv sånt här. Eller är man jävligt duktig i skolan och sitter och läser böcker på rasterna. Då blir man domare. Det är lite så faktiskt.

Intervjupersonerna är generellt också snabba på att uppfatta omnämmandet av social reproduktion i de yrkesbeskrivande filmerna. Här är det särskilt kommentarer kring yrken som går i arv som står ut – såsom i citatet ovan – varmed eleverna framhåller de privilegierade förutsättningar det innebär att komma från ett studievant hem eller att kunna överta en praktik inom familjen. Det senare omnämns t.ex. i skildringen av tandläkare, vilket studenterna också uppfattar som att man i filmen underbetonar vikten av studier:

Christoffer: Han ehh... han fick ju alltså den chansen för att hans pappa var tandläkare. [...] Så det är väl därför han inte betonar riktigt att man måste studera och så också.

YUE: Det kändes lite så här bananskal...?

Christoffer: Ja, precis.

YUE: ... Ah, "jag bara gled in i detta"

Henrik: Det var lite överklass. [skratt]

Möjligheten att "ärva" yrken blir – som Henriks kommentar belyser – också en fråga om att reproducera klass.

Även de utbildningsval som eleverna redan gjort i samband med gymnasievalet påverkar deras identifikationsmöjligheter. Här är det tydligt att elever på yrkesförberedande program uttrycker en mer skeptisk eller negativ inställning till yrken som kräver långa akademiska utbildningar. På motsvarande vis tenderar studenter från teoretiska program att tolka beskrivningar av yrken som inte kräver någon högre utbildning negativt. Detta då dessa uppfattas som jobb som inte innebär några mentala utan bara praktiska färdigheter. I en intervju med en grupp studenter på ett teoretiskt program kretsar

diskussionen kring beskrivningen av parkarbetare. Samma Henrik som pratar om klass i citatet ovan dominerar samtalet med sin mycket negativa uppfattning om yrket och dess utövare. Han porträtterar parkarbetare som "underklass" och yrket som i det närmaste synonymt med samhällstjänst. Hans föreställningar om yrket som enbart praktiskt ifrågasätts delvis av de andra deltagarna i intervjun vilka framhåller att jobbet också kräver teoretisk kunskap om material och växter, och tekniska färdigheter för att hantera maskinerna. I slutändan är majoriteten av gruppen ändå överens om att detta främst är ett jobb för studenter från en annan, dvs. yrkesförberedande, skola. Skulle de själva utöva yrket skulle det endast vara för en kort period:

AH: Det var inga som tyckte att det var lockande?

Johan: Neej, jag tror inte att någon gör det på den här skolan.

Lena: Nej.

Henrik: Sköter parker...

YUE: Någon annan grupp? Tror ni?

Christoffer: Ja, mera praktiskt lagda skolor, tror jag.

Henrik: Fast jag tror... Jag har svårt att se att någon skulle bli lockad av det här, ändå.

Lena: Jo, men det verkar ju intressant, om man bara jobbar en kort period. Jag skulle kunna tänka mig att bara göra det typ en sommar eller någonting. Bara för att tjäna pengar.

Intervjuerna visar också på betydelsen av utbildningsval utifrån att de elever som valt en yrkesinriktad utbildning många gånger redan börjat identifiera sig med ett visst yrke och därmed hyser mindre intresse av att ta del av beskrivningar av andra yrken (även Ulfsdotter Eriksson & Hedenus 2014).

Intervjuerna ger vidare ett antal exempel på hur eleverna dis-identifierar sig med yrken utifrån hur de presenteras, eller uppfattas i termer av kön och genus. Generellt uttrycks detta inte explicit i förhållande till yrket, utan snarare i relation till mer specifika kompetenser och förmågor som studenterna uppfattar krävs, som t.ex. det redan nämnda kring kravet om att vara i god fysisk kondition. Detta motsäger dock inte att även de manliga intervjupersonerna ibland känner sig utestängda då de inte upplever att deras fysiska tillstånd är tillräckligt bra. Sandell (2007) pekar på hur en individualistisk samhällssyn bidrar till att ungdomar sällan vill kännas vid att deras val har en grund i deras könstillhörighet. Valen motiveras istället utifrån individuella preferenser, vilket får valet att framstå som fritt även fast

det följer samhällsliga könsmonster. Denna typ av resonemang återfinns också i våra intervjuer.

Slutligen kan man se att viljan eller förmågan till identifikation också är relaterat till ålder. Inte heller detta sker dock med direkt referens till ålder, utan via betonandet av lång utbildning, ansvar och erfarenhet vilket i allmänhet förknippas med lite högre åldrar, som t.ex. i följande samtal kring ambulanssjukvårdare:

Moustafa: Lite mogen måste man faktiskt va. Även om man gått utbildning och allting så måste man kunna behålla lugnet och tänka klart när det är mycket stress och så. Så... jag tror... något sånt 26, 25+

Caroline: Ja, att man har lite livserfarenhet också.

AH: Men blir det bättre ju äldre man blir också då eller?

Caroline: Nej, inte om man blir för gammal, då tar ju kroppen, kanske man blir utsliten eftersom det är så fysiskt tungt. Men...

Hani: Det här med erfarenheter, att... man ska göra nytt, göra annat. Testa på.

Moustafa: Nej men som erfaren... man tänker på... man blir bättre med tekniken och så, så blir man, som yngre man bara lyfter och så, men ju äldre man blir man blir försiktigare. Så det är också ett plus för mig, att vara lite äldre...

Vare sig betydelsen av etnicitet eller funktionsnedsättning lyfts i fokusgrupperna som avgörande för ungdomarnas vilja till identifikation med olika yrken.

Att passa för yrket

I avsnittet ovan redogörs för i vilken mån som föreställningar av yrken och yrkesutövare medför att intervjupersonerna identifierar eller disidentifierar sig med dessa. Intervjuerna kom dock många gånger att även kretsa kring i vilken mån de överhuvudtaget hade *möjlighet* att ta sig fram inom yrket. Även detta handlar förstås om att identifiera sig med olika yrkesutövare, men här vill vi än mer lyfta fram de strukturella villkor och begränsningar som intervjupersonerna emellanåt pekar på. Detta gäller inte minst i relation till arbetsmarknadens arbetsdelning och selekteringen till olika yrken, vilka utgör grogrund för stereotyperna och leder till såväl "inlåsning" för de individer som passar väl in på stereotypen som "utelåsning" för de som avviker (Korp 2012; Skeggs 1997). Att välja ett yrke som man "passar" för, dvs. där man inte bryter mot stereotyperna, blir inte minst

viktigt i relation till ett samtida fokus på "anställningsbarhet" där individens eget ansvar att skaffa sig rätt utbildning och anställning betonas (Berglund 2009; Carlbaum 2012).

I intervjuerna framgår det att ungdomarna bär på olika möjlighetshorisonter där avståndet till vissa yrkesval kan vara kortare eller längre och påverkas av individens bedömningar av sina "objektiva chanser" (jfr Gillberg 2010). Frågorna om huruvida någon "stängs ute" eller "skräms bort" av materialet ger främst svar som handlar om självkänsla, och individens bedömning av sin egen förmåga, reflektioner som dock inte explicit kopplas till klass eller etnicitet. Exempel på en faktor som påverkar möjlighetshorizonten utgörs av individens bedömning av sin egen förmåga att ta sig igenom en lång, akademisk utbildning (även Ulfsson Eriksson & Hedenus 2014). "Intresse" för ett yrke lyfts här ofta fram som något som kan hjälpa individen att ta sig förbi olika hinder och utvidga möjlighetshorizonten (även Hedenus & Wikstrand 2015).

Det personliga intresset ses också som nödvändigt i förhållande till att den tid man lägger ner på utbildning också gör att yrkesval många gånger uppfattas som val för livet. Eller som en av eleverna uttryckte det: "Har du ägnat fem år av ditt liv för att utbilda dig kan du inte bara byta till ett annat yrke." När det bara handlar om en kortare anställning inom yrket, såsom ett sommarjobb, bedöms det personliga intresset därmed också som mindre viktigt. Likaså framställs intresse som inte lika nödvändigt när det gäller yrken som uppfattas som mindre krävande eller mindre kvalificerade och inte kräver långa utbildningar, som exempelvis tågvärd.

Eleverna lyfter dock även fram att intresse och hårt arbete kanske inte är tillräckligt, utan att man också behöver besitta vissa förmågor och kunskaper redan innan man påbörjar utbildningen eller yrkesutövningen, t.ex. att ha lätt för att lära sig eller att ha vissa förkunskaper. Diskussionerna om nödvändiga förmågor och förutsättningar för olika yrken får det att framstå som att vissa människor är "lämpade" för vissa jobb medan andra inte är det, vilket går i linje med en funktionalistisk syn på yrken och yrkesval (Ulfsson Eriksson 2012) och ger stöd för en matchningsorienterad vägledning (Kidd 2006). Ur detta perspektiv uppfattas utbildning inte bara som ett sätt att förbereda sig för ett yrke, utan också som ett test på huruvida man – på det personliga planet – är kompetent nog för jobbet.

Flera intervjupersoner ger uttryck för en inställning som går ut på att det finns ett perfekt sätt att utföra varje yrke på, och att hur nära man kommer en sådan perfektion beror på individens kvaliteter snarare än på exempelvis organisatoriska förutsättningar. Detta uttrycks t.ex. genom påståenden om att "man måste va rätt person". Här

framställs skicklighet inom ett yrke som något som alla är överens om. Samma sak gäller också i betonet av intresse, där man egentligen aldrig är tydlig med vad "intresse" är för något men där det likväl framställs som centralt för framgång i studier och yrkesutövande (se Hedenus & Wikstrand 2015).

Utbildning och andra yrkeskrav

När det gäller de yrkeskrav som framhålls i beskrivningarna händer det återkommande under intervjuerna att ungdomarna ifrågasätter framställningen. I dessa fall upplever eleverna att kraven överdrivs i relation till vad som i verkligheten krävs för att få ett jobb. Detta gäller inte minst beskrivningarna av lågstatusyrken som tidningsbud.

I synnerhet omnämmandet av fysiska krav är något som väcker diskussion. Antingen för att det leder till en bild av yrkesutövaren som en man, eller för att ungdomarna ifrågasätter hur viktigt en god fysik egentligen är för yrkesutövandet och huruvida det verkligen är något man behöver ha redan när man söker till yrket. I en intervju, där vi pratar om lastmaskinförare, ingår ett par elever som går på en yrkesrelaterad utbildning: Pontus & Jens. Då en av de ungdomar som kom från ett annat program, Maja, säger att hon inte kan tänka sig att söka sig till yrket därför att det ställer för höga krav på god fysik, ifrågasätts detta krav av de övriga som menar att detta var något man också tränar upp under utbildningen:

Maja: Alltså jag skulle ju INTE söka det här jobbet.

YUE & AH samtidigt: Nej?

AH: Varför inte?

Maja: Eeh... för att man bör ha god fysik och det tycker inte jag att jag har. Alltså det står ju inte HUR stark man måste vara och typ vad man ska göra

Pontus: Och vad man behöver vara stark I.

Maja: Nej precis.

YUE: Så du skulle liksom sålla bort dig där, att "nej, men då kan inte jag..."?

Maja: Mm.

[Paus]

YUE: ... Nej, inte heller vilka förutsättningar man har att träna UPP den fysiken, om man då väljer att gå in, så kan man ju kanske TRÄNA UPP...

Jens: Precis, för när du börjar gå ur maskinen och så där - då får du ju en bättre fysik... Att kliva upp och in i den där maskinen - du kan ju köra en stor maskin - och då får du ju mycket styrka i ben

och... Samma sak när du sitter i den där maskinen så, när du, du tränar ju nacke och sånt där hela tiden, så det blir ju en slags träningsvärk... Samma sak, vader och sånt där ju -gasa och bromsa, hit och dit, fram och tillbaka.

AH: Så man tränar sig under tiden man lär sig det?

Jens: Mm. ... Samma sak mycket hjärna. Tränar att du ska hålla uppsikt överallt och...

YUE: Så det är saker man kan LÄRA sig då?

Jens: Mm.

Som framskymtar av Majas inlägg i citatet ovan handlar kritiken också om att detta är en ganska luddig formulering som inte tydligt anger *vad* man ska vara fysiskt förmögen till. I en annan intervju försöker eleverna, på liknande sätt, diskutera sig fram till varför särskilda fysiska krav ställs – såsom yrkesbeskrivningen anger – på den som vill arbeta som försvarsmeteorolog:

My: Frågan är vad man ska ha för särskilda fysiska krav för att...

Elina: Nej, jag förstår inte heller

Rasmus: Det är väl så här grundträning...

My: Ska man kunna springa fort för att känna vinden eller? Jag fattar inte! [skratt]

Rasmus: Klättra i berg för att se molnen...

Av utdraget framgår att ungdomarna har svårt att ta den oprecisa beskrivningen riktigt på allvar.

Intervjuerna ger även exempel på när ungdomarna anser att yrkesbeskrivningarna tvärtom underbetonar de krav som yrket ställer. I samma intervju som citerades ovan, med elever som går på yrkesförberedande program närliggande till yrket som lastmaskinförare, lyfter intervjupersonerna fram flera aspekter som de tycker saknas eller inte får tillräckligt med utrymme i texten. Detta gäller t.ex. vikten av teoretisk kunskap samt att man får göra ett teoretiskt prov var 5:e år:

AH: Hur mycket teoretisk kunskap behövs?

Pontus: Ja det är väl rätt...

Jens: Teoretiskt? Det är väl nästan hela grejen.

Pontus: Det blir rätt så mycket om du inte har hållit på sen du var... om du inte har en farsa eller någonting som har egen firma och du har varit där hela tiden. Det är klart, då har du ju växt upp med det och du vet vad han snackar om.

Jens: Allt blir ju teoretiskt först, sen ska vi bara utföra det praktiskt. ... Så det är teorin som ligger i grunden.

Pontus: Mm.

AH: Men tror ni att det är folk som då inte vill lära sig det teoretiska också, skräms bort av den här beskrivningen?

Jens: Nej, för det framkommer ju inte egentligen hur mycket du måste plugga teoretiskt, just för att klara dig.

Att eleverna här uppfattar att yrkesbeskrivningen underbetonar vikten av teoretisk kunskap kan tolkas i relation till Gessers (1977) beskrivning av hur arbetaryrken främst presenteras som yrken med krav på praktiska och fysiska förutsättningar, medan mentala och intellektuella kvalifikationer i högre grad framhålls för tjänstemannayrken. Det kan också noteras att även detta utdrag, genom Pontus inlägg, belyser betydelsen av yrkesarv. Fordonsförare tillhör också en av de yrkesgrupper som i högst grad går i "arv" (Patmalnieks 2011).

Tal om materialet

I intervjuerna pratar vi också en del om materialet i sig. I vilken mån eleverna uppfattar materialet som neutralt, lätt eller svårtillgängligt, inbjudande eller exkluderande, osv. Vi frågade också om de har stött på materialet tidigare, ifall de upplever det som användbart och vilka delar de eventuellt uppfattar som viktigare än andra. En del av detta har redan berörts ovan, men vi ska här gå in på en del ytterligare resultat.

Tidigare och framtida användning av materialet

Få av de intervjuade uppger att de har sett dessa, eller liknande, yrkesbeskrivningar tidigare. Även om eleverna i allmänhet uppfattar det som positivt att materialet finns är inte alla så intresserade av att ta del av det för sin egen skull. Här kan vi återigen se en del skillnader mellan elever på teoretiska och yrkesinriktade utbildningar. En del av de intervjuade på teoretiska program hävdar att yrkesvalet – och därmed deras behov av yrkevägledande information – aktualiseras först under deras sista år på gymnasiet, när det är dags att ansöka till högskolor och universitet. Detta är dock problematiskt, vilket några av intervjupersonerna själva påpekar, då det kan vara för sent för eleverna att uppnå de betyg som krävs för att bli antagen till en viss utbildning. Bland de intervjuade på yrkesförberedande program uppfattas materialet istället som irrelevant eftersom dessa elever inte har för

avsikt att "skola om sig". Den tid de redan lagt ned på sin yrkesutbildning är i dessa fall tillräckligt för att stänga dörren för alternativa karriärvägar.

Intresse för yrket

När eleverna i början av intervjuerna får välja vilka arbetsbeskrivningar de vill ta del av, väljer de alltid de yrken som de bedömer som mer intressanta och som mindre "tråkiga". Som beskrivits ovan varierar vilka jobb som uppfattas som tråkiga eller intressanta med social bakgrund, utbildningsinriktning och tidigare kunskap om yrken. I grupper med elever från yrkesinriktade program väljer man t.ex. gärna det yrke som man upplever ligger närmast den egna utbildningen. Vidare uttrycker eleverna genomgående att de aldrig, på eget initiativ, skulle försöka ta reda på mer om ett jobb som de inte redan är intresserade av. Detta gäller som sagt inte minst de elever som går på yrkesinriktade utbildningar och som redan "gjort" sitt val av yrke. Dessutom framkommer flera gånger i intervjuerna att ungdomarnas personliga intressen påverkar deras bedömning av ett yrke mer än vad innehåll, språk eller stil i beskrivningarna gör. Ett exempel på detta ges i en intervju där vi pratar om meteorologyrket med ungdomar på program med samhällsinriktning:

YUE: Och den här texten lockar inte till...

Rasmus: Inte mig i alla fall [skratt]

Sara: Sen vet jag... Jag har spelat mycket Backpacking när jag var liten... Meteorolog var inget av favorityrkena, bara för att... jag vet inte, det var ju så här, vindhastigheter och... liksom sånt där. Och det, man väljer ju det som man är intresserad av, tror jag. Jag var hellre, så här, hästskötare eller florist. Så jag tror att...

AH: Men det var ingen som kände sig lockad utifrån texten?

Flera: Nej

AH: Och är det liksom yrket i sig som ger den känslan hos er eller är det texten... alltså hur texten är?

Rasmus: Yrket!

Mer eller mindre relevant information

Det är omöjligt att ge något entydigt svar på vilken typ av information som ungdomarna bedömer som mer relevant än någon annan. Utifrån

den vikt som läggs vid det personliga intresset för ett yrke bedöms information om arbetsuppgifter och arbetets innehåll som centralt. Likaså tycks detta, vid sidan om uppgifter om vilka kvalifikationer och kompetenser som krävs, tolkas som viktigt för att förstå huruvida man själv är en person som "passar" för jobbet. I några av intervjuerna visar samtalen hur intresset för ett yrke och dess arbetsinnehåll också viktas mot andra individuella intressen, såsom att kunna umgås med vänner och familj (se Hedenus & Wikstrand 2015). Utifrån detta blir också upplysningar om t.ex. arbetstider relevanta. Vidare framgår att intresset för ett yrke, med fokus på arbetsinnehållet, också vägs mot vilka löne- och anställningsmöjligheter som dessa yrkesval skulle innebära. Här skilde sig förstas utfallet av dessa avvägningar mellan individer, vilket framgår av följande diskussion från en intervju med elever på ett teoretiskt program:

AH: Men om man tänker att ni skulle gå in och läsa beskrivningen av ett annat yrke nu. Skulle ni då, efter att ha läst den här, tänka att "okej, det är dom här Att tänka på-punkterna på slutet som jag vill läsa" eller "det är Framtid som är mest intressant för mig"?

Tina: Ja, det är väl lite mer arbetsuppgifterna, alltså VAD MAN FÅR GÖRA. Och sen, sen helst... erfarenheter. Alltså, ska jag KUNNA det här innan eller får jag lära mig det? DET är det viktigaste tycker jag. Jag skulle nog kolla SIST på lönen tror jag. Alltså VISST - jag skulle kolla på lönen - men jag skulle helst vilja veta först vad man får göra. Om man ska kunna det innan, om jag ska lära mig det, och arbetstider och så också, för att kunna planera och så.

AH: [riktat mot Sahin] Fast du hade hellre velat ha en beskrivning av lönen?

Aisha: Det hade jag också

Sahin: Jaa, faktiskt.

Hanna: Gärna det OCKSÅ.

Tina: Mm. Men alltså, det tittar man inte på FÖRST, tycker jag. Eller jag vet inte, det gör inte jag iallafall

Hanna: Men jag känner så här: ungdom, och att man inte har så jättemycket erfarenhet kanske och så här, då är väl kanske det viktigaste av allt att FÅ ett jobb, och sen kan man diskutera lönen.

Aisha: Men alltså, jag skulle inte vilja ha ett jättejobbigt jobb och verkligen få slita så här jättemycket, och så får man så här... bajs-lön. Alltså... Så att för mig är det också viktigt att man får veta.

I detta utdrag diskuteras alltså inte bara vilka aspekter av ett jobb som är relevanta, men också i vilken ordning eleverna tar hänsyn till dem.

I en del intervjuer lyfts vilja att få ett välbetalt jobb – snarare än att få ett jobb som man personligen finner stimulerande och intressant – på ett ganska självklart sätt och där vi inte ställer så mycket följdfrågor kring detta. Det är dock lätt att tänka sig att det är ungdomarnas begränsade ekonomiska utrymme som kommer till uttryck här, genom drömmen om framtidens vidgade möjligheter till ökad konsumtion. I andra intervjuer framkommer dock exempel på hur intresset för lönen snarare är en önskan om att ha en inkomst tillräcklig för att kunna försörja sig, eller för att slippa känslan av att få en orimligt låg ersättning för ett hårt arbete. I intervjuutdraget ovan kan vi se hur lönen, av de flesta av intervjupersonerna, underordnas anställningsmöjligheter, där att överhuvudtaget ha en anställning som försörjningskälla blir viktigare än vilken inkomst som den anställningen kan generera. Detta speglar en generell attityd bland unga där fast anställning värderas högt (Ungdomsstyrelsen 2013).

Hur eleverna prioriterar mellan dessa olika intressen kan därmed antas påverka vilken information som bedöms som mer eller mindre relevant. Vi kan inte heller uttyda ur materialet att någon del generellt uppfattas som informerande, viktig och relevant medan andra inte gör det.

Utförliga, detaljerade och naiva beskrivningar

Medan många av yrkesbeskrivningarna bedöms som enkla, men tråkiga, att läsa, är det några som sticker ut genom att ungdomarna uppfattar texterna som mycket svårlästa. Detta gäller framförallt när texten innehåller mycket upprepningar, men också vid användning av ett detaljerat, tekniskt och yrkesspecifikt språkbruk. En grupp elever från studieförberedande program fick läsa beskrivningen av domare och det första de konstaterar när de läst färdigt är att texten är mycket svårare än den text om tidningsbud som de strax innan tagit del av:

AH: Vad var det som gjorde det?

Erik: Det var massa upprepning på massa olika yrkesdelar, eller vad man ska säga. Områden i själva yrket. Och på olika platser, hovrätt och kammarrätt och det var... bara massa olika områden.

AH: Det blev lite tekniskt detaljerat?

Erik: Ja

Peter: Det är rätt tydligt att dom vänder sig till en ganska, relativt liten

Erik: Man måste vara väldigt kunnig.

Peter: Man måste ju ha juristexamen, annars kan du ju inte få jobbet, så... det är ju ingen idé att man ens läser det om man inte vet att man har 20.0 [i betyg] eller vad det är som krävs

Erik: 22; 22.5

YUE: Förutsätter texten nästan att man har den kunskapen redan innan eller?

Peter: Ja, den... Alltså, redan tidigt i texten har den ju... alltså...

Erik: Den rensar bort massa

Peter: Rensar bort massa människor som inte ens förstår det första [får skratt och medhåll från dom andra]. Alltså då blir det ju bara jobbigt att läsa, då hoppar man över och läsa istället. Så det dom kunde göra var ju att vara lite mer pedagogiska, så att säga, och inte bara rikta sig till nån slags elit.

YUE: Det får du känslan av, att man har...?

Peter: Det är väl lite så, man kanske har tänkt. Kanske vill ha den där eliten, vill inte ha massa halta [följs av skratt från oss andra]

Av dessa ungdomar uppfattas den detaljerade beskrivningen som påtagligt exkluderande, både utifrån språkförståelse och ämnesspecifika kunskaper: eleverna uppfattar att man redan måste ha genomgått den långa utbildningen för att överhuvudtaget kunna förstå texten. Lite längre fram i samtalet uttrycker Anders att den språkkunskap som krävs för att läsa texten är "överklass". Denna känsla förstärks troligtvis av att det är just ett högstatusyrke som beskrivs på detta detaljerade vis, medan lågstatusyrket tidningsbud presenteras med ett enkelt och tillgängligt språkbruk (jfr Ulfsdotter Eriksson 2006). I en grupp med elever från yrkesförberedande program hävdar ungdomarna dock att det är positivt att beskrivningen av domare är detaljerad och svår, då beskrivningen av domaryrket annars skulle tappat en del av sin "kraft". Detta skillnadsskapande kan också förstås utifrån de resonemang som Bourdieu och Passeron (1970/2008) för om hur språket skapar en distans mellan människor samt olika tillgång till information.

Samtidigt som längre texter med mycket upprepningar och få rubriker ofta döms ut som "svåra" eller "tråkiga", kan även mer fokuserade och sakliga skrivningar uppfattas som svåra att ta sig igenom. I en intervju resonerar ungdomarna exempelvis om hur beskrivningen av trafiklärare skulle kunna göras mer inbjudande:

YUE: Det är en lockande inledning? Känner man att man får lust att läsa vidare?

Lena: Jag tycker mer att det är så hära: "trafikinspektörer examinerar körkortsaspiranter". Bra. Vet vi det.

YUE: [skrattar]

Lena: Skulle behövt kanske en lite mer lockande inledning.

Johan: Mm...

YUE: Hur skulle den... se ut? Vad skulle den fokusera?

Lena: Berätta lite mer, vad det handlar om.

Johan: Ja, det känns som att det går väldigt så här rakt på sak.

Lena: Mm. Så här är det.

Johan: Så här hur UTBILDNINGEN sker och... Det vore bättre om dom kunde ta något annat, typ. Jag vet inte vad men... Alltså någonting som lyfter upp den lite. För den är inte så rolig, inledningen.

YUE: Kanske det här med... lärarsidan, alltså det pedagogiska och... att möta människor liksom.

Johan: Mmm. Typ vad man själv ska tycka om. Typ, jag tycker att det ska stå "du ska tycka om att träffa nya människor och att lära ut". Alltså, då lyfter du ju UPP det hela lite, än vad det ser ut nu.

Likaså tycks man uppleva att de kortfattade beskrivningarna ibland saknar förklaringar till, exempelvis, de yrkeskrav som ställs. Detta gäller inte minst vid framhållandet av de fysiska krav som ungdomarna uppfattar som omotiverade:

Jens: Även fast dom säger "du bör ha god fysik". Du ... förstår ju fortfarande inte varför. "Okej, jag ska sitta i en maskin och peta hela dagen - det kan ju inte vara så jobbigt".

AH: Så det är en lite förenklad beskrivning?

Jens: Mm.

I relation till vad som beskrivs i kapitel 2 om detaljerade vs. korta yrkesbeskrivningar, kan konstateras att ungdomarna uppfattar dessa texter kring trafikskolelärare och lastmaskinförare som beskrivningar som kunde varit mer utförliga.

Ungdomarnas kritiska läsning av beskrivningarna

Liksom med vad som bedöms som relevant eller inte kan konstateras att de individuella variationerna är likaledes stora på hur materialet mottas och bedöms. Några av eleverna vittnar vid slutet av intervjun om att deras tidigare bild av det yrke de presenterats för har ifrågasatts

och förändrats utifrån yrkesbeskrivningen, ibland på ett positivt och ibland på ett negativt sätt. Andra hävdar att beskrivningen främst bekräftat deras föreställningar om yrket, och i de fall som beskrivningarna skiljer sig från deras förförståelse tenderar de, som vi tidigare beskrivit, att tro på sin förförståelse snarare än på yrkesbeskrivningen. Som vi också redan behandlat, förhåller sig ungdomarna också kritiska till de yrkeskrav som presenteras.

Här kan man alltså uttyda ett kritiskt förhållningssätt till yrkesbeskrivningarna, där man inte nödvändigtvis tar dem för "sanna". Samtidigt framhålls att man tycker det är viktigt att beskrivningarna är just sanna och objektiva. Detta framkommer t.ex. när vi diskuterar möjligheten att i filmerna oftare använda representanter från det underrepresenterade könet för könsdominerade yrken, vilket en del elever anser motiverat. Här lyfts dock risken för att man förmedlar felaktig information om de faktiska förhållanden i yrket och därmed inte ger alla de fakta som behövs för att man ska kunna fatta ett välgrundat beslut.

Vikten av sanna beskrivningar sätts också i relation till vem den tänkta läsaren är. I en grupp med elever på ett studieförberedande program har intervjupersonerna tidigare under intervjun konstaterat att den yrkesbeskrivande texten för tandläkare är mer akademisk än filmen, vilken beskriver yrket mer som ett praktiskt yrke. I detta sammanhang pekar en av intervjupersonerna, Henrik, på hur inställningen till högre studier också påverkar tolkningen av materialet och vad man läser ut av det:

AH: Men, om man då tar och jämför filmen med texten. Vilket av materialen skulle ni säga beskriver tandläkaryrket som mest tillgängligt för vem som helst att söka sig till?

Lena: Pappret.

Henrik: Pappret

Johan & Christoffer: Ja...

AH: Fastän det då känns mer akademiskt?

Henrik: Mmm

Lena: Ja men det är också mer sanningen för det krävs ju ganska mycket utbildning.

Henrik: Och sen är vi ju på en sån skola nu [skratt] Också.

YUE: Vad menar du?

Henrik: Nej, jag menar att, det är många här som vill studera vidare tror jag. Och filmen visade inte det lika bra.

YUE: Så beror det lite på vem man är som tar del av dom här materialen så tolkar man dom olika?

Henrik: Helt klart.

En annan tematik som behandlas under intervjuerna rör hur beskrivningarna framställer yrkets positiva och negativa sidor. Många gånger reagerar eleverna mer positivt på yrkena så som de beskrivs i filmerna, vilka man upplever bättre åskådliggör arbetsinnehållet och ger en mer personlig och "roligare" bild av yrket. Samtidigt uttrycks en skepsis mot beskrivningarna utifrån misstanken om att de ibland ger en alltför positiv bild av yrket. Bland ungdomarna tycks det därmed främst vara de beskrivningar som lyfter fram både positiva och negativa aspekter som uppfattas som neutrala och därmed trovärdiga, även om de samtidigt bedöms som tråkiga och inte särskilt inbjudande. Allt för inbjudande eller positiva beskrivningar uppfattas istället som "reklam".

Sammanfattande avslutning

I de fokusgrupper som intervjuats i denna studie konstruerar ungdomarna snabbt gemensamma bilder om de yrken som de presenteras för. Dessa bilder skapas både utifrån innehållet i yrkesbeskrivningarna och utifrån sociala diskurser om yrken och deras utövare; ofta baserat på en medvetenhet om den sociala stratifikation som finns på arbetsmarknaden. Olika stereotypa föreställningar – särskilt de relaterade till kön, klass, ålder och yrkens status – har här ett starkt inflytande på elevernas uppfattningar om olika yrken och resultaten pekar på att dessa föreställningar och egna erfarenheter ofta tillmäts större vikt än den information som ges i yrkesbeskrivningarna.

Resultaten visar vidare att dessa bilder av yrken och yrkesutövare, tillsammans med intervjupersonernas sociala tillhörighet och bakgrund tydligt påverkar deras intresse för olika yrken och deras benägenhet att identifiera sig eller inte med olika yrkesutövare. T.ex. visar analysen att ett initialt intresse för ett yrke är mer avgörande för kontakten med, och tolkningen av, yrkesbeskrivningar än vad som faktiskt sägs i beskrivningen. Denna slutsats styrker tidigare forskning som visar att ungdomar i första hand söker information om yrken som de redan är intresserade av (se Miller & Hayward 2006:85). Samtidigt kan vi också se att det individuella intresset är starkt färgat av social tillhörighet. Oviljan att söka mer information om andra jobb gör det därmed svårare för eleverna att göra några otraditionella yrkesval eller utmana de sociala mönster som finns på arbetsmarknaden. En mer positiv inställning till olika yrken tycks dock kunna väckas genom en personlig kontakt med yrket, t.ex. genom att man känner någon som utövar eller är intresserad av yrket. Även här blir dock klasstillhörigheten en viktig faktor då detta kommer att påverka vilka

yrken och yrkesintressen som finns representerat bland familj, vänner och klasskamrater.

Vad gäller i vilken mån som yrkesbeskrivningarna kan fungera som ett sätt att förändra sociala strukturer på arbetsmarknaden är resultaten i denna studie ganska så nedslående. Förutom att ungdomarna tenderar att tolka även de neutrala skrivningarna utifrån de sociala strukturer som finns, så visar intervjuerna också på en tendens att främst se yrkesbeskrivningarna som en checklista utifrån vilken man kan bedöma ifall man "passar" för ett yrke eller inte. Vid sidan av betoningen av personligt intresse för yrken, ger intervjuerna också uttryck för ungdomarnas värderingar av sina egna "objektiva chanser". Att välja ett yrke som man kanske inte riktigt passar för, utifrån stereotypa förståelser eller utifrån den kunskap och de förmågor man besitter före utbildning, innebär därför en risk för att man inte gör sig "anställningsbar" (jfr Berglund 2009, Carlbaum 2012). Även om man skulle kunna tänka sig att ett fokus på personligt intresse skulle kunna innebära att fler människor gör individuellt grundade – och därmed också i högre utsträckning icke-traditionella – val, riskerar diskursen kring anställningsbarhet således att samtidigt motverka den typen av socialt utmanande val. Utifrån detta kan man också förstå ungdomarnas betoning av att beskrivningarna inte får vara överdrivet positiva. Ifall inte även negativa aspekter, såsom könsdominans inom yrket, presenteras riskerar individen att inte få all den information som behövs för att göra ett välavvägt yrkesval.

Samtidigt kan man se att många av eleverna förhåller sig mycket källkritiska till materialet och ifrågasätter hur sanningsenlig eller representativ informationen egentligen är. Här ges exempel på hur stereotypa förståelser av yrken problematiseras, inte minst utifrån ett klassmedvetande och en jämställdhetsdiskurs, vilket kan tänkas öppna för fler icke-traditionella yrkesval.

De resonemang som förs i fokusgrupperna berör framförallt betydelsen av klass/utbildningsinriktning, kön och ålder för hur materialet tolkas och yrken bedöms. I intervjuerna lyfts mycket sällan betydelsen av vare sig etnicitet eller funktionsnedsättning och när det sker är det ofta som ett svar på ganska så ledande frågor från vår sida. Det finns flera tänkbara förklaringar till detta. Dels kan tystnaden kring etnicitetsaspekter möjligen förklaras av en rädsla för att uppfattas som rasist. En annan förklaring ligger i själva filmmaterialet, vilket enbart visar vita svenskar och därmed gör etnicitet/ras till en osynlig dimension för sociala distinktioner. Slutligen är det fullt möjligt att de intervjuade har etniska stereotyper i åtanke när man talar om aspekter som här har tolkats som uttryck för social klass, t.ex. när man talar om status eller om "de andra" som går i mer praktiskt inriktade skolor.

Avsaknaden av tal kring funktionsnedsättning kan nog enklast förklaras utifrån att ingen av de deltagande eleverna har någon synlig funktionsnedsättning, vilket gör detta till en "osynlig" kategori. Även här kan denna dimension också ha blivit uppslukad av tal om t.ex. ålder och att vara i god fysisk form, vilka båda berör de fysiska förutsättningar som krävs för arbetsutövandet.

Avslutningsvis kan vi konstatera att mycket få av studenterna har varit i kontakt med materialet tidigare och uttrycker generellt ett måttligt intresse för att själva ta initiativ till att använda det. Det finns en stor individuell variation i vilken typ av information som man främst tycker är relevant och reaktionerna på materialet varierar likaså. Samtidigt förhåller ungdomarna sig genomgående positiva till materialets existens. Detta kan tolkas som att yrkesbeskrivningarna upplevs fylla en latent stödjande funktion, något som ungdomarna tänker sig kan vara användbart vid ett senare tillfälle eller för andra individer.

Kapitel 5

Vägledares arbete med och intryck av yrkesbeskrivande material

Inledning

Som beskrevs inledningsvis, är arbetsmarknaden i Sverige, liksom i de flesta andra länder, strukturerad av klass och kön. I Sverige idag, 2014, är det bara 10 procent av den arbetsföra befolkningen som arbetar i yrken med jämn könsfördelning (SCB 2013). Detta mönster kan skönjas redan på gymnasieskolan. De könsuppdelade utbildningsvalen återfinns inom såväl praktiska som teoretiska gymnasie-utbildningar (ibid). Uppdelningen baserad på kön är så markant att det går att tala om flickutbildningar och pojkutbildningar (jfr SOU 2004:43). Det finns även en tydlig social reproduktion vad gäller klass och val av praktiska eller teoretiska gymnasieutbildningar (Ambjörnsson 2004; SOU 2008:69).

Samtidigt har eleverna i de svenska skolorna möjlighet att göra ett fritt val. Det är tydligt att en stor del av de val som görs ändå reproducerar såväl klasstrukturer som den rådande könsfördelningen på arbetsmarknaden. I skollagen framgår att en av rektor utsedd person i gymnasieskolan ska: "informera och vägleda eleverna inför deras val av kurser, fortsatt utbildning och yrkesverksamhet och motverka sådana begränsningar i valet som grundar sig på föreställningar om kön och på social eller kulturell bakgrund" (Skolverket 2013: 13f). Detta konkretiseras sedan i Skolverkets Allmänna råd (2013) angående studie- och yrkesvägledning. I dessa råd preciseras vad rektorer, lärare och vägledare har för olika ansvarsområden. Vägledarna ska t.ex. "bidra med sådana specialistkunskaper som kan ha betydelse för elevernas val" (Skolverket 2013:25). Vad gäller information om yrken ska vägledare vidare "Se till att information om utbildningsvägar och yrken är aktuell, opartisk, tillförlitlig och tillgänglig för eleverna när de behöver den." (Skolverket 2013:31)

Att bryta segregeringens mönster är, som beskrivits ovan, hela skolans ansvar. Skolinspektionens (2013) granskning av studie- och yrkesvägledning i grundskolor visar att frågan ibland hamnar mellan stolarna - allas ansvar blir ingens ansvar. Inspektionen visade också, som nämnts i kapitel ett, att arbetet med att bryta val baserade på kön, klass eller kulturell bakgrund inte prioriterades på de undersökta skolorna (Skolinspektionen 2013).

Arbete med elevers studie- och yrkesval kan innefatta många olika aktiviteter. Inom vägledning talas det om vägledning i snäv och vid bemärkelse (Lindh 1997). Den snäva vägledningen syftar till individuell- eller grupp vägledning som oftast tar sig uttryck i någon form av individuella samtal där eleven ska få hjälp att formulera intressen för framtida aspirationer på utbildningar och/eller yrken (Lovén 2000: 30). Vägledning i vid bemärkelse kan vara andra typer av aktiviteter som riktar sig mot grupper. Exempel på sådana aktiviteter är informationsmöten eller undervisning i klasser och/eller större grupper, PRAO eller andra yrkesorienterande aktiviteter, där elever på olika sätt får erfarenheter och kunskaper om arbetsmarknaden eller val och väljande (ibid.). Den vida vägledningen kan också, i enlighet med Skolverkets allmänna råd för studie- och yrkesvägledning, utföras av andra yrkesgrupper verksamma på skolor såsom lärare.

Vägledare använder många olika redskap när de talar om framtida studier och yrkesval. Exempel på redskap kan vara olika metodiker för samtal som beskrivna av till exempel Egan (2010) eller Lindh (1997) men det kan också vara bilder på eller ord för olika färdigheter, yrken eller intressen, intressetester eller yrkesbeskrivningar av olika slag.

Syftet med detta kapitel är att beskriva och analysera hur Studie- och yrkesvägledare ser på och använder yrkesbeskrivande material i sitt vägledande arbete. Tidigare studier har visat att vägledare i stor utsträckning snarare vägleder mot utbildning än mot framtida yrkesval (Lovén, 2015). Av denna anledning är det av vikt att se om och i så fall hur vägledare ser på, talar om och arbetar med information om yrken i sin vägledande praktik.

Material och metod

Kapitlet bygger på resultatet av 14 kvalitativa intervjuer med studie- och yrkesvägledare verksamma på gymnasieskolor i fyra olika städer i Sverige. Intervjuerna gjordes av Frida Wikstrand under hösten 2011 och vintern 2012. Intervjuerna kretsade kring vägledarnas användning av och syn på yrkesbeskrivande material, hur de arbetade när de talade om olika yrken och elevernas bakgrund och förutsättningar i relation till detta. I intervjuerna diskuterades även hur vägledarna resonerade kring vad som påverkade elever i deras studie- och yrkesval

Intervjupersonerna

Sammantaget har 14 vägledare intervjuats. Vägledarna kontaktades och avtal om tid för intervjuer gjordes. Urvalet av städer följde ungdomsintervjuernas och gjordes utifrån: storleken mindre, två mellanstora och en stor kommun. Hänsyn har också tagits till närhet till närliggande Universitet och högskolor då detta kan påverka vilka framtida val som ter sig som möjliga för ungdomar. Skolorna i kommunerna har valts för att, när detta är möjligt, få en bredd av studie- och yrkesförberedande gymnasieskolor samt kommunala och privata skolor. I de större städerna har hänsyn också tagits till skolornas antagningspoäng för att på så sätt få en spridning mellan eftertraktade skolor med högre status och skolor som har ett lägre antagningspoäng och där konkurrensen om platserna kan antas vara mindre. Ett par av vägledarna i studien arbetar på privata gymnasieskolor och har fler olika skolor i ett antal kommuner som sin arbetsplats. Detta gör att de inte alltid talar om den skola som valts för intervjun utan talar om sina erfarenheter från olika skolor och kommuner.

Fyra av vägledarna som intervjuats var män och tio var kvinnor. Tre av vägledarna saknade studie- och yrkesvägledarutbildning. Dessa tre vägledare har genomgått andra högskoleutbildningar såsom lärarutbildning eller i arbetsvetenskap. De 14 vägledarna arbetade på olika skolor runt om i Sverige och de vägledare som arbetade på privata skolor representerade i vissa fall upp till sju olika skolor eller delade sitt vägledande arbete med andra arbetsuppgifter på skolorna.

Intervjuerna

Tio av intervjuerna genomfördes på vägledarnas arbetsplatser, en på ett bibliotek, då den intervjuade var sjukskriven vid tiden för intervjun, och tre intervjuer har gjorts som telefonintervjuer. Alla intervjuer förutom en gjordes under arbetstid och varade från ca 40 min till två och en halv timma. Samtliga intervjuer har spelats in och transkriberats i sin helhet. Inför intervjuerna utarbetades en intervjuguide som användes som stöd i samtalen.

Inför intervjuerna sändes ett brev ut där studiens syfte presenterades. Syftet med studien beskrevs också i samband med genomförandet av intervjuerna. Då redogjordes också för förutsättningarna för intervjuerna, såsom att intervjuerna skulle bandas och att materialet skulle behandlas konfidentiellt, att deltagandet i studien var frivilligt samt att de var fria att lämna intervjun närhelst de ville. Intervjuerna inleddes sedan med att

intervjupersonerna fick berätta om den skola de arbetade på, vilka utbildningar det fanns och lite om elevunderlaget på skolan. Utifrån detta har vägledaren talat om yrkesbeskrivningar och om hur de eventuellt använder dem i sitt arbete; hur de ser på dessa samt hur de arbetar med olika vägledande material. Intervjuerna har också berört hur de ser på elevers val och väljande och hur de arbetar med yrkesbeskrivningar i olika sammanhang, hur de talar om arbete och yrken samt hur de resonerar kring vad som påverkar elevers val av studie- och yrken och elevers olika förutsättningar. Syftet har varit att få en så bred bild av vägledningen i relation till yrkesbeskrivningarna och yrkesvägledning som möjligt.

Analys och bearbetning av materialet

Det transkriberade materialet kodades i enlighet med grounded theory (Glaser 1992; Strauss & Corbin 1998). Detta arbete innebar att jag har kodat vad intervjupersonerna har talat om. De begrepp detta har utmynnat i har sedan legat till grund för de tematiseringar som använts i denna del av rapporten. I nästa steg har jag gått tillbaka till intervjuerna för att se hur intervjupersonerna talar om de olika teman och begrepp som kommit fram i intervjuerna. På så sätt har citat valts ut för att illustrera och ge exempel i anslutning till de analyser som gjorts.

Ett fokus i analyserna har varit att studera hur vägledarna talar om yrken och arbete. Detta är särskilt intressant då vi alla har föreställningar om yrken, vem som innehar dem, hur dessa ser ut, vad yrkesutövarna gör på fritiden (Ulfsdotter Eriksson 2012). Även vägledare kan antas ha sådana föreställningar om olika yrken och om vilka som utför vilken typ av arbete baserat på såväl social bakgrund som kön. I denna studie är det av intresse att analysera hur sådana föreställningar kan komma till uttryck i vägledarnas tal om arbete och yrke. Den kritik som kan riktas mot denna ansats är att det kan antas vara skillnad på vad vägledarna säger att de gör och vad de faktiskt säger och gör i ett vägledningssammanhang. Den här studien baseras på intervjupersonernas berättelser om det egna arbetet med yrkesbeskrivande material, vilket gör att det endast är detta jag kan säga något om, till skillnad för om studien baserats på observationer.

I de följande avsnitten presenteras resultaten från den genomförda studien. Materialet har organiserats utefter de övergripande problemområden som satts upp för studien och de teman som arbetats fram i analysen av materialet. De teman som kommer att presenteras här är "Neutralitet", "talet om yrken" samt "materialets användning i den praktiska vägledningssituationen".

Texternas och vägledarnas neutralitet

Statens neutrala material

I intervjuerna får Studie- och yrkesvägledarna (fortsatt kallade vägledare) beskriva vilka typer av material de använder och om och i så fall varför de ser materialen som neutrala eller inte. Vägledarna resonerar utifrån vem som producerat materialet, hur eleverna förhåller sig till dem och vad materialet innehåller för information för att förklara sin syn på yrkesbeskrivningarna.

Vägledarna i studien nyttjar olika typer av yrkesbeskrivningar i sitt arbete. De som arbetade på studieförberedande utbildningar använde oftare fackföreningen SACOs yrkesbeskrivande material "Yrken A till Ö" (www.saco.se). Vägledarna på dessa skolor berättade också att de till exempel brukade ta med eleverna som går sista året på gymnasiet till SACOs yrkesmässor. Där ställer olika utbildningsanordnare, såsom högskolor och universitet, folkhögskolor eller KY-utbildningar, ut material och informerar eleverna om den egna verksamheten. På mässorna finns också fackföreningen representerad liksom framtida arbetsgivare. Vägledarna använde även AFs yrkesbeskrivningar, intressetester och filmer vid olika tillfällen.

De elever som går på yrkesförberedande utbildningar har redan gjort sitt yrkesval och därför diskuterar vägledarna på dessa skolor inte val till framtida studier och yrken i samma utsträckning som de som arbetar med studieförberedande utbildningar. De gånger dessa vägledare säger att de använder yrkesbeskrivningar är om någon elev vill göra ett omval eller om eleven behöver motiveras i sina studier. De material som används kan vara AFs yrkesbeskrivningar men också olika branschorganisationers yrkesbeskrivande texter. Dessa beskrivs som lite enklare av de vägledare som använder dem.

Andra texter som används är till exempel olika universitetsutbildningars beskrivningar av utbildningar och de yrken och arbetsuppgifter som dessa leder till eller olika filmer som presenterar yrken. Det händer också att vägledarna bjuder in representanter från arbetslivet som får berätta om sina arbeten, branscher eller utbildningar.

Vägledarna i studien skiljer på olika typer av yrkesbeskrivningar då de resonerar om vilka texter som är neutrala. AFs yrkesbeskrivande texter beskrivs av vägledarna i de flesta fall som objektiva och neutrala i bemärkelsen att de ger en objektiv och varken för positiv eller för negativ bild av ett yrke. Att AF är en statlig myndighet är en garant för texternas objektivitet säger vägledarna. AFs yrkesbeskrivningar

jämförs med de texter som finns på till exempel universitetens utbildningssidor där framtida yrken också beskrivs. Dessa beskrivs, av de vägledare som använder dem, som mer säljande och ibland för optimistiska och förhålligande av utbildningen eller det kommande yrket eller professionen. En vägledare skildrar, på frågan om materialets eventuella neutralitet, AFs texter som neutrala, generella och övergripande med många olika kategorier av yrken. En vägledare jämför dem med universitetens texter, vilka uppfattas som informativa när det gäller utformning av kurser och liknande, men vägledaren poängterar samtidigt:

VL: För jag tycker att många hemsidor, Universitet och högskolor, är väldigt bra, väldigt informativa. Men jag upplever att elever också kan tycka att dom försöker sälja och locka, så klart. Att det är en del av marknadsföringen.

F: Är eleverna kritiska till det?

VL: Ja, ibland kan jag få dom kommentarerna, att "dom vill ju bara locka mig att börja där" och "det där ser ju så himla glassigt och tjusigt ut" och "här har dom en bild på en som är det här yrket", att det är lite så säljande. Vilket det ju naturligtvis är. (Privat, teoretiskt gymnasium i en mellanstor stad)

I citatet framkommer att eleverna förhåller sig kritiska till en yrkesbeskrivande text då den uppfattas som alltför säljande och inte realistisk, något som också diskuteras i kapitel fyra. En annan vägledare ansåg att AFs texter gav en allsidig bild av olika yrken:

Dom beskriver yrkena så som i alla fall jag i min värld upplever att dom faktiskt är, med både fördelar och nackdelar. och ja, framförallt beskriver de om vilka förutsättningar som behövs för att klara yrket så att man inte, så att man inte låser in sig i någonting som man ändå inte har förutsättningar för att klara av. (Privat, praktiskt gymnasium i en mindre stad)

Vägledaren lyfter i detta citat särskilt fram att yrkesbeskrivningarna ger en bild av vad som krävs i olika yrken. Texterna används för att eleverna ska kunna göra väl övervägda val. Det handlar om att eleverna ska få så mycket och varierad information om yrken som möjligt. Yrkesbeskrivningarnas avsnitt "Att tänka på" uppfattas och används på olika sätt av vägledarna. Vägledaren i ovanstående citat använde detta avsnitt för att t.ex. ge en "allsidig bild" av yrket genom att beskriva vad som krävs. En annan vägledare ger tvärtom uttryck för att AFs

yrkesbeskrivningar inte är neutrala och att det i vissa fall finns allt för många negativa aspekter av yrken.

VL: Alltså vissa yrken känns ju inte så positiva. Som till exempel, vi diskuterade det här med kock häromdagen. Om man läser på AMS hemsida så är det ju inte så att man känner att eleverna kommer att jubla och springa hit till våra restaurangutbildningar. Utan man skriver att det är ett ganska tufft jobb, obekväma arbetstider, en bransch som det ibland kan upplevas oseriös. Och det är ju klart att det lockar ju inte jättemycket.

F: Men det kan ju också vara en sann bild?

VL: Absolut, men om man till exempel vill attrahera kockar som det är brist på i storstadsområdet i alla fall, så känns det inte som att det är den enda bilden man vill läsa då. Och det har man ju även när vi tar emot besök i årskurs nio, det gör vi ju en hel del också. Att man börjar fråga lite grand vad dom funderar på för yrken. Och att man vänder lite på dom här förutfattade meningarna dom har, till exempel om restaurang. (Privat, blandat gymnasium i en storstad)

Exemplet ovan visar på vägledarnas dubbla roll på många skolor. De ska dels ge neutral vägledning för framtiden, dels informera och i vissa fall försöka sälja in den egna skolans utbildningar till presumtiva elever. Uppfattas de texter som berör skolan egna utbildningar som alltför negativa kan vägledarnas arbete med att informera om skolans yrkesutbildningar försvåras och de kan därför, vilket framkom i exemplet ovan, behöva bearbeta dessa bilder hos de presumtiva eleverna. På så sätt har yrkesbeskrivningarna också en marknadsförande funktion för gymnasieskolorna som har yrkesutbildningar (jfr Mannberg 2003).

Vägledaren ovan resonerar också om matchning till bristyrken och säger att det är ett problem om dessa yrken beskrivs som alltför påfrestande. Samma vägledare talar också om att vissa yrken beskrivs på ett sätt som stärker yrkets könskodning, som till exempel datatekniker eller programmerare. Vägledaren menar att det kan skrämja bort till exempel flickor från programmeringskurser om bilden av datanörden är för dominerande i texterna.

Programmeringskurser till exempel eller utbildningar och yrken, att man inte beskriver det hur man kan använda dem. Att man behöver mer kvinnlig kompetens till exempel. Hur man kan jobba med det kanske i andra segment i marknaden. Så många ser bara

det här programmering, sitta och knacka koder i en källare, det tilltalar inte alla. (Privat, blandat gymnasium i en storstad)

De två uttalandena av vägledaren ovan är exempel på kritik som riktas mot de yrkesbeskrivande texterna och kan ses som en motbild till en föreställning om att staten som producent är en garant för att materialet är neutrala. Motbilden byggs dels upp av vägledarens behov av att kunna locka elever till yrken som i yrkesbeskrivningarna beskrivs som problematiska och med ord som kan vara avskräckande, men också av en önskan att vidga bilder av könsstereotypa yrken för att visa att kompetenserna och färdigheterna kan användas på många olika sätt.

Citatet ovan är också ett exempel på hur kunskaper och färdigheter kodas på grundval av en dikotom förståelse av kön där kvinnor och män har olika styrkor och svagheter som kompletterar varandra (Harding 1986; Gemzöe 2004; Wikstrand 2011). Ett sätt att tolka detta kunde vara att yrken som är starkt könskodade behöver kompletteras med texter som på olika sätt bryter dessa bilder för att på så sätt utmana de föreställningar och bilder som individen är bärare av (jfr Backman, Hedenus & Ulfsson 2014, samt kap 2-3).

Vem kan läsa texterna

Neutralitet i relation till de yrkesbeskrivande texterna kan ha fler betydelser. Den första, som behandlades i avsnittet ovan, berör huruvida texterna är neutralt skrivna och ger en rättvisande bild av yrket och att de inte reproducerar föreställningar om yrken baserade på till exempel kön eller status. En annan aspekt av neutraliteten berör vem texterna riktas till och vilka grupper som kan läsa texterna, som diskuterades i kapitel 4. Frågor som är relevanta att ställa handlar om vilka elever som kan läsa texterna och om de förstår vad där står.

En fråga som dyker upp i intervjuerna med vägledare som arbetar på skolor med yrkesförberedande utbildningar och på skolor med lägre intagningspoäng är att det inte är alla elever som kan eller orkar läsa igenom all text i AFs yrkesbeskrivningar. Detta framkom även i intervjuerna med ungdomar (se kap 4). Vägledarna som talar om detta problem beskriver att eleverna ser texterna som svåra och långa.

Det svåra är ju att veta om eleven jag samtalar med läser texterna och sen ska jag försöka kontrollera om elevens bild stämmer med det som den har läst. Alltså har eleven förstått det som står där? Det kan jag ju bara göra genom att ställa frågor och be eleven att återberätta vad som står där. Inte att dom ska rabbla upp det utan

om det stämmer med deras bild av det. (Privat, praktiskt gymnasium i en mellanstor stad)

Vägledaren ovan ger uttryck för att eleverna måste förstå vad yrket innebär i bemärkelsen att det finns *ett* sätt att förstå texten på. Genom detta resonemang har vägledaren ett tolkningsföreträde och är som Mannberg (2003) beskriver en del i att påtvinga elever ett handlings- och tankesätt. Samtidigt har vägledaren en större erfarenhet av att läsa denna typ av texter och kan med bakgrund i detta stödja eleven i läsning och tolkning av texterna om de upplevs som svåra. En annan vägledare, som arbetar på en privat, studieförberedande gymnasieskola med lite lägre antagningsbetyg, berättar att eleverna på skolan ofta är intresserade av yrken med hög status såsom jurist och psykolog. Vägledaren berättar att intresset för dessa yrken ofta kommer från teveserier och att eleverna sällan vet vad yrkena faktiskt innebär. I dessa fall brukar vägledaren visa SACOs eller AFs yrkes-beskrivningar, berättar vägledaren:

Men så tänker jag varje gång att det är dom två yrkena som har status och som man känner till, man har sett teveserier och man tänker att det är statusjobb som också ger mig hög lön och så. Men sen då om man tittar kring liksom att vad gör en jurist och vad gör en psykolog, då har dom ju sällan någon koll. Och då upplever jag att dom oftast inte orkar läsa igenom dom här texterna, varken på SACOs eller Arbetsförmedlingens hemsida. Där det ändå står ganska bra vad en person som är psykolog gör. Och det förvånar mig att dom liksom inte tar reda på mer. Eller upplever jag säger till mig att dom inte orkar läsa det, det är för mycket text, det är så jobbigt, jag förstår inte vad det står. Eller kan inte du berätta istället vad det finns? Och så lämpar dom det lite i knät på mig då. (Privat, teoretiskt gymnasium i en mellanstor stad)

I citatet ovan beskrivs elever, som inte orkar läsa texterna, som oengagerade och statussökande. Hur eleverna förhåller sig till materialet, om de förstår det eller känner att de kan ta till sig materialet, påverkar också vägledarnas syn och förväntningar på eleverna. Vem texterna är skrivna för och vilka som har resurser att förstå vad yrken innebär genom att läsa en text är en annan sida av materialets neutralitet. Det tycks som att vägledaren har ett tolkningsföreträde, vilket framkommer ovan då vägledaren "förhör" eleven om denne förstår texternas innehåll på det sätt som vägledaren menar att de ska förstås. Detta tolkningsföreträde kan förklaras med en

vana att läsa liknande texter och en längre erfarenhet och egna möten med olika yrken och branscher. Med utgångspunkt i diskussionen i kapitel 1, om våra stereotypa föreställningar av yrken och arbete, kommer jag i nästa avsnitt diskutera vägledarnas neutralitet i relation till föreställningar om elevers framtida arbete och liv.

Om att själv förhålla sig neutral och risken för reproduktion av normer

I studie- och yrkesvägledarnas etiska regler som de är formulerade av den svenska Vägledarföreningen (www.vagledarforeningen.org) är frågan om neutralitet viktig. I punkt 2.6 är det formulerat på följande sätt: "Vägledaren strävar i urvalssituationer efter opartiskhet och neutralitet samt är beredd att motivera sina åsikter och handlingar". Neutralitet är även något som i intervjuerna lyfts som en viktig aspekt av det egna yrket. AFs yrkesbeskrivningar ses som neutrala. Detta är något som vägledaren nedan lyfter som en anledning till att använda just detta material – det hjälper till att vara neutral i förhållande till eleverna.

Alltså jag är så van att jag ska vara neutral, att jag inte ska, ja, jag ska vara neutral. Det är nog därför jag jobbar med AMS [texter] tror jag. För att jag litar mest på dem. Det jag tänkt på det är ju det jag säger, det här med för och nackdelar. Om det går att få in alltså, det finns ju vissa yrken som är specifika. Jag kan tänka på yrken, vad sjutton var det nu då, det var någon som skulle jobba med något som hade med fartyg att göra. Hur sjutton ska du kunna ha familj då liksom och jobba på fartyg i maskinrummet? Något sånt va med någon utbildning och ja, så inte tänker dom framåt va, men en dag kan det ju bli rätt besvärligt att leva kanske. Men det får ju inte jag lägga i deras mun. Men alltså ibland kan jag tänka sådär att oj, hur blir det då va? Att jobba som pilot är inget yrke där man liksom, man far världen över och ja, konjunkturbeständigt kanske och så där. (Kommunalt, teoretiskt gymnasium i en mellanstor stad)

Att förhålla sig neutral kan innebära många olika saker. Det kan till exempel handla om att ge en saklig och objektiv beskrivning av yrket, att inte lägga sina egna värderingar i den information som ges eller som i vissa fall att förhålla sig neutral till eleven och inte fråga om dennes bakgrund och föräldrar. En annan aspekt av yrken är vilken bild vi har av hur yrkesutövaren lever sina liv. Ulfsson Eriksson (2012)

beskriver hur vi alla är bärare av dessa kulturellt skapade föreställningar av utövaren av yrket i allt från vad de har för typ av kläder, till vad de gör på fritiden och vad de kör för bil. En annan bild vi, liksom vägledarna i studien har, är bilden av vad ett normalt liv innebär. Detta handlar om de normer som finns i samhället som kan beröra allt från sexualitet och familj till vad som värderas i samhället (Skeggs 1997; Martinsson & Reimers 2014).

Vägledaren ovan talar om möjligheten att bilda familj om eleven väljer ett yrke som innebär att vara ute till havs långa perioder åt gången eller om en pilot är ute på långa flygningar. Det finns också risker med yrken, de kan vara konjunkturkänsliga vilket innebär att det finns en risk att bli av med arbetet. Vägledaren talade också om en flicka som ville bli bagare och resonerade om huruvida eleven insåg vad det innebar att arbeta skift, att hon var tvungen att stiga upp väldigt tidigt på morgonen, även här drog vägledaren parallellen till möjligheten att bilda och ha familj. Detta anknyter till vad som i kapitel 2 beskrevs som bilder av "det normala arbetslivet". Det finns många yrken där yrkesutövaren förväntas arbeta skift eller på natten. Bagare är ett, sjuksköterska, polis, väktare och läkare är andra. När vägledarna tar upp de här aspekterna av yrken så lutar de sig åter på den del av yrkesbeskrivningarna som heter "Att tänka på". Avsnittet kan betraktas som varningar eller något som kan ses som problematiskt eller riskabelt med yrket. Det är aspekter som gör att den som utövar yrket riskerar att inte kunna leva ett "normalt" liv, du kan utveckla eksem, du måste kunna hantera pressade situationer eller arbeta ensam osv. Motsatsen till dessa påståenden kan förstås som det som är normalt, det som ingår i normen. Det finns inga texter som beskriver kontorstider som att "du ska tänka på att du arbetar vissa tider och att du alltid är bunden till ditt arbete mitt på dagen" eller arbeten där det är mycket stillasittande skulle det kunna varnas för riskerna med att det är ett stillasittande arbete och att det föreligger risker med ryggproblem osv.

Genom dessa varningar som vägledarna diskuterar med eleverna och som de, liksom i citatet ovan, försöker få eleven att inse konsekvenserna av reproduceras föreställningar och normer om vad som är ett normalt liv. Tillsammans med vägledarnas och elevernas egna föreställningar om arbete, det heterosexuella familjelivet och vad som är ett gott liv riskerar användningen av dessa att reproducera såväl normer som föreställningar om detsamma. Att AFs material ses som neutralt och objektivt bidrar till att innehållet inte ifrågasätts av vägledarna. Ironiskt nog så kan just användningen av informationen under rubriken "Att tänka på" ses som ett bevis på att yrkena inte

förhärlligas utan är det som gör att vägledarna upplever beskrivningarna som just neutrala.

Ovan har tre perspektiv på neutralitet i relation till vägledarnas användning av yrkesbeskrivande texter presenterats. För det första ses texterna som neutrala – att de är producerade av en statlig myndighet ses som en garant för det. En vägledare pekade på att det fanns tillfällen då texterna riskerade att ge en stereotyp bild av ett yrke. Särskilt det faktum att negativa aspekter av yrken lyfts under "Att tänka på" blir i intervjuerna tecken på att texterna är neutrala. De lyfter både styrkor och svagheter och ger därmed en till synes balanserad bild. Samtidigt är det just under denna rubrik som normer för vad som är ett gott och normalt arbete synliggörs. Den andra aspekten handlade om vem som kan läsa och förstå de olika texterna. Vägledarnas förståelse för hur pass engagerade eleverna är och det egna tolkningsföreträde av vad som är viktigt för förståelsen av ett yrke diskuteras. Slutligen diskuterades riskerna att reproducera stereotypa och normativa bilder av arbete och familjeliv då talet om risker med olika yrken fördes fram i vägledningen.

Att tala om yrken

Att informera om arbetslivet och yrken är en av vägledares arbetsuppgifter. En del i att informera om något är att tala om det, i det här fallet yrken och vad yrket innebär. En person kan rimligtvis inte kunna allt om alla yrken. Detta var något som vägledarna i studien reflekterade kring och de hade olika strategier för hur de kunde tala om, och vad de kunde säga om olika yrken. En vägledare har heller inte kunskap om alla yrken på hela arbetsmarknaden men ska ändå arbeta med att svara på frågor och hjälpa eleven att få den information som behövs för att göra ett väl övervägt val (Skolverket 2013). En fråga som kom upp i intervjuerna var hur vägledarna talade om yrken de inte kände till och hur de fick information om för dem okända yrken. En vägledare menade sig bara känna till den egna utbildningen, alltså Studie- och yrkesvägledarutbildningen. Vägledaren kunde därför inte tala om andra utbildningar utan hänvisade istället till dem som ansvarade för respektive utbildningar. Vägledaren menade också att det inte gick att säga någonting om vad andra yrken egentligen innebar:

Alltså jag vet att en polis går omkring här på gatorna och försöker förhålla sig någorlunda till dom här lagarna men man [kan] rimligtvis inte veta vad dom gör. Därför säger jag ingenting men

jag ställer gärna upp och skapar kontakter för att eleven ska veta det eller försöker förstå en text. (Kommunalt, praktiskt gymnasium i en mellanstor stad)

På andra änden av skalan finns det en vägledare som använder erfarenheter från möten med människor och erfarenheter av sitt eget arbete med yrkesinformation och säger att det går att informera om nästan alla yrken. Dessa två exempel kan ses som två ytterligheter. I det första fallet kan vägledarens roll reduceras till att vara en kontaktperson med en telefonbok. I det senare fallet finns det stora risker att reproducera föreställningar om olika yrken då kunskapen om yrken i vissa fall kan baseras på andrahandsinformation och ytliga bilder som riskerar att bygga på föreställningar och förenklingar av yrkens innehåll. De övriga vägledarna i studien befinner sig någonstans mitt emellan dessa ytterligheter. De baserar sin information och diskussion på de olika yrkesbeskrivande materialen och hjälper sedan eleverna att komma vidare genom att uppmuntra dem att kontakta någon yrkesverksam person för att få en bredare bild av yrket.

En vägledare berättar att yrkesbeskrivningarna betraktas som en garant för att det inte är de egna föreställningarna om yrkena som styr informationen. Yrkesbeskrivningarna beskrivs här som neutrala och korrekta beskrivningar om yrken till skillnad från de egna bilderna av yrken som av denna vägledare ses som färgade av stereotypa bilder (jfr Linde 2011).

Om att lära sig om okända yrken och att tala om det okända

Som nämndes ovan kan en vägledare inte kunna något om alla yrken. Att få kunskap om och kunna samtala om okända yrken är också något som vägledarna i studien berättar om. En vägledare lär sig nya yrken som "en parallellresa som eleven" och menar att läsa om olika yrken som gör det möjligt att förstå vad de innebär.

Det kommer ju upp yrken som jag kanske, där det är lätt för mig att förklara att "jamen ungefär så här och det står på den här yrkesbeskrivningen, man kan läsa sig till ungefär vad yrket innebär. Och då pratar vi om det. Jag har för mig att det står någonting, bra egenskaper, eller så här på arbetsförmedlingens "kan vara bra att tänka på". Men hur vi pratar om yrkena. Ja, annars så brukar jag hänvisa dom till att titta sig runt. Känner dom någon som har det här jobbet eller. För ibland så stöter man

ju på jobb där man hört om någonting som kanske inte finns i den här yrkesbeskrivningen, eller jag vet inte vad jag ska söka på för ord för att få fram det. Och då brukar jag försöka tipsa dom om att hitta någon som dom kan intervjua själv liksom. (Kommunal, teoretiskt gymnasium med höga antagningspoäng i storstad)

Yrkesbeskrivningarna är, som i citatet ovan, ett sätt att ta sig an och få information om ett yrke som vägledarna inte känner till sedan tidigare. När eleven har läst och bildat sig en uppfattning och fortfarande vill ha mer information om yrken får de i uppdrag att undersöka sina egna nätverk för att se om de kan få mer information från någon som är verksam i yrket eller branschen. Särskilt för de yrken som inte finns representerade bland yrkesbeskrivningarna blir kontakten med yrkesverksamma personer viktigt för att få mer information om ett yrke. I de fall då eleverna ska gå tillbaka till sina egna nätverk, för att hitta någon som är verksam inom yrket, finns det en risk att de ungdomar som inte känner eller vet någon som är verksam inom yrket har svårare att få fram information om yrken till skillnad från de som har dessa kontakter. Att vara beroende av ett eget socialt nätverk för att få information om yrken också en aspekt av social reproduktion av yrken.

Att yrkesbeskrivningarna används för den egna kompetensutvecklingen framkommer i flera av intervjuerna. Här får yrkesbeskrivningarna som neutrala, objektiva sanningar om ett yrke (Mannberg 2003) en normerande roll för hur vägledarna förstår yrken. En vägledare läser yrkesbeskrivningar tillsammans med eleven och därefter samtalar om hur de förstår texten och om hur eleven kan hitta mer information om yrket. I detta exempel får eleven också en egen tolkningsmöjlighet i relation till texten. Ett annat sätt som vägledarna berättar om är att de får kunskap om yrken och branscher genom att ta del av branschorganisationers olika studiebesök och informationsdagar.

En annan fråga som kom upp i samtalen med vägledarna handlade om att de upplevde att de hade dålig kunskap om olika tekniska yrken. Dessa yrken låg utanför det egna intresseområdet och beskrevs av till exempel vägledaren nedan som något som var svårt att lära sig och hålla reda på.

Men jag tycker själv yrkena, det jag upplever att jag har minst koll på och det har väl kanske att jag inte heller är så himla intresserad, det är ju det här med, alltså inom teknik, data, it-teknikyrken. Alltså där är det, det är nästan blankt så för mig och det är ju inget bra. Men jag upplever att det är en väldigt luddig

bransch. Alltså jag vet inte nästan, alltså jag kan ju veta vad yrkena heter och ungefär vad man jobbar med, men alltså det är väldigt specificerat idag, väldigt kvalificerade yrken upplever jag det som. Och mycket teknik och mycket matte för att över huvud taget komma in på dom utbildningarna. Så där skulle jag ju behöva uppdatera mig, apropå yrken inom en sån grupp. (Privat, teoretiskt gymnasium i en mellanstor stad)

Uttalandet ovan är ett exempel på att vägledarnas egna intressen och kunskap inom olika områden påverkar vad de vet om andra områden. En annan vägledare som har erfarenhet av att arbeta med datorer sa sig inte ha svårighet att tala om yrken inom den branschen. Ytterligare ett exempel på hur egna erfarenheter påverkar vad en vägledare tar upp i ett samtal handlar om egna erfarenheter av att ha gjort ett icke traditionellt val. En vägledare uttryckte en medvetenhet om påverkan av den egna kunskapsbakgrunden och säger:

Man är ju människa så att det måste, det tror jag att det genomsyrar. Det är någonting som jag själv kanske inte tänker på då men. Jag försöker i alla fall men man är ju som sagt var människa och vissa yrken kan man mer om. Precis som jag sitter på grundskolan, vissa skolor, gymnasieskolor kan jag ju mer om. (Privat, praktiskt gymnasium i en mellanstor stad)

Vägledaren ovan, som även har arbetat i en bransch som dominerades av män och som kodades som manlig, bar med sig denna erfarenhet in i sina vägledningssamtal. Vägledaren vet hur det är i den världen och att det inte är så lätt för kvinnor och därför behöver eleverna få förståelse för hur det kan vara att bryta könsmonster på arbetsmarknaden. Samtidigt säger vägledaren att det är viktigt att vara medveten om sina egna föreställningar om olika yrken. Dessa föreställningar kan vara mer eller mindre förankrade i verkligheten. Studie- och yrkesvägledaren brukar använda yrkesbeskrivningarna för att spegla sina egna bilder av yrken, de blir på så sätt en garant för att den egna bilden av yrket är "sann" och därmed inte färgad av de egna föreställningarna. Detta är också ett exempel på att AFs yrkesbeskrivningar ses som neutrala och därmed något som vägledaren kan sanera sina egna bilder genom.

AFs och andra yrkesbeskrivningar har en viktig roll för många av studiens vägledare när de ska få information och kunskap om yrken de inte känner till sedan tidigare. Hur vägledarna sedan talar om arbete och yrken skiljer sig mellan intervjupersonerna där vi sett att de har

olika strategier som bygger på egen erfarenhet av olika yrken eller som i något fall vad de kände till från andra sammanhang. I ett vägledningssammanhang är det inte bara intressant att förstå hur vägledarna i studien talar om yrken utan även hur de använder dem i samtal med olika elever. Hur gör vägledare för att få en elev att göra väl övervägda val? Och har yrkesbeskrivningar en annan än den informerande rollen i detta sammanhang?

Materialets användning i den praktiska vägledningssituationen

Som framkommit tidigare använder vägledarna yrkesbeskrivningar på många olika sätt. Ovan har den informativa delen av det vägledande arbetet berörts och analyserats. Att informera är en del av vägledares arbete, en annan är att stödja den vägledningssökande i att välja mellan olika yrken och olika utbildningar. För att göra detta finns en rad olika vägledningssätt. Ett sätt, som uttalandet nedan är ett exempel på, är att precisera vilken inriktning på ett val eleven ska ta. Vilken inriktning på ekonomiutbildningen är till exempel mest intressant. Det handlar här om att eleven ska få mer information om yrket och dess olika inriktningar och möjligheter.

Jag vet inte vad för typ av ekonom? JA, då kan man läsa lite kring det. Det kan också vara så att man börjar med, dom som är riktigt vilna dom kanske man sätter ett sånt här intressetest i händerna på så att dom får sätta igång någonstans. Och utifrån det då så får man ju fram yrkes, yrken, yrkeskategorier då och då kan man ju jobba med det därifrån. Alltså oftast så handlar det ju om att dom ska läsa om jobbet, dom tittar på vad krävs det för utbildning och så får dom lite mer så där kött på benen. (Kommunal, teoretiskt gymnasium med höga antagningspoäng i storstad)

Vägledaren beskriver här en annan ingång till de yrkesbeskrivande texterna – nämligen den genom olika intressetest. Vägledarna i studien nämner ett antal olika tester som kan användas för att hjälpa individer att synliggöra vad de är intresserade av. Ett par av dem är gratis såsom det test som AF tillhandahåller och som är direkt kopplat till myndighetens yrkesbeskrivningar eller det test som SACO har på sin hemsida. Andra vägledare använder tester som de har licenser till och som skolorna måste betala för att få använda. Även dessa tester är länkade till AFs yrkesbeskrivningar. Intressetesterna är något som en del av vägledarna använder för att hjälpa osäkra elever att komma underfund med vad de vill arbeta med när de blir äldre. Resultatet blir

ofta en lista på yrken som vägledaren sedan kan diskutera kring med den vägledningsökande eller, som i vissa fall, ge yrkesbeskrivningar kring så att eleven själv kan läsa vidare.

För osäkra elever

I studien blir det tydligt att beskrivningarna särskilt används för elever som inte riktigt vet vad de vill bli eller vad de ska göra efter gymnasiet som i citatet nedan.

Speciellt med elever som inte kan bestämma sig, dom som inte riktigt vet vad dom vill göra i framtiden. Då brukar jag prata om olika yrken. (Kommunal, teoretiskt gymnasium, mellanstor stad)

Ett sätt att arbeta med yrkesbeskrivningarna är att sätta yrken som beskrivs som varandras motsatser mot varandra och därefter få eleven att beskriva vilket yrke som verkar mest intressant. Yrket ställs sedan mot ett annat yrke osv. I denna metod, som till viss del bygger på en dikotom förståelse av yrken, används yrkesbeskrivningarna som ett sätt att ta ställning till vad eleven inte vill och vad det är i ett yrke som verkar intressant. Detta sätt att se på yrken utgår från att ett yrke är antingen eller, alltså till exempel antingen tekniskt eller ett arbete med människor. En vägledare låter eleverna ta del av ett antal olika beskrivningar för att se vad de eventuellt är intresserade av och kanske ännu viktigare, vad de inte är intresserade av. På så sätt blir texterna ett sätt att utesluta yrken som inte ses som alternativa framtida vägar att gå. Inom vägledningen talas det om att avgränsa möjliga val, yrkesbeskrivningar blir ett sätt att göra dessa avgränsningar på.

Men när jag använder dom här yrkesbeskrivningarna så är det ju elever som är lite vilse. Alltså dom vet inte riktigt även om dom som tror att dom vet vad dom vill, dom tror det men dom kanske inte vet så mycket om yrkeslivet i alla fall. Men det kan vara att man behöver sätta igång dom i tanke, tankeverksamhet så där vad dom ska göra sen och så. Och då tycker jag att det är ett bra sätt. (Kommunal, teoretiskt gymnasium med höga antagningspoäng i storstad)

Vägledaren beskriver hur viktigt det är att sätta igång en tankeprocess och försöka väcka tankarna om vad som kan vara möjligt. I ovanstående citat beskrivs också hur de elever som tror sig veta vad de vill arbeta

med när de blir stora behöver utmanas i de bilder de har av yrken. Vägledarna beskriver att elever ofta har en förhållandevis snäv bild av vad olika yrken innebär och att dessa ofta baseras på bilder från media, teveserier och filmer. Det är bilder som behöver utmanas och göras realistiska. Att ta del av yrkesbeskrivningar kan vara ett sätt att göra det. Här blir yrkesbeskrivningarna igen en neutral sanning där samhällets bild av yrket får tolkningsföreträde framför andra, alternativa bilder (Mannberg 2003). Utifrån det kan vägledarna sedan samtala om vad det är eleverna egentligen är intresserade av i relation till dessa olika bilder. På så sätt kan andra yrken och utbildningar tas fram till diskussion och eleven kommer vidare i sin valprocess. Att avgränsa antalet möjliga val, eller att "tratta ner" som vägledarna säger, är en viktig del i valprocessen (Lindh 1997; Lovén 2000). Att använda yrkesbeskrivningar och att sätta dessa mot varandra är ett sätt att göra detta på som riskerar att stärka föreställningarna om att yrken till exempel handlar om att antingen arbeta med teknik eller att arbeta med människor.

För att bredda perspektiv

Ett annat sätt att använda yrkesbeskrivningarna i vägledningen är när eleverna har en tydlig bild av vilket yrke de ska välja att orientera sig mot. I samtliga väglednings- och samtalsmodeller ingår att vägledaren ska hjälpa den vägledningssökande att vidga perspektiv. Med detta avses att den sökande efter ett vägledningssamtal ska se sig själv, eller sina möjligheter, på ett nytt sätt (Lindh 1997, Hägg & Kouppa 1997). Vägledarna talade om att vidga perspektiv genom att använda yrkesbeskrivningar på två olika sätt. Det första handlar om att få den vägledningssökande att se fler möjligheter, till exempel om en yrkesdröm verkar orealistisk eller alltför svår att nå. Det andra handlar om en generell idé om att se fler, och alternativa utbildnings- eller yrkesvägar. En vägledare berättar:

Dom vet att dom vill studera vidare men det finns kanske ingen specifik yrkestitel där långt bak, utan dom har hört talas om en utbildning eller. Ja, läkare det vet dom vad det är för jobb så där. Men det kan man också vara inne och titta på. Elever som inte har betyg så att det räcker för att komma in på läkarprogrammet, då kanske man behöver bredda deras perspektiv och titta på vad det innebär att jobba som läkare. Vad det finns för närliggande yrken och så. Då, det brukar vara väldigt bra. (Kommunalt, teoretiskt gymnasium i en storstad)

Vägledaren beskriver vidare att hon bland annat använder funktionen "Liknande yrken" på AF för att hitta alternativa vägar för den elev som till exempel inte har de betyg som krävs för att komma in på drömutbildningen. En annan vägledare breddar också perspektiv med hjälp av denna funktion:

Till exempel om du tittar på 'liknande yrken', som det står, så finns det en länk till det. Det är ett enkelt sätt att ge eleven alternativa yrken. (Privat, studieförberedande gymnasium med lägre status i en större stad)

Vägledarna använder den delen av AFs yrkesbeskrivningar som benämns "Liknande yrken". Under denna rubrik omnämns yrken som har ungefär samma utbildningsnivå och ungefär samma yrkesinnehåll som det ursprungliga yrket. Under Undersköterska listas till exempel andra omsorgsarbeten med liknande utbildningslängd. Tablå 6 visar några exempel på yrken som listas under liknande yrken.

Tablå 6: Exempel på "Liknande yrken" (Arbetsförmedlingen.se)

Yrke	"Liknande yrke"
Läkare	Apotekare, Tandläkare, Veterinär, Toxikolog/Ekotoxikolog
Snickare	Båtbyggare, Inredningssnickare, Verkstadssnickare/ maskinsnickare, Modellsnickare, Orgelbyggare
Socionom	behandlingsassistent och socialpedagog, familjerådgivare, frivårdsinspektör, biståndsbedömare, kurator, socialsekreterare
Undersköterska	vårdare inom arbete med funktionsnedsättningar, personlig assistent.
Ingenjör	Lantmätare, mätningingenjör, ortopedingenjör, medicinsk ingenjör
Anläggningsarbetare	beläggningsarbetare, bergarbetare inom bygg och anläggning, betongarbetare, träarbetare, anläggningsdykare, murare, trädgårdsanläggare

De yrken som ovan listas som "liknande" har motsvarande längd på utbildning och samma kodning som varande antingen ett mentalt eller praktiskt arbete. I stor utsträckning har de även samma "kön" då det är yrken som kodas som feminina respektive maskulina i den

bemärkelsen att handlar om arbete med människor eller arbete med teknik. I intervjuerna beskrivs yrkesbeskrivningarnas funktion "Liknande yrken" som viktig då det är ett sätt att hitta alternativa vägar för eleverna. Det kan här handla om att få eleverna att tänka i andra banor som en vägledare beskriver:

Om du vill bli elektriker så är det för att pappa har en elektrikerfirma så då kan vi prata om det. Vi kan prata om att det finns liknande yrken som du kanske inte har tänkt på. (Kommunalt, Studieförberedande gymnasium i en mellanstor stad)

Vägledaren är medveten om att eleverna är påverkade av sin sociala bakgrund, såsom vad föräldrarnas arbetar med och menar att funktionen "Liknande yrken" blir ett sätt att vidga perspektiv och eventuellt bryta sociala mönster. Då de yrken som listas under rubriken kan sägas likna det ursprungliga yrket som sökningen baseras på leder användningen av "Liknande yrken" dock sällan till att den sökandes perspektiv faktiskt vidgas i relation till klass- och könskodning (Se figur 4). Det finns snarare en risk att vägledaren vägleder inom samma yrkessfär och därmed snarare reproducerar just dessa strukturer. Nedanstående tablå sammanfattar kön- och klassreproduktionen i "liknande yrken".

		Könsaspekt	
		Arbete med teknik	Arbete med människor
Klass- aspekt	Manuellt arbete	Ex. Snickare, verkstadssnickare, båtbyggare och anläggningsarbetare	Undersköterska, personlig assistent
	Mentalt arbete	Ingenjör, lantmätare, mätningingenjör, ortopedingenjör, medicinsk ingenjör	Socionom, läkare, apotekare, tandläkare, veterinär, behandlingsassistent, socialpedagog, familjerådgivare

Figur 4: Organisering av "Liknande yrke" i relation till klass- och könskodning

När vägledare använder yrkesbeskrivningarna i vägledningssituationer handlar det ofta om att få eleven att avgränsa antalet möjliga val och/eller om att vidga elevens perspektiv. Det sätt som vägledarna

beskriver att de använder yrkesbeskrivningarna på riskerar emellertid att stärka ett dualistiskt tänkande där yrken ses som "antingen eller", istället för att visa den komplexitet som finns i de flesta yrken. Det sätt som yrkesbeskrivningarna är organiserade på och kopplade till varandra genom till exempel funktionen "Liknande yrken" riskerar också att stärka denna förenkling. Särskilt då funktionen används för att "vidga" elevens perspektiv då eleven endast erbjuds ingångar till yrken som har samma status och könkodning som det ursprungliga yrket.

Skillnad mellan vägledare, skolor och kommuner

I urvalet för intervjuerna fanns det vägledare som arbetar på kommunala skolor, de som arbetar på privata skolor, vägledare som arbetade på praktiska skolor och de som arbetar på studieförberedande gymnasieskolor. Det fanns dessutom skolor som hade mycket högt söktryck och som kan anses vara "högstatusskolor" och skolor där antagningspoängen var lägre. Fler vägledare berättat att det är skillnad mellan elever på olika skolor. En vägledare som arbetar på en skola med mycket hög status berättar till exempel eleverna inte har några problem att närma sig yrkesbeskrivningarna eller att förstå innehållet i dem. För dessa elever är det även viktigt att komma in på rätt universitet eller högskola. Vägledaren nedan säger till exempel att elevernas bakgrund påverkar vad de ser som möjligt.

Men jag känner ibland att man ser på vissa elevers beteende att dom är vana att ta för sig. I hur dom bemöter mig och så vidare. Utan att veta så tror jag att det är så här att det är bundet i varifrån dom kommer, att det påverkar vad eleverna väljer. Dom väljer de stora universitetsområdena men också vilka utbildningar dom väljer. Sen kan jag ju se att vissa elever, dom liksom, ja, var kan jag komma in. Och om jag stannar kvar här och läser ekonomi så kan jag bo hemma och slippa ta lån. Så ja, jag märker en skillnad i alltså bakgrund, jag tror det, jag tror det va. Dom vill så gärna men har fått kämpa mycket mer för att nå upp till hälften av betygen som så där va. Och har gjort ett jättejobb va. (Kommunal, teoretiskt gymnasium i mellanstor stad)

Vägledaren arbetar i en stad som ligger nära stora universitet. Att välja den lokala högskolan blir här ett uttryck för klass för elever på ett teoretiskt gymnasium. En annan vägledare som arbetar på ett privat studieförberedande gymnasium berättar också om den fysiska miljöns påverkan på vad eleverna kan tänka sig. Det stora universitetet i

grannstaden ter sig inte som en möjlighet för dessa elever. De talar istället om den lokala högskolan som den enda möjligheten om de ska läsa vidare.

De olika skolorna ger väldigt olika förutsättningar att arbeta med vägledning. I intervjuerna finns det vägledare som arbetar på skolor med många sociala problem som beskriver att det inte finns plats för egentlig studie- och yrkesvägledning utan att det snarare handlar om att ge eleverna vägledning för att hantera livet och dagen. Här blir vägledaren en person som finns tillgänglig för eleverna om de behöver samtala om sin situation och är i behov av motivation. På skolan med hög status i storstaden handlar frågorna oftare om vilket av de stora universiteten i världen som är bäst. I den lilla kommunen som ligger långt från universiteten handlar det mycket om att ha kontakt med det lokala näringslivet för att få praktikplatser och för information om arbete och yrken. I detta lokalsamhälle finns det inte så många som arbetar som jurister eller domare utan fokus ligger snarare på yrken som industriarbetare, omsorgsarbete och så vidare. Den position vägledarna arbetar utifrån skiljer sig alltså mellan de olika skolorna och mellan de olika kommunerna.

Detta får konsekvenser för vad som är möjligt att tala om och vägleda mot. Vilka yrken ses som möjliga yrken, vilka livsberättelser är möjliga att berätta. Inom vägledning talas det ibland om kompensatorisk vägledning vilket innebär att de elever som har mindre kapital med sig hemifrån ska kompenseras för det i skolan och genom vägledning. Detta arbetssätt handlar också om kön. Frågan är vad som kan och ska kompenseras när förutsättningarna är så olika på de olika skolorna. Frågan är också ur vems perspektiv eleven ska kompenseras och vilken roll vägledarens egen position och bakgrund spelar för hur denne förstår utbildningssystemet som fält. Ett exempel på frågan ovan kommer från en vägledare som ofta mötte frågan om vilket universitet eller högskola som var bäst. Vägledaren var medveten om att eleverna värderade de olika högskolorna utifrån status som dialogen nedan visar:

VL: En del ställer ju frågan, är det en bra högskola till exempel och vi har hört att Göteborgs Universitet att det ska vara bra, eller Chalmers, det är mycket Chalmers och så där om man tänker sig ingenjör och så där. Så där kan det ju finnas en sorts värdering.

F: Vad baseras den på då tror du?

VL: Det baseras nog bara på sån där allmän hörsägen så där.

F: Men har det med status att göra, att det är finare?

VL: Ja, lite status för dom frågar så här ja men. Någon kanske ställer frågan att är det okej att gå ut med samma utbildning från en annan högskola eller ska det hellre stå Chalmers på betyget?

F: vad säger du då?

VL: JA, vad säger jag då? Jag säger att, att finns att man kan titta och jämföra utbildningar om man vill fördjupa sig i det. Men sen brukar jag också svara att, att mycket är kanske en hörsägen och det behöver inte innebära att något annat lärosäte är sämre än något annat men att får faktiskt själva efterforska i det. Så brukar jag väl säga.

F: Ja, och i slutändan handlar det väl om den lokala arbetsmarknaden där man bor?

VL: Ja, det kan det också göra. Jag säger att är du beredd att söka jobb på flera ställen och liksom. Jag brukar skämta och säga att jag tror att dom som går ut från den lilla högskolan också får jobb. Men jag lägger över det. Jag kan inte svara på varför det ena har högre kvalitet än det andra eller varför. Jag kan bara förhålla mig till att ibland går det vissa hörsägen. Så bara jag nämner det så får dom själva. Jag dementerar, jag varken bekräftar eller dementerar. (Kommunal, praktiskt gymnasium i en mellanstor stad)

Vägledaren, som arbetar på ett praktiskt gymnasium med många teknikutbildningar, kommer ofta i kontakt med elever som kommer från studieovana hem. En del av dessa elever har en känsla för att det ses som finare att gå på Chalmers än på den lokala högskolan, som vägledaren ovan beskriver. Förståelsen och kunskapen om det vetenskapliga fältet och de regler som finns där är avgörande för att kunna svara frågor som den ovan. Svaret ovan kan förstås utifrån vägledarnas strävan att vara neutral i mötet med den vägledningssökande och att inte överföra värderingar. Samtidigt undanhålls här kunskap om universitetsvärlden som dessa elever har svårt att få någon annan stans ifrån. En elev vars föräldrar har läst på universitet och särskilt på de universitet och högskolor som har högre status har möjligen en större kunskap om detta som de kan föra vidare till sina barn. Denna problematik döljer ett av vägledningens dilemman och svårigheter, nämligen att å ena sidan vara neutral och å andra sidan kompensera och ge den kunskap som efterfrågas. En annan sida av detta är att vägledarna inte nödvändigtvis själva har denna kunskap då de själva valt ett yrke som inte tillskrivs hög status i samhället. Detta handlar också om synen på att alla ska välja yrke efter sina innersta intressen snarare än status och hög lön. I frågan ovan handlar det ju också om att få eleven att se att det kan innebära väldigt mycket olika saker att läsa en teknisk utbildning. Det kan handla om utlandsstudier,

nätverk, forskningsmöjligheter och andra aspekter som en elev inte alltid vet något om.

Sammanfattande avslutning

I studien blir det tydligt att vägledarna ser AFs yrkesbeskrivningar som neutrala och sanna beskrivningar av yrken. Att det är en statlig myndighet som har producerat dem blir en garant för beskrivningarnas neutralitet. Rubriken "Att tänka på", som beskrivs som en text som balanserar en positiv beskrivning av yrken, uppfattas också som något som gör att texterna ses som neutrala. Samtidigt döljer rubriken en normativ bild av vad arbete och arbetsliv är och ska vara vilket gör att just denna rubrik riskerar att reproducera föreställningar om vad ett gott arbete är genom att lyfta upp svårigheter och problem i yrken.

Vägledarnas ambition är att vara så neutral som möjligt i relation till eleven. En annan aspekt av denna neutralitet är *hur* vägledarna talar om yrken med eleverna. Det finns en risk att vägledarnas egna föreställningar och bilder av yrken färgar vad och hur vägledaren lyfter och diskuterar olika aspekter av det samma. Tidigare forskning visar att vi alla har socialt konstruerade bilder av yrken (Ulfsson 2012). Även vägledarna kan tros vara bärare av denna typ av föreställningar. Detta resonemang gäller också vad som kan ses som ett normalt liv som baseras på heteronormer och bilden av kärnfamiljen som norm (Martinsson & Reimers 2014). Här blir vägledarnas egna föreställningar och bilder av yrken och hur ett normalt liv ser ut ett raster som talet om yrket riskerar att sållas igenom. Exempel på detta kan också vara vad vägledarna väljer att lyfta ett varnande finger kring vilka normer som förmedlas genom texternas rubrik "att tänka på". I detta exempel finns det en risk att texterna tillsammans med vägledarna egna normer och föreställningar reproducerar och stärker denna normalitet. Detta handlar också om vem som kan läsa texterna och hur vägledarna hanterar de elever som av olika anledningar har svårt att ta sig igenom texterna. I de fall texterna upplevs som tråkiga av eleverna (se kap 4) beskriver en vägledare dem som lata och ointresserade av sin framtid. Vid andra tillfällen när texterna ses som för svåra för eleverna finns det exempel på att vägledare kontrollerar att eleven förstått texten på rätt sätt. I dessa exempel behandlas texterna som något som eleverna måste förhålla sig till på ett visst sätt. På så vis kan yrkesbeskrivande material också bli normerande och tvingande för eleverna (jfr Mannberg 2003). Det är något som eleverna måste förhålla sig till på ett visst sätt.

Vägledarna använder även texterna för att avgränsa antalet möjliga val, till exempel genom att låta elever förhålla sig till olika yrken. Dessa yrken beskrivs som varandras motsatser vilket stärker bilden av yrken att de till exempel är antingen tekniska eller handlar om att arbeta med människor. I nästa steg används yrkesbeskrivningar ofta för att vidga perspektiv, det vill säga att visa på alternativa och ibland helt nya vägar. Vägledarna använder här rubriken "Liknande yrken" i AFs yrkesbeskrivande material. Under denna rubrik lyfts yrken som har samma utbildningslängd och könskodning som i utgångsycket. Dessa metoder och hur AF organiserar yrken under "Liknande yrken" bygger delvis på ett dikotomt tänkande och på en förenklad syn på yrkens arbete. Vägledarna i studien reflekterade mycket över arbetets komplexitet men i arbetet med yrkesbeskrivningarna i relation till avgränsning av valmöjligheter tenderade de att förenkla yrkens innehåll snarare än att visa på komplexitet. Det finns i detta arbete också en risk att breddningen av perspektiv snarare reproducerar den ursprungliga önskan och därmed inte vidgar elevernas tankar och yrkesval utifrån klass- eller könsperspektiv.

Kapitel 6

Sammanfattning och slutsatser

Dualismer i yrkesinformation och vägledning

En grundläggande fråga för studie- och yrkesvägledningen är huruvida denna främst ska utgå från individens intressen, rätt till fria val och personlig utveckling, eller från arbetsmarknadens krav och behov och med ett samhälleligt fokus på full sysselsättning (Nilsson 2010:179; Lindh 1997:18; Blomsterberg 1996). Betydelsen av dessa dubbla funktioner i vägledningen återkommer i forskningsprojektets olika delstudier. Såväl AFs redaktion (Linde 2011) som vägledarna brottas med att å ena sidan erbjuda alternativa bilder och utmana stereotypa yrkesval och, å andra sidan, att ge en "sann" bild av olika yrken och de karriär- och sysselsättningsmöjligheter som den enskilda individen kan ha inom yrket. Här framhåller AF särskilt betydelsen av att tillhandahålla ett neutralt och objektiva material (Linde 2011). Intervjuerna med vägledare visar att det i hög grad är så som AFs yrkesbeskrivningar uppfattas, inte minst eftersom materialet ges en särskild legitimitet utifrån det faktum att det är producerat av en myndighet. Analyser av yrkesbeskrivningarna visar vidare hur denna legitimitet och auktoritet också skapas genom användandet av särskilda presentationstekniska grepp. Vidare framgår i studien att vägledare också tolkar materialet. Här finns t.ex. en tendens att använda egna erfarenheter i förståelse av yrken samt förenkla beskrivningen av yrken i fall där vägledare behöver översätta innehållet för elever. I dylika tolkningar finns en risk att vägledare leds i att styra mot mer stereotypa utbildnings- och yrkesval. Sådana tolkningar uppenbarades även i intervjuerna med ungdomar.

Vi vill inte undervärdera svårigheten i att balansera mellan dessa dubbla funktioner och dubbla roller. Däremot vill vi problematisera målsättningen och möjligheten att erbjuda neutrala och objektiva skildringar av yrken. Att återge den "typiska" berättelsen om ett yrke kan å ena sidan vara önskvärt utifrån en vilja om att ge en "sann" bild, t.ex. gällande könsdominans eller arbetsvillkor. Å andra sidan är det fullt möjligt att argumentera för att det sällan finns enbart en, utan många, lika sanna bilder av ett yrke. Att då utgå från de associationer som ligger närmast till hands kan vara en enkel väg i produktion och tolkning av beskrivningar, samt riskerar att fungera exkluderande mot de grupper och individer som inte omfattas av dessa stereotypa bilder. Genom att förhålla sig mer kritisk till vad som visas i bild och vad som

presenteras i text, kan enkla och exkluderande stereotyper undvikas. Vidare skulle beskrivningar som innehåller intervjuer kunna presenteras med fler än en yrkesutövare, vilket skulle ge utrymme för större variation i vilka som får representera olika yrken samt vad som sägs om yrket, utan att för den skull tumma på eftersträvat neutralitets- och autenticitetsideal.

Reproduktion och utmaningar av yrkesstereotyper

Även om text- och filmmaterialet ger en del exempel på hur man i yrkesbeskrivningarna på olika sätt kan bryta mot stereotypa föreställningar av yrken, finns en tydlig tendens att presentera dem med stöd i den "typiska" representanten för yrket och likaledes "typiska" bilder av arbetsmiljö och arbetsuppgifter. I fokusgrupperna konstruerar ungdomarna snabbt gemensamma bilder om de yrken som de presenteras för. Dessa bilder skapas dels utifrån innehållet i yrkesbeskrivningarna, dels utifrån ungdomarnas egna sociala tillhörigheter. Dessa bilder är förankrade i generella sociala diskurser om yrken och deras utövare, vilka också överensstämmer med den sociala uppdelning som finns på arbetsmarknaden. I motsats till producenternas ambition att tillhandahålla "neutrala" beskrivningar uppfattar den intervjuade informationen på ett sätt som reproducerar föreställningar om kvinno- och mansyrken, låg- eller högstatusjobb, och en distinktion mellan manuellt respektive mentalt arbete. Samtidigt som "neutrala" beskrivningar är något som både eftersträvas av producenterna och efterfrågas av de unga användarna, kan vi konstatera att en sådan neutralitet är svår – kanske rent av omöjlig – att uppnå. Detta då läsningen och tolkningen av beskrivningarna alltid sker genom ett kulturellt raster där samhällliga diskurser och stereotyper aktiveras. Samtidigt ska dock framhållas att många av eleverna också förhåller sig mycket källkritiska till materialet, vilket innebär att de yrkesstereotypa bilder som förmedlas via yrkesbeskrivningarna också ifrågasätts.

Vad gäller vilka som får representera yrken bör särskilt uppmärksammas frånvaron av mörkhyade och icke-etniska svenskar samt av personer med synlig funktionsnedsättning i de filmade yrkespresentationerna. Denna brist riskerar att få yrkesval att framstå som något för fullt funktionsdugliga svenskar, medan andra får ta vad som erbjuds – snarare än att själv aktivt välja yrke.

Resultaten i denna studie väcker även frågor om vilka strategiska val som har den största potentialen att förändra socialt stratifierade yrkesval på svensk arbetsmarknad: att erbjuda en bred social representation där tittare från olika sociala kategorier får möjlighet att

identifiera sig med yrkesutövare som de annars inte skulle ha associerats med, eller att erbjuda skildringar av yrken där man lyfter fram andra kvalifikationer och arbetsuppgifter än det typiska?

Språkets makt

I studiens resultat ges exempel på hur yrkesbeskrivningarna skiljer i språklig stil: vissa håller ett mycket enkelt och nästan naivt språkbruk, medan andra är tekniskt komplicerade. Det finns olika sätt att förstå detta. Ulfsson (2006: 196) tolkade förekomsten av sådana detaljerade förklaringar i de skriftliga yrkesbeskrivningarna som relaterade till yrkets låga status och att ett alltför enkelt språk var en antydning om den tänkta läsaren som mindre intellektuellt förmögen. Även om detta må vara en förklaring till den språkliga utformningen, är det i så fall ett ologiskt antagande från producentens sida. Detta, då den tänkta läsaren av beskrivningar till okvalificerade yrken – på gruppnivå – kan förväntas vara mindre van vid formell text, men samtidigt kan förväntas ha tidigare kontakt med yrket (t.ex. genom sociala nätverk) och därmed också större förförståelse för vad yrket faktiskt innebär.

En alternativ förklaring är att detaljerade beskrivningar är ett resultat av att "fylla utrymmet" i beskrivningen av ett yrke som upplevs som tomt och repetitivt, och i avsaknad av varierat innehåll. Det är möjligt att tolka de lite mer fyllda och tekniska beskrivningarna som ett försök till att statuskompensera ett okvalificerat yrke genom att få det att framstå som mer avancerat. Oavsett vilken av dessa förklaringar som befinnes mest rimlig, tycks valet att presentera arbetsinnehållet på denna detaljnivå spegla producenternas syn på yrket som ett lågstatusyrke.

Av intervjuerna med ungdomar framgår att ett tekniskt komplicerat språk fungerar exkluderande och bidrar till att upprätthålla status och auktoritet för vissa yrken. Samtidigt tillskriver ungdomarna innehåll, språk eller stil i beskrivningarna en relativt liten betydelse i relation till deras, redan tidigare formade, intressen för olika uppgifter och yrkesinriktningar.

Yrkesbeskrivningar som reproducerande kraft

Syftet med projektet var att undersöka och analysera AFs yrkesbeskrivningar i ett jämställdhets- och jämlikhetsperspektiv, samt att studera hur detta material används och uppfattas av vägledare och elever. I denna rapport har vi visat hur materialet tar sig uttryck i dessa

avseenden och hur olika möjliga användare upfattar detsamma. I detta avslutande stycke är ambitionen att ta ett mer övergripande grepp på studiens resultat med utgångspunkt i frågeställningen: *Hur fungerar yrkesbeskrivningar som reproducerande kraft av klass, kön och etnicitet?*

Yrken är i sig neutrala entiteter, skriver Westberg-Wohlgemuth (1996). Med detta menar hon att yrken, som en effekt av arbetsdelning i ett komplext samhälle, egentligen "bara" avser en uppsättning arbetsuppgifter (jfr Karlsson 1986). I denna bemärkelse har vi beskrivit yrken som *prototyper* (Ulfsdotter Eriksson & Hedenus 2014). Som prototyper är yrkestitlar ett slags rollspecifiseringar som beskriver vad som ingår (arbetsuppgifter) och vilka slags kunskaper som krävs (kvalifikationer) (jfr Svensson 2009). Men till följd av att yrken utförs i specifika kontexter och av faktiska människor tenderar de att bli mer av *stereotyper* som i stället betonar och fokuserar det mest typiska med ett yrke, dess sammanhang och framförallt dess typiske utövare (jfr Ceijka & Eagly 1999).

Westberg-Wohlgemuth fokuserar primärt könsmärkningsprocessen – den process som gör att vi känner igen yrken som "kvinnliga" eller "manliga", till följd av att arbetsuppgifterna och positionerna i organisatoriska hierarkier också är könsmärkta (jfr Acker 1990; Bourdieu 1999). Än mer härlett, kan könsmärkning av yrken relateras till våra föreställningar om kvinnor och mäns olika vara och könsens delvis komplementära roller (Hirdman 2001). Såväl "kulturella överlagringar", våra tankeschema (doxa), som institutionella förhållande i form av t.ex. arbetsorganisationer, sörjer för en sortering av kvinnor och män till lämpliga yrken och sysselsättningar (jfr Ulfsdotter Eriksson 2006).

Ett liknande resonemang, relaterat till social klass, beskrivs av Gesser (1977). Han använder begreppet "spontan ideologi" för att peka på den kulturella överlagring som gör att vi tänker oss att tjänstemän och arbetare är av olika sort och med medfödda olikheter och förmågor. Båda dessa ansatser syftar således till att ge akt på alltför enkla orsaksförklaringar i relationen mellan individ/aktör och yrke/struktur: sambandet mellan att en viss person har ett arbetaryrke ligger inte i att personen ifråga är på ett visst sätt eller har en viss uppsättning medfödda egenskaper, utan är ett resultat av att klassamhället (liksom genussystemet) villkorar individerna. Beroende på sociala sammanhang, livsvillkor och förutsättningar, disponeras individens handlingar (jfr Bourdieu 1989; 1995).

Så *hur återskapas klass, kön och etnicitet i yrkesbeskrivande material?* Den aspekt vi primärt undersökt är stereotypa föreställningar om yrkesutövare och vilka centrala egenskaper som framhålls. I detta kan vi se, liksom tidigare forskning, att nyttjandet av personliga

egenskaper i beskrivningar av yrken riskerar att aktivera, och kanske framförallt vidmakthålla, en "spontan ideologi" (Gesser 1977). Detta gäller såväl klass som kön. Våra analyser, presenterade i denna rapport och i andra texter, ger belägg för att arbetaryrken beskrivs genom vissa egenskaper och tjänstemannayrken med andra (Ulfsdotter Eriksson & Backman 2014; Backman, Hedenus & Ulfsdotter Eriksson 2014). Då kvinnodominerade yrken skrivs fram som "sociala" riskerar yrkesinformationen dels stärka idén om att kvinnor och deras yrken är relationsorienterade, dels underbetona andra aspekter av yrket. Till exempel har vi visat att fysiskt tunga inslag inte framhålls särskilt mycket i vård- och omsorgsyren. Ett återskapande av en segregerad arbetsmarknad kan alltså ske även genom det som inte nämns eller syns. Så är troligtvis fallet vad gäller etnicitet/ras där materialet erbjuder mycket lite variation i vilka personer som får representera olika yrken. Egenskaper, föreställningar om det typiska och det önskvärda i arbetslivet, och i olika yrken, kan leda individer till en självsortering med grund i social bakgrund och i förhållande till uppfattade "möjlighetshorisonter" (Gillberg 2010). Vi tenderar att attraheras och lockas av det vi känner igen.

Hur fungerar yrkesbeskrivningar som reproduktiv kraft i själva användningen? När unga människor, och även andra användare (t.ex. vägledare), tar del av yrkesinformationen aktiveras diskursiva föreställningar om yrken och yrkesutövare. Det är föreställningar som användare själv är bärare av, men som även är inneboende i yrkesinformationen. En reproducerande mekanism i detta infinner sig då användare, här de unga läsarna, urskiljer betydelsen av personligt intresse, lämplighet för yrket, möjlighetshorisonter för sig själv och andra. Detta är aspekter av yrken – och effekter av yrkesinformation – som relaterar till såväl klass- som könstereotypa föreställningar. Ett andra steg i reproduktionen är då läsaren speglar identifierade nyckelaspekter mot sin egen självuppfattning och genusidentitet: Kan jag vara detta yrke? Har jag rätt social bakgrund? Rätt egenskaper och intresse? Rätt kön? Det är mot detta vi argumenterar för att yrkesbeskrivningar i betydligt mindre utsträckning bör återge egenskaper, intresseorientering och idéer om lämplighet då dylika utsagor stärker bilden av "den typiska utövaren" vilken är en starkt återskapande figur (Backman, Hedenus & Ulfsdotter Eriksson 2014; Ulfsdotter Eriksson & Backman 2014; jfr Cain & Treiman 1981). Ungdomarna i denna studie hade inte tidigare stött på materialet, även om vägledare vittnar om att det faktiskt används. De påverkas kanske därför i mindre utsträckning av just detta material, men som fokusgruppsintervjuerna visade så väcker yrkesinformationen stereotypa föreställningar till liv.

Vägledare använder materialet på olika sätt. Dels för egen kompetensutveckling i de fall de behöver läsa på och lära om ett yrke, dels som ett verktyg i vägledningen. När vägledare använder materialet för kompetensutveckling riskerar de att oreflekterat ta till sig den bild som ges av yrket – inte minst i ljuset av att vägledare sätter stor tilltro till materialets neutralitet. AFs informationsmaterial riskerar att bli en oemotsagd sanning.

När vägledare använder yrkesinformationen i vägledningssituationen infinner sig ytterligare mekanismer för möjlig reproduktion. I samtal med elever gör sig vägledaren till översättare och tolk i de fall beskrivningarna på något sätt uppfattas som komplicerade av eleven. I denna uttolkning överförs vägledares bilder av vad som är lämpliga yrken, inte bara i sig utan framförallt visavi den aktuella eleven: är det lämpligt att en ung tjej, en blivande moder, arbetar nattetid som bagare – eller världen över som pilot? När yrkesbeskrivningar används för att "tratta ner" yrkesval finns, som studien visat, en risk att befästa dikotoma bilder av yrkesorientering – antingen i en teknisk eller i en omvårdande orientering. Analysen av texterna har också visat att de skriftliga beskrivningarna tenderar att dra mot det typiska – kvinnoyrken är sociala, arbetaryrken fysiska och tjänstemannayrken intellektuella. "Trattningens" dikotoma ansats tillsammans med beskrivningarnas något ensidiga fokus riskerar att stärka uppdelningen mellan vad som primärt rör mentalt/manuellt och kvinnligt/manligt. Även i den process som i vägledningssammanhang kallas "att vidga perspektiv" får yrkesinformationen en reproduktiv kraft. Vägledarna använder sig av funktionen "liknande yrken" som i mångt och mycket endast beskriver varianter av ursprungsyrket – det är således inte fråga om särskilt mycket vidgning utan eleven vägleds inom samma yrkessfär. Även denna process stärker dikotoma föreställningar om antingen eller – antingen teknik eller vård. Den stora vinsten torde vara att se samexistens av olika aspekter av ett yrke – som exempelvis förekommer i vissa yrkesbeskrivningar – att en sjuksköterska behöver såväl teknisk som omvårdande kunskap (jfr Ulfsdotter Eriksson 2006).

Implikationer för producenter & vägledare

Så vad kan man då dra för slutsatser kring hur yrkesbeskrivningarna ändå ska kunna användas för att utmana det socialt strukturerade yrkesvalet? I det följande lyfter vi fram några förslag riktade till producenter och vägledare.

Producenter

- Som producent bör man arbeta mer aktivt med att erbjuda yrkesbeskrivningar som inte enbart återger bilder av det "typiska" med yrket. Här finns skäl att fundera över huruvida det bara finns en, sann, version av vad yrket innebär och i högre grad skildra den komplexitet som finns även i filmerna.
- Det finns anledning att se över vilka som får representera olika yrken, inte minst utifrån de grupper som idag är tämligen frånvarande i materialet. Detta kan, liksom ovanstående uppnås genom att oftare än vad som nu görs presentera fler än en utövare av ett yrke.
- Undvik att lägga för stor vikt vid initial, personlig lämplighet (dvs. vilka egenskaper och kunskaper som krävs av den utbildade/erfarne läsaren) och synliggör i högre grad hur detta kan erhållas genom utbildning och yrkeserfarenhet.

Vägledare

- Utifrån att resultaten i denna studie, såväl som visats i tidigare forskning, pekar på att många karriärvägledande val fattas vid tidig ålder, kan man argumentera för att materialet måste presenteras för ungdomarna mycket tidigare än på högstadium eller gymnasium, eller anpassas visavi olika åldersgrupper och användningsområden. Annars finns en stor risk att de bara söker den information som kan bekräfta dem i de val som de redan har gjort.
- Den information som presenteras för individen bör täcka ett brett spektrum av yrken och inte enbart eller främst ta utgångspunkt i individens personliga intressen eller sociala tillhörighet. Att ha kunskap om ett yrke kan faktiskt göra en skillnad för hur yrken uppfattas (jfr Beck et al. 2006).
- Likaså visar resultaten i denna studie på betydelsen av en personlig kontakt med yrken. Med detta som utgångspunkt kan man också argumentera för att yrkesvägledare i högre grad behöver kunna erbjuda eleverna fler personliga kontakter från ett brett utbud av yrken. Här finns anledning att också arbeta strategiskt med vilka grupper som bjuds in på t.ex. skolbesök för att representera olika yrken, inte minst

utifrån de grupper som idag är tämligen frånvarande i vägledningsmaterialet. Resultaten pekar likaså på betydelsen av att använda material med fler bilder och representanter för yrken och inte bara se till kön utan även andra typer av representationer som inkluderar fler individer och behov av normkritiska perspektiv i vägledningen.

- För vägledare kan det finnas en poäng att lyfta och använda sig av ungdomarnas kritiska förhållningssätt gentemot materialet. Detta för att synliggöra såväl vilka möjligheter och begränsningar de uppfattar att ett visst yrkesval skulle innebära för dem, som hur trovärdig eller tillräcklig de upplever att informationen är.
- Vägledarna fungerar som "ett filter" som tolkar och förstår vad yrken är och som påverkar elevers förståelse av yrken. Vägledare behöver bli medvetna om sina egna bilder och föreställningar om arbeten och yrken. Dessutom stärker vägledarnas användning av yrkesbeskrivningar tillsammans med hur beskrivningarna är utformade och organiserade yrkesbeskrivningarnas reproducerande kraft.

Referenser

- Acker, J. (1990) "Hierarchies, Jobs, Bodies: A Theory of Gendered Organizations" *Gender & Society*, 4 (2): 139-58.
- Altheide, D.L. (1996) *Qualitative media analyses*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.
- Alvesson, M., Ashcraft, K. L. & Thomas, R. (2008) "Identity Matters: Reflections on the Construction of Identity Scholarship in Organization Studies" *Organization*, 1(1): 5-28.
- Ambjörnsson, F. (2003) *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront.
- Amundson, N. E. (2007) "The influence of workplace attraction on recruitment and retention". *Journal of Employment Counseling*. 44, 154-162.
- Arbetsförmedlingen (2013) *Yrken A till Ö*. Hämtat 2013-11-13: <http://www.arbetsformedlingen.se/For-arbetssookande/Yrke-och-framtid/Yrken-A-O.html>
- Ashforth, B. E. & Mael, F. (1989) "Social Identity Theory and the Organization" *The Academy of Management Review*. 14 (1), 20-39.
- Athanasou, J.A., Van Esbroeck, R. (2008) "An international and social perspective on career guidance" i Athanasou, J A., Van Esbroeck, R. (red) *International Handbook of Career Guidance*. Sydney: Springer Science.
- Backman, C., Hedenus, A. & Ulfsdotter Eriksson, Y. (2014) "Stereotyper och brytbilder i yrkesbeskrivande text och film" *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, 20 (3):54-69.
- Banks, M. (2001) *Visual methods in social research*. London: SAGE.
- Beck, V., Fuller, A. & Unwin, L. (2006) "Safety in stereotypes? The impact of gender and 'race' on young people's perceptions of their post-compulsory education and labour market opportunities", *British Educational Research Journal*, 32 (5), 667-86.
- Berglund, G.(2009) "Anställningsbarhet: Ett tecken i tiden" i G. Berglund & A. Fejes (red.) *Anställningsbarhet: Perspektiv från utbildning och arbetsliv*. Lund: Studentlitteratur.
- Berglund, T. (2001) *Attityder till arbete i Västeuropa och USA*. Göteborg: Göteborg Studies in Sociology, No 2.
- Berglund, T.& Schedin, S. (2009) "Social klass och arbete" i T. Berglund & S. Schedin (red.) *Arbetslivet*. Lund: Studentlitteratur.
- Bielby, W.T. & Baron, J. N. (1986) "Men and Women at Work: Sex Segregation and Statistical Discrimination" *American Journal of Sociology*, 91 (4), 759-99.

- Bloksgaard, L. (2012) "No, Gender doesn't make a Difference...?" Studying Negotiations and Gender in Organisations" *Qualitative Studies*, 3 (2), 163-80.
- Blomsterberg, M. (1996) *Garanterade karriärer? Om social styrning och sysselsättningspolitik för ungdomar*. Gothenburg: Dept. of Sociology, Gothenburg University.
- Bourdieu, P. & Passeron, J-C. (1970/2008) *Reproduktionen*. Lund: Akriv Förlag.
- Bourdieu, P. (1989) *Distinction. A Social Critique of the Judgment of Taste*. New York/London: Routledge.
- Bourdieu, P. (1991) *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1995) *Praktiskt förnuft. Bidrag till en handlingsteori*. Göteborg: Daidalos.
- Brockmann, M. (2012) "Learning cultures in retail: apprenticeship, identity and emotional work in England and Germany" *Journal of Education and Work*, 1-19.
- Bursell, M. (2012): *Ethnic Discrimination, Name Change and Labor Market Inequality*
Mixed approaches to ethnic exclusion in Sweden. Stockholm Studies in Sociology. Stockholm: Stockholms Universitet.
- Cain, P. & D.J. Treiman (1981)"The dictionary of occupational titles as a source of occupational data". *American Sociological Review*. 46 (3): 253-278.
- Carlbaum, S. (2012) *Blir du anställningsbar lille/a vän? Diskursiva konstruktioner av framtida medborgare i gymnasierreformer 1971-2011*. Umeå: Statsvetenskapliga institutionen, Umeå Universitet.
- Cejka, M.A. & Eagly A.H. (1999) "Gender-Stereotypic Images of Occupations Correspond to the Sex-Segregation of Employment" *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25(4): 413-23.
- Charmaz, K. (2006) *Constructing Grounded Theory. A Practical Guide through Qualitative Analysis*. London: Sage.
- Correll, S. J. (2001) "Gender and the Career Choice Process: The Role of Biased Self-Assessments" *The American Journal of Sociology*, 106 (6), 1691-730.
- Correll, S. J. (2001) "Gender and the Career Choice Process: The Role of Biased Self-Assessments" *The American Journal of Sociology*, 106 (6), 1691-730.
- Correll, S. J. (2004) "Constraints into Preferences: Gender, Status, and Emerging Career Aspirations" *American Sociological Review*, 69 (1): 93-113.

- Dahlerup, D. (1989) "Kan arbetsmarkedet könsopdelning brydes?" i D. Dahlerup (red.) *Køn sorterer - Könsopdelning på arbetsplatsen*. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet, s. 2-44.
- Dresch, J. & Lovén, A. (2010) "Vägen efter grundskolan" i Lundahl, L. (red) *Att bana vägen mot framtiden. Karriärval och vägledning i individuellt och politiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Dresch, J. (1996) *Syo på väg*. Utvecklingsarbete nr 3. Lunds universitet och Lärarhögskolan i Malmö
- Egan, G. (2010) *The Skilled Helper. A problem-Management and Opportunity-Development Approach to Helping*. Belmont, Calif.: Brooks/Cole.
- Ellemers, N, Haslam, S.A. Platow M.J & van Knippenberg, D. (2003). "Social Identity at Work: Developments, Debates, Directions" i A.A. Haslam, D. van Knippenberg, M.J. Platow & N. Ellemers (red.), *Social Identity at Work. Developing Theory for Organizational Practice*. New York: Psychology Press.
- Flick, U. (2002) *An Introduction to Qualitative Research*. London: Sage.
- Franke-Wikberg, S.(1981), *Arbete, familj och utbildning: Bakgrundsskisser för en analys av skolans studie- och yrkesorientering*. Stockholm: Liber.
- Fransson, K., Lindh, G. (2004) *Ungdomars utbildnings och yrkesval – i egna och andras ögon*. Stockholm: Fritzes förlag för Skolverket
- Garsten, C. & Jakobsson, K. (2004) "Introduction" i Garsten, C. & Jakobsson, K. (red.) *Learning to be employable : new agendas on work, responsibility, and learning in a globalizing world*. Basingstoke : Palgrave Macmillan
- Gemzöe, L. (2004) *Feminism*. Stockholm: Bilda
- Gesser, B. (1977) "Campanella och AMS - manuellt och mentalt arbete i yrkesvägledningen" *Sociologisk forskning*, 14 (2-3):1-14.
- Gillberg, G. (2010) *Individualiseringens villkor: Unga vuxnas föreställningar om arbete och självförverkligande*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Glaser, B. G. (1992) *Basics of grounded theory analysis: emergence vs forcing*. Mill valley: Sociology Press.
- Goldstein-Kyaga, K. (1995) *Pizzabagare eller pilot?: om studievalet bland ungdomar i multietniska skolor*. Stockholm: HLS förlag
- Gunnarsson, E. (1994) *Att våga väga jämnt!: om kvalifikationer och kvinnliga förhållningssätt i ett tekniskt industriarbete*. Luleå: Tekniska högskolan i Luleå.
- Gunnerud Berg, N. (1997) "Gender, place and entrepreneurship" *Entrepreneurship & Regional Development: An International Journal*, 9 (3): 259-68.

- Hammersley, M. (1996) "The relationship between qualitative and quantitative research: paradigm loyalty versus methodological eclecticism" I Richardson J. T. E. (red.) *Handbook of qualitative research methods for psychology and the social sciences*. Leicester: BPS Books.
- Harding, S. G. (1986) *The science question in feminism*. Ithaca: Cornell University Press.
- Hedenus, A. & Wikstrand, F. (2015) "Yrkesval och det personliga intressets betydelse", *Arbetsmarknad & arbetsliv*. 21(1) 24-38.
- Helgesson, K. (2011) *Platsannonser i tiden. Den orubricerade platsannonsern 1955-2005*. Göteborgs universitet: Göteborgsstudier i nordiska språk 15.
- Hellspong, L. & Ledin, P. (1997) *Vägar genom texten: handbok i brukstextanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Henrysson, L. (1994) *SYO-kulturer i skolan. Elevers och skolpersonals uppfattningar av studie-, yrkes- och arbetslivs-orientering på några högstadieskolor*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Hirdman, Y. (2001) *Genus : om det stabila föränderliga former*. Malmö: Liber.
- Hjerm, M. (2009) "En svensk arbetsmarknad: deltagande och exkludering av invandrare på arbetsmarknaden i Sverige" i i T. Berglund & S. Schedin (red.) *Arbetslivet*. Lund: Studentlitteratur.
- Hodkinson, P. & Sparkes, A. (1997) *Careership: A Sociological Theory of Career Decision Making*. *British Journal of Sociology of Education*, 18 (1): 29-44
- Hughes, E. C. (1994) *On work, race, and the sociological imagination*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hydén, L. C. & Bülow, P. H. (2003) "Who's talking: drawing conclusions from focus groups—some methodological considerations" *International Journal of Social Research Methodology*, 6 (4): 305-21.
- Hägg, K. & Kuoppa, S-M. (1997) *Professionell vägledning*. Studentlitteratur, Lund.
- Härenstam, A.; Westberg, H.; Karlqvist, L.; Leijon, O.; Rydbeck, A.; Waldenström, K.; Wiklund, P.; Nise, G. & Jansson, C. (2000). *Hur kan könsskillnader i arbets- och livsvillkor förstås? Metodologiska och strategiska aspekter samt sammanfattning av MOA-projektets resultat ur ett könsperspektiv*. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Izod, J. & Kilborn, R. (1998) "The Documentary" i Hill, J. & Church Gibson, P. (red.) *The Oxford guide to film studies*. Oxford: Oxford University Press.

- Jacobson, M. (1994) *Kläder som språk och handling: om unga kvinnors användning av klädseln som kommunikations- och identitetsskapande medel*. Stockholm: Carlsson.
- Jonung, C. (1997) "Yrkessegregeringen mellan kvinnor och män" i Persson, I. & Wadensjö, E. (red) *Glastak och glasväggar? Den könssegregerade arbetsmarknaden*. SOU 1997:137. Stockholm. Fritzes.
- Kanter, R. M. (1993) *Men and women of the corporation*. New York: BasicBooks.
- Karlsson, A. (2010) *I moderniseringens skugga? Om förändring och identitet i två administrativa serviceyrken*. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Kidd, J. M. (2006) *Understanding Career Counseling. Theory, research and practice*. London: Sage.
- Kmec, J. A., McDonald, S. & Trimble, L. B. (2010) "Making Gender Fit and "Correcting" Gender Misfits: Sex Segregated Employment and the Nonsearch Process" *Gender & Society*, 24(2): 213-36.
- Knoblauch, H. & Schnettler, B. (2012) "Videography: analysing video data as a 'focused' ethnographic and hermeneutical exercise" *Qualitative Research*, 12 (3): 334-56.
- Kolker, R. P. (1998) "The film text and film form" i Hill, J. & Church Gibson, P. (red.) *The Oxford guide to film studies*. Oxford: Oxford University Press.
- Korp, H. (2012) "Identitetserbudanden och lärar-elevrelationen" i Henning Loeb, I. & Korp, H. (red). *Lärare och lärande i yrkesprogram och introduktionsprogram*. Lund: Studentlitteratur.
- Krause, E. A. (1971) *The sociology of occupations*. Boston: Little, Brown and Co.
- Linde, M. & Backman, C. (2014) "Yrkesbeskrivningens villkor" *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, 20 (4): 53-66.
- Linde, M. (2011) *Villkorad av verkligheten - Om produktionen av Arbetsförmedlingens yrkesbeskrivningar*. Masteruppsats i Sociologi. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Lindh, G. & Lundahl, L. (2008) "Den resandes ensak? - Forskning om karriärutveckling och karriärvägledning" i Lundgren, U. P. (red.) *Individ - samhälle - lärande. Åtta exempel på utbildningsvetenskaplig forskning*. Vetenskapsrådets rapportserie 2:2008
- Lindh, G. (1997) *Samtalet i studie- och yrkesvägledningsprocessen*. Studies in Educational Sciences 12. Stockholm: HLS Förlag.
- Lovén, A. (2000) *Kvalet inför valet. Om elevers förväntningar och möten med vägledare i grundskolan*. Institutionen för pedagogik. Malmö: Lärarhögskolan

- Lovén, A. (red.) (2015). *Karriärvägledning – en forskningsbaserad översikt*. Lund: Studentlitteratur.
- Lundahl, L. (2010) "Valen, vägarna och samhällets stöd" i Lundahl, L. (red.) *Att bana vägen mot framtiden. Karriärval och vägledning i individuellt och politiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur
- Mannberg, J. (2003) *Studie- och yrkesorientering i AMS yrkesinformerande texter 1940-1970*. Umeå: Umeå universitet.
- Martinsson, L. & Reimers, E. (2014) "Inledning" i Martinsson, L. & Reimers, E. (red.) *Skola i normer*. Malmö: Gleerups
- Masterman, L. (1985) *Teaching the media*. London: Comedia.
- McCall, L. (2005) "The Complexity of Intersectionality" *Signs*, 30 (3): 1771-800.
- McCormack, C. (2004) "Storying stories: a narrative approach to in-depth interview conversations" *International Journal of Social Research Methodology*, 7 (3): 219-36.
- Meijers, F. & Piggott, C. (1995) "Career guidance and ethnic minorities in Holland and Britain: Confronting fear and anger" *British Journal of Guidance & Counseling*, 23 (1): 53-67.
- Miller, L. & Hayward, R. (2006) "New jobs, old occupational stereotypes: gender and jobs in the new economy" *Journal of Education and Work*, 19 (1): 67-93.
- Nilsson, G. (2010) "I backspeglarna" i Lisbeth L. (red.) *Att bana vägen mot framtiden: Karriärval och vägledning i individuellt och politiskt perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Onwuegbuzie, A. J. & Teddlie, C. (2003) "A framework for analyzing data in mixed methods research" i Tashakkori, A. & Teddlie, C. (red.) *Handbook of mixed methods in social and behavioral research*. Thousand Oaks: Sage
- Parker, A. & Tritter, J. (2006) "Focus group method and methodology: current practice and recent debate" *International Journal of Research & Method in Education*, 29 (1): 23-37.
- Parsons, F. (1909) *Choosing a vocation*. Houghton: Mifflin.
- Patmalnieks, A. (2011) "De går i föräldrarnas fotspår", *Du & Jobbet*. 2011-01-04.
- Persson, E. (2012) "Ditt yrke i andras ögon: Bilden av dig", *Säljaren*, nr. 5, s. 20-23.
- Plant, P. (1996) *Fodfæste. Dansk uddannelses- og erhvervsvejledning 1986-1996*. Köpenhamn: Rådet for Uddannelses- og Erhvervsvejledning.
- Pomerantz, A. (2013) "Extremfallsformuleringar" i Jacobsson, K. & Wästerfors, D. (red.) *Från klarhet till klarhet. Lysande texter för sociologisk forskning*. Lund: Égalité

- Raab, J. & Tänzler, D. (2009) "Video Hermeneutics" i Schnettler, H., Knoblauch, B., Raab, J. & Soeffner, H-F. (red.) *Video analysis: Methodology and methods: qualitative audiovisual data analysis in sociology*. Frankfurt am Main: Lang.
- Ridgeway, C. L. & Correll, S. J. (2004) "Unpacking the Gender System: A Theoretical Perspective on Gender Beliefs and Social Relations" *Gender and Society*, 18 (4): 510-31.
- Rose, G. (2001) *Visual methodologies: an introduction to the interpretation of visual materials*. London: Sage.
- Saco (2013) *Yrken a till ö*. Hämtat 2013-09-14.
- Sahlin, I. (1999) "Diskursanalys som sociologisk metod" i Sjöberg, K. (red) *Mer än kalla fakta. Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Sandell, A. (2007) *Utbildningssegregation och självsortering. Om gymnasieval, genus och lokala praktiker*. Malmö: Lärarutbildningen Malmö högskola.
- Savickas, M. L (2008) "Helping people choose jobs: A history of the guidance profession" i Athanasou, J. A., Van Esbroeck, R.(red.) *International Handbook of Career Guidance*. Sydney: Springer Science.
- Savickas, M. L. (2011) *Career Counseling*. Washington: American Psychological Association.
- Sawyer, L. (2006)" Att koppla drömmar till verkligheten: SYO-konsulenters syn på etnicitet i övergången från grundskolan till gymnasiet" i SOU 2006:40 *Utbildningens dilemma – Demokratiska ideal och andrafierande praxis*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SCB (2012) Antal sysselsatta enligt arbetsmiljöundersökningen efter kön och yrke SSK. År 1997-2009. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- SCB (2013) *På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Skeggs, B. (1997) *Formations of class and gender: becoming respectable*. London: Sage.
- Skolinspektionens (2013) *Studie- och yrkesvägledning i grundskolan*. Skolinspektionens rapport 2013:5.
- Skolverket (2011) *Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskola 2011*. Stockholm: Fritzes.
- Skolverket (2012) *Personal i grundskolan läsåret 2011/12*. Hämtat 2012-11-07.
- Skolverket (2013, *Skolverkets allmänna råd med kommentarer - Arbete med studie- och yrkesvägledning*. Stockholm: Fritzes.

- Sluss, D. & Ashforth, B. (2007) "Relational Identity and Identification: Defining Ourselves Through Work Relationships" *Academy of Management Review*, Vol. 32, Nr. 1. s. 9–32.
- Sörensdotter, R.(2008) *Omsorgsarbete i omvandling: genus, klass och etnicitet inom hemtjänsten*. Göteborg; Stockholm: Makadam.
- SOU 1993:8 *Ursprung och utbildning: social snedrekrytering till högre studier*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2000:4 *Mångfald i högskolan*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 2001:45 *Karriärvägledning.se.nu*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 2004:43 *Den könsuppdelade arbetsmarknaden: betänkande av utredningen om den könssegregerade svenska arbetsmarknaden*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- SOU 2008:6 *Välja fritt och välja rätt. Drivkrafter för rationella utbildningsval*. Stockholm: Fritzes offentliga publikationer.
- Strauss A. L & Corbin J. M (1998) *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousands Oaks: Sage.
- Tajfel, H., & Turner, J. (1979) "An Integrative Theory of Intergroup Conflict" i W. Austin, G. Worchel & S. Montey (red.) *The Social psychology of intergroup Relations*. Monterey: Brook/Cole.
- Treiman, D.J. (1977) *Occupational prestige in comparative perspective*. New York: Wiley.
- Tashakkori, A. & Teddlie, C. (1998) *Mixed methodology: Combining the qualitative and quantitative approaches*. Thousand Oaks: Sage.
- Ulfsdotter Eriksson, Y. & Flisbäck, M. (2011) *Yrkesstatus: erfarenhet, identitet och erkännande*. Malmö: Liber.
- Ulfsdotter Eriksson, Y. & Hedenus, A. (2014) "Unga människor och (o)möjliga yrkesidentiteter" i Sorbring, E., Andersson, Å. & Molin, M. (red.) *Att förstå ungdomars identitetsskapande – En inspirations- och metodbok*. Stockholm: Liber.
- Ulfsdotter Eriksson, Y. & Linde, M. (2014) "Being" or "Doing" a Profession: Work as a Matter of Social Identity" *The International Journal of Interdisciplinary Cultural Studies*, 8 (1) s. 33-43.
- Ulfsdotter Eriksson, Y. (2006) *Yrke, status och genus. En sociologisk studie om yrken på en segregerad arbetsmarknad*. Göteborg: Göteborgs Studies in Sociology, No 29.
- Ulfsdotter Eriksson, Y. (2012) *Begreppbart Yrke*. Malmö. Liber.
- Ungdomsstyrelsen (2013) *Unga med attityd: Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie*. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Väglärdarföreningen (2013), Etiska riktlinjer. Hämtat 2013-11-1.

- Walsh, K. & Gordon, J. R. (2008) "Creating an individual work identity" *Human resource management Review*, Vol. 18, Nr. 1. s. 46-61.
- Watts A. G. (1996) "Socio-political ideologies in guidance" i Watts, A G, Law, B., Killeen J., Kidd. J M., Hawthorn, R. (red.) *Rethinking Careers Education and Guidance*. New York: Routledge. 351-365.
- Westberg-Wohlgemuth, H. (1996) *Kvinnor och män märks: könsmärkning av arbete - en dold lärandeprocess*. Solna: Arbetslivsinstitutet.
- Wibeck, V (2000) *Fokusgrupper. Om fokuserade gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Wibeck, V. (2011) "Med fokus på interaktion - att fånga samspelet mellan deltagare, idéer och argument I fokusgruppsstudier" i K. Fangen & A-M. Sellerberg (red.) *Många möjliga metoder*. Lund: Studentlitteratur, 13-36.
- Wikström, H. (2007) *(O)möjliga positioner. Familjer från Iran & postkoloniala reflektioner*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Wikstrand, Frida & Ulfsdotter-Eriksson, Ylva (2015) "Att använda yrkesbeskrivningar i vägledning" i Lovén, A.(red.) *Karriär- vägledning- en forskningsbaserad översikt*. Lund: Studentlitteratur.
- Wikstrand, Frida (2011) *Det tekniska spelet. Förhandlingar om arbete, teknik och kön i relation till införande av nya informationssystem*. Avhandling vid Institutionen för arbetsvetenskap. Göteborg: Göteborgs universitet.